

37.0
8-96

X. E. SULTANOV, S.T. SOBIROV

TASVIRIY SAN'AT O'QITISH METODIKASI

37.D
S-96

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

X. E. SULTANOV, S.T. SOBIROV

**TASVIRIY SAN'AT O'QITISH
METODIKASI
1-SINF UCHUN**

O'quv qo'llanma

- 9653 -

TOSHKENT
«ISHONCHLI HAMKOR»
2021

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

UO'K 37.016:75(075)

KBK 74.268.51я73

S 96

Mualliflar:

X. E. Sultanov – CHDPI “Tasviriy san’at” kafedrası mudiri, dotsent

S.T. Sobirov – CHDPI “Tasviriy san’at” kafedrası katta o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

B.B. Baymetov – CHDPI “Tasviriy san’at” kafedrası professori, p.f.n

Sulaymonov A – TAQI “Tasviriy san’at” kafedrası dotsenti, p.f.n

Ushbu o‘quv qo‘llanma 5111700 - Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi bakalavriat bosqichi talabalari va tasviriy san‘at o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bugungi kun talablarini hisobga olingan holda tuzildi.

Qo‘llanma talabalarining bilim va malakalarini hisobga olgan holda oddiydan-murakkabga usulida ishlab chiqilgan. O‘quv qo‘llanma talabalarni “Tasviriy san‘at o‘qitish metodikasi” fanining nazariy hamda amaliy asoslari bilan tanishtiradi. U tasviriy san‘at darslarining to‘rt turi: borliqni idrok etish, narsaning o‘ziga qarab rasmini chizish, badiiy qurish-yasash va mavzu asosida rasm chizish, san‘at asarlarining tahlili va suhbat darslarini o‘tkazishga oid dars ishlanmalarni o‘z ichiga olgan. Shuningdek, qo‘llanmada tasviriy san‘at o‘qituvchilari uchun zarur bo‘lgan umumiy metodik ko‘rsatmalar ham berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining 2021-yil 31 maydagi 237-sonli buyrug‘iga asosan o‘quv qo‘llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-7092-9-4

KIRISH

Jamiyatimiz rivojlanishining chuqur ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlar ro‘y berayotgan hozirgi bosqichida talabalarga ta‘lim-tarbiya berish sifatini oshirish yo‘llari va vositalarini izlab topish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Chunki, ta‘lim, ilm-fan har qanday jamiyat, millat va davlatning kelajagini belgilab beradigan, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekistonda olib borilayotgan ta‘lim islohoti bevosita uning demokratik, bozor munosabatlariga o‘tish jarayoni bilan birgalikda amalga oshirilmoqda. Shu sababli yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash, ta‘lim sohasini isloh qilish, tizimni tubdan takomillashtirish, xususan, tizimga rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini tatbiq etish g‘oyasi kun tartibidagi dolzarb va ustivor vazifalaridan biri sifatida davlatimiz rahbari tomonidan ta‘kidlanib kelinmoqda. Mamlakatimizda o‘quv-ta‘lim hamda tarbiya tizimini jahon andozalariga muvofiq tarzda qayta tashkil etish borasida samarali ishlar olib borilmoqda. Hukumatimiz bu yo‘nalishga yordam beradigan qator hujjatlarni ishlab chiqdiki, ular orasida “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, 2017–2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustivor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini tasdiqlanishi katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Respublikamizda oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ham aholining oliy ta‘lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan ma‘nan yetuk va jismonan barkamol yosh kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma‘naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish oliy ta‘lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustivor yo‘nalishlaridan biri deb belgilab qo‘yilgan.

Respublikamizda ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, birinchi navbatda, ta‘lim mazmunini tubdan takomillashtirishni, o‘quv mashg‘ulotlarining sifatini zamonaviy talablar darajasida ko‘rsatish, o‘qitishning zamonaviy usullaridan samarali foydalana olishni talab etmoqda.

oblanib, mehnatni quvonch va ma'naviy zavq manbaiga aylantirishga yordam beradi.

Estetik tarbiya jarayonida kishilarning qarashlari, his-tuyg'ulari, didi shakllanadi. Bu shakllanish esa g'oyaviy-siyosiy tarbiya bilan, ijodiy tafakkurning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Hozirgi vaqtda maktablarimizning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda borliqni faqat ijodiy o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyoj va qobiliyatni shakllantirishnigina emas, balki ularda go'zallik qonunlari asosida borliqni qaytadan qurish hissini tarbiyalash hamdir. Jamiyatimizdagi har bir inson qaysi sohada ish olib borayotganligidan qat'iy nazar go'zallik va nafislikni ko'ra bilishi va tushuna bilishi kerak. O'quvchilarning estetik jihatdan tarbiyalash maqsadida o'qituvchi ularga tabiatdagi go'zallikni, shakllarning turli-tumanligini ko'rsatadi. Bolalarga quvonch, hayajon baxsh etgan tabiat go'zalliklari, so'z bilan tasvirlab bo'lmaydigan rang birikmalari uzoq vaqtlargacha ularning xayolida saqlanadi. Manzaraning, daraxt shoxlarining, barglarning, gullarning o'ziga qarab rasmini chizish, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali bolalar tabiatga ko'proq qiziqadigan bo'ladi. Bunday darslar bolalarga dunyoni keng va atrofficha ko'ra olishga, shuningdek ko'rish orqali olgan taassurotlari doirasini kengaytirishga, narsalar haqida aniq va to'liq tushunchalar hosil qilishga yordam beradi. Rasm chizish jarayonida bolalar narsalarning shakli, mutanosibligi, fazodagi holatlari, rangi va och-to'qlik nisbatlarini diqqat bilan o'rganadilar.

Tasviriy san'at mashg'ulotlari o'quvchilarning ko'rish orqali idrok etishini o'stiradi. Ko'z orqali idrok etishni rivojlantirish deganda, biz maqsadga muvofiq kuzatish qobiliyatini tushunamiz, ya'ni narsa va hodisalarni solishtirish, ularning farqi va umumiy tomonlarini aniqlash, narsalarni shakl va tashqi ko'rinish jihatidan klassifikatsiyalashni anglaymiz. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, odamlar tashqaridan olayotgan har qanday ma'lumotlarining 90% dan ortiqrog'ini ko'z orqali oladi. Bu kishilar hayotida ko'zning roli beqiyos ekanligini ko'rsatib turibdi va u ko'zning imkoniyatlari o'rganishni talab etadi. Maktabda esa ko'z xotirasini, uning imkoniyatlarini rivojlantirishda boshqa fanlarga qaraganda tasviriy san'at fani ancha ustun turadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda tasviriy san'atning insonlar hayotidagi roli yanada oydinlashadi.

Maktablarimiz dunyoviy ta'limga asoslangan bo'lib, har bir faning *oson, qisqa, asosli* o'qitilishining pedagogik sharoitini yarata oladigan didaktik prinsiplarga amal qiladi. Bu prinsiplar: ilmiylik, izchillik, tarbiyaviylik, sistemalilik, ketma-ketlik, onglilik-faollik, ko'rgazmalilik, ijodkorlik, nazariyot bilan amaliyotning uzviyligi va yangi o'quv materiallari, o'quv fanlarini bir-biriga bog'liq holda o'qitishdan iborat bo'ladi.¹

Shunday qilib, maktabda tasviriy san'atni o'qitish orqali bir qator ta'lim va tarbiyaviy vazifalar amalga oshiriladi. Bu vazifalarni amalga oshirish jarayoni o'z o'rnida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi, ularning tevarak-atrof haqidagi tushunchalarini umumlashtiradi va chuqurlashtiradi. Shular asosida bolalarda materialistik dunyoqarash shakllantiriladi. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish realistik rasm chizishni o'rganish odamlarga qanday imkoniyatlar yaratishini atrofficha ko'rsatishni maqsad qilib qo'yadi. O'qituvchi suhbat jarayonida rasm chiza bilish har qanday ishda, har qanday mutaxassislikda qo'l kelishini tushuntirib beradi. Masalan: insonlarda yozishdan oldin chizish qobiliyatining shakllanganligini (ibtidoiy davrdagi qoyatoshlardagi tasvirlar), hozirda tasviriy faoliyatning boshqa fanlarni tushuntirishda qo'llanilishi, teatr, kino, multfilm, arxitektura, mashinasozlik, o'yinchoqlar, o'quv qurollarini dizaynlari, kitoblarni badiiy bezash ishlarida, xona interyer dizayni va ishlab chiqarishning boshqa ko'pgina soxalarida qo'llanilishini kuzatishimiz mumkin. Maktabda tasviriy san'atning asosiy amaliy vazifalaridan biri o'quvchilarni real rasm chizish usullari bilan qurollantirishdir. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga rasm chizish qurollari bilan qanday muomalada bo'lish, to'g'ri va egri chiziqlarni qanday o'tkazish, hajmli buyumlarni tekislikda qanday tasvirlay olish yo'llarini o'rgatadi. O'qituvchi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'yar ekan, o'qituvchi bolalar bilan ishlashning to'g'ri metodikasini ishlab chiqishi lozim bo'ladi.

Tasviriy san'at mashg'ulotlarining muhim vazifalaridan yana biri o'quvchilarni san'at asarlari va ularning ijodkorlari bilan tanisht-

¹ B.N. Oripov. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. (o'quv]-metodik qo'llanma) Toshkent - "ILM ZIYO" - 2013

irishdir. Suhbat davomida o'qituvchi tasviriy san'at turlari, xalqlar madaniyatining rivojlanish tarixi, mashhur san'at asarlari, ulug' rasmlarning hayoti va ijodi haqida so'zlab beradi.

Tasviriy san'at bilan tanishish hayotdagi va san'atdagi go'zallikni tushuna bilishga yo'naltirilgan, tabiat va Vatanga bo'lgan muhabbatni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Suhbat o'tkazish jarayonida o'qituvchi asosiy e'tiborini san'at asarlarini idrok qilishga, ya'ni ularni o'qiy olishga qaratishi kerak.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan vazifalar boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at fanining quyidagi turlari bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda amalga oshiriladi:

1. Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish.
2. Mavzu asosida rasm chizish.
3. Dekorativ rasm chizish.
4. Badiiy qurish-yasash
5. Tasviriy san'at asarlari haqida suhbat o'tkazish.

Boshlang'ich sinflarda narsaning o'ziga qarab rasmini chizish tasviriy san'at fanining asosiy turlaridan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday darslarda o'quvchilar ko'z o'ngida ko'rinib turgan narsa va ob'ektlar rasmini chizadilar. Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish bolalarda narsa va hodisalarning xususiyatlari hisoblangan shakl, mutanosiblik, faktura, rang, fazoviy holatni tasvirlash qobiliyatini o'stiradi.

Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish darslarida o'qituvchi o'z e'tiborini quyidagilarga qaratishi maqsadga muvofiqdir:

- bolalarning naturani ko'ra bilishiga, undagi asosiy xususiyatlar - eng xarakterli va muhim tomonlarini tasvirlay olishiga;
- bolalarning chiziladigan narsa shaklini tahlil qila bilish ko'nikmalarini o'stirishga;
- buyumlarning konstruktiv tuzilishini, rasmini chiza bilishiga,
- perspektiva qoidalarini, ranglar haqidagi bilimlarni o'zlash-tirishiga;
- obrazli fikr yuritishini o'stirishga;
- o'quvchilarni bironta jismni chizish vaqtida uning tashqi xususiyatini bilishga o'rgatish kerak.

Naturani to'g'ri qo'yish va tushunish rasmni sifatli chizishga yordam beradi, chizishda va rang berishda ushbu qoidaga amal qilish

kerak: umumiylikdan bo'laklarga va bo'laklardan yana umumiylikka o'tish. Naturadagi detallar shaklini tahlil qila bilish, buyumlarning konstruksiyasini aniqlash, naturaga qo'yilgan buaga qo'yilgan buyum yoki detallarning mutanosibliklarini aniqlash, rasmda hajm va shakllar xarakterini tasvirlash yorug'- soyaning buyum yoki detal yuzasida aks etishini to'g'ri tasvirlay olishiga bog'liq bo'ladi. To'g'ri tasvirlay olish uchun esa yorug'-soya qonuniyatlarini bilish juda zarur. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar meva sabzavotlar hajmini qobilyatlariga yarasha tasvirlaydilar, shuning uchun ulardan detallar hajmi tasvirlashni yuqori darajada talab qilib bo'lmaydi. O'quvchilar naturadagi detallar yorug'-soya va aks shulaning borligi sababli, buyumlar va detallar hajmli bo'lib ko'rinishini bilib olishi kerak. Sinfdagi iqtidorli o'quvchilarga iqtidori darajasida o'rgatish va talab qilish lozim

Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish darslarida uzoq davom etadigan vazifalarga 1 soat, qoramalar uchun 10-15 minut vaqt ajratiladi. Uzoq davom etadigan vazifalarda naturani qog'oz farmatiga to'g'ri joylashtirish, yordamchi chiziqlar yordamida, perspektiva amal qilgan holda mukammal bajarish, keyin akvarel bo'yoqlar bilan rang berish nazarda tutadi.

Xuddi shuningdek, xomaki ishlar ham qalam va akvarel bo'yoqlar bilan bajariladi. O'quvchilar tomonidan faqat akvarel bo'yoqlari bilan bo'yaladimi? Guashda bo'yasa bo'lmaydimi? Akril bo'yog'ida bo'yasam bo'ladimi? zaylidagi savollar bo'lib turadi. Bunday xollarda o'qituvch avvalo bu bo'yoqlar to'grisida ma'limotga ega bo'lishi va o'quvchilarga - guash va akril bo'yoqlari narxi arzon emasligini, guashda ishlash texnikasi oson bo'lgani bilan, sinfda ishlash jarayonida noqulayliklarni keltirishini (guashning xar bir rangi alohida idishlarda bo'lganligi uchun barcha ranglardan foydalanish jarayonida partadagi sherigiga halaqit berishi), akril bo'yog'i (akril bo'yogining ham xar bir rangi alohida idishlarda bo'lganligi uchun barcha ranglardan foydalanish jarayonida partadagi sherigiga halaqit berishi) tez qurishi (qotib) qolishi natijasida noqulaylik keltirib chiqarishini to'g'ri tushuntirish kerak. Mobodo imkoniyati bor va xoxlovchi o'quvchilarga guash va akril bo'yoqlarida ishlashga ruxsat berish, ishlash texnikasini o'rgatish lozim.

Boshlang'ich sinflarda qalam bilan rasm chizish uchun maxsus

mashg'ulotlar ajratilgan. Bunday mashg'ulotlar kuzatuvchanlikni o'stirishga, naturani mukammal idrok qilishga, jonli va jonsiz bo'lishidan qat'i nazar narsadagi xarakterli, tipik tomonlarini ko'ra olish hamda chiza olishga o'rgatadi. Xomaki ishlar yuzasidan o'tkaziladigan darslar narsalarni to'liq ko'rish qobiliyatini tarbiyalaydi, naturani ko'ra bilishga o'rgatadi.

Naturalarni ko'ra bilish, ular geometrik shaklda ekanligini anglagan xolda idrok qilish va ayni vaqtda shu narsaga xos xarakterli belgilarni aniqlay bilish juda murakkab jarayon ekanligi hamda bu ishni bolalar o'qituvchining kuzatuvvisiz bajara olmasligini hisobga olish kerak.

Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish darslarida ba'zan bolalar naturani idrok qila olmagan xolatlar ham uchrab turadi. Bu xol ko'pincha chiziladigan naturadagi detallarning xarakterli holatda qo'yilmaganoda ro'y beradi. Natijada bolalar chizayotgan ishlarida narsalarning o'lchov nisbatlari va o'zaro nisbatlarning buzuladi, naturadagi detallar o'z o'rnida chizilmaydi, xattoki ayrim detallar rasmdan tushib qoladi. Shuning uchun chizish uchun narsa qo'yilganda quyidagilarga e'tibor berish lozim:

1. Narsani xarakterli xolatda qo'yish (bir tomonidan ko'rinish). Masalan, soat, barg, ninachi, kapalak, portfel old tomondan ko'rinishini, mashina, baliq, oyoq kiyimi, bolta kabilarni yon tomonida chizdirish maqsadga muvofiq. Ushbu tavsiyalar 1-2 sinf bolalari uchun mos keladi. 3-4 sinf o'quvchilari uchun esa chizdirish uchun narsani old, usti va yon tomonlari bir vaqtning o'zida ko'rinish turadigan qilib qo'ysa ham bo'ladi.

2. Chiziladigan narsa hamma o'quvchiga bir vaqtning o'ziada aniq ko'rinish turishi lozim.

3. O'quvchilarning naturani idrok qilishlarida o'qituvchi nutqi asosiy ekanligini unutmaslik lozim. O'qituvchi nutqi kuzatilayotgan narsani muayyan darajada ifodalab beradi va chizilayotgan narsani tahlil qilishga o'rgatadi.

Boshlang'ich sinflarda narsaning o'ziga qarab rasm chizish darslari ikki narsani amalga oshirishni maqsad qilib qo'yadi:

1. Chiziladigan narsalarni idrok qilishga o'rgatish: kuzatish, tahlil, solishtirish.

2. O'quvchilarni tasvirlay olishga o'rgatish: rasm daftariga to'g'ri

joylashtirish, yordamchi chiziqlardan foydalanish, narsaning umumiy shaklini ko'ra bilish, rang bera olishga.

Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish jarayonida o'quvchilar narsalarni o'zaro solishtiradilar. Masalan: barg rasmini chizmoqchi bo'lsa, bargni boshqacharoq barg bilan va qaychi rasmini chizmoqchi bo'lsa, qaychini boshqacharoq qaychi bilan solishtiriladi. Bu narsalarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashda katta yordam beradi. Shuning uchun dars jarayonida chizilayotgan rasmni narsa bilan solishtirib turish, chizilayotgan ramdagi xatolarni tuzatishda foydasi tegadi.

Narsalarni tasvirlashda chizuvchidan ularning xarakterli xususiyatlarini, asosiy o'lchov nisbatlarini, naturadagi detallarning o'zaro nisbatlarini (qaysi katta va qaysi kichikligini), detallarning tuzulishini, naturadagi detallarning o'zaro bog'liqligini, har bir narsaning rangini to'g'ri ifodalash talab etiladi. Shu sababli narsalarning xususiyatli tomonlarini tasvirlash uchu qo'yiladigan narsalarni to'g'ri tanlash va ularni chizishda to'g'ri joylashtirish alohida ahamiyatga ega.

Narsalarni aniq tasvirlashga uni to'g'ri kuzata bilish natijasidagina erishish mumkin. Shuning uchun ham kuzata bilish tasviriy san'at darslarida o'qitishning asosi hisoblanadi. Qishini o'rab olgan narsalar juda murakkabdir. Shuning uchun ham bolalar, hattoki kattalar ham ularni to'g'ri kuzata bilmaydilar. Shu sababdan narsaning o'ziga qarab rasmini chizish darslarida bolalarni har bir narsani kuzata bilishga, tahlil qila olishga o'rgatish tasviriy san'at darslarida nihoyatda muhimdir. Chizishda bolalar narsa haqida bilganlariga asoslanib emas, balki ularning haqiqiy ko'rinishiga asoslanib tasvirlashlari talab etiladi.

Narsalar rasmini bo'yashdan avval, ular rangining farqiga borishga va bu ranglarni buyum va narsalar (gul, sabzavot, meva v. b.) da topa bilishga, nomlarini to'g'ri aytishga o'rgatib borish maqsadga muvofiqdir.

Bolalarni narsalar rangini to'g'ri topishga o'rgatish maqsadida o'qituvchi rasmdagi narsa rangini narsaning haqiqiy rangi bilan solishtirib ko'rsatadi va bu orqali bolalarda rasmni narsa bilan tez-tez solishtirib turish ko'nikmalarini hosil qiladi.

Narsalarni chizish uchun uni to'g'ri o'rnatish to'g'risida gap

borganda shuni aytib o'tish kerakki, chiziladigan narsalar qayerga qo'yilishidan qat'iy nazar uning hamma bolalarga aniq ko'rinishiga erishish lozim. Ularning shakli narsa fonida aniq sezilib turishi talab etiladi.

Agarda chiziladigan narsa to'q rangda bo'lsa, uning foni och rangda bo'lishi va aksincha chiziladigan narsa och rangda bo'lsa, uning foni to'q rangda bo'lishi lozim.

Ba'zi bir mayda narsalarni (barg, kapalak, ninachi, gullar, sabzi, qaychi, olma v. b.) chizish uchun ular har bir partaga, hattoki har bir o'quvchining oldiga alohida-alohida qo'yiladi. Masalan, o'rtacha kattalikdagi bolta, kapkir, o'yinchoqlar, daftar, portfel kabilar o'quvchilarning har bir qatori to'g'risiga o'rnatilishi maqsadga muvofiqdir.

Chizish uchun qo'yilgan narsalarning faqat bir tomoni ko'rinib, qolgan tomonlari ko'rinmagani ma'qul. Chizdiriladigan narsalar va o'quv qurollarini dars boshlanmasdan avval tayyorlab qo'yish hamda buzilganlarini yaroqli holga keltirish o'qituvchiga mashg'ulot jarayonida ma'lum qulayliklar tug'diradi.

Chizdiriladigan narsalar bolalarning estetik hislarini uyg'otadigan, ya'ni toza, chiroyli va rang jixatdan yorqin bo'lishi lozim.

Qo'llanmada ko'rsatilgan narsalar topilmagan taqdirda ularning o'rniga shunga o'xshash bironta narsaning rasmini chizdirish mumkin. Biroq ularning shakli murakkab va bo'laklari ko'p bo'lmasligi lozim.

Dekorativ rasm darslarida o'quvchilarni estetik jihatdan tarbiyalash imkoniyatlari ancha kattadir. Chunki bunday darslarda o'quvchilar xalq amaliy san'atining asl nusxalari bilan tanishadilar, uning ustalari kabi bolalar ham shu sohada ijod qiladilar. Shu jumladan amaliy san'atdagi ritm, rang, simmetriya kabi ifodalilik vositalari haqida fikr yuritadilar. Dekorativ rasm chizish darslari bolalarda rasm chizishning birlamchi ko'nikma va malakalarini hosil qilish imkonini beradi.

O'quvchilar dekorativ rasm darslarida naqsh ishlash uchun uning elementlari tevarak-atrofdagi narsa va hodisalardan olishinishini, bunga gullar, o'simliklar, daraxt shoxlari, barglari, meva va sabzavotlar, qush va hayvon tasvirlari xizmat qilishini anglab olishlari kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari dekorativ-amaliy san'atning ifodali vositalarini bilishga va bu orqali o'z fikrlarini amalga oshira oladilar.

Eng sodda badiiy buyumni dekorativ jihatdan bezatish ustida ish olib borayotgan o'quvchiga o'qituvchi dekorativ-amaliy san'atga xos bo'lgan bezatish asoslarini tushuntirib berishi lozim. Buning uchun u natyurmortdagi meva rasmini naqshdagi meva rasmiga solishtirib ko'rsatadi. Dekorativ ishlash jarayonida o'quvchilarning bezak buyumlarning vazifasiga, shakliga, materialiga bog'liqligi haqidagi tushunchalarini doimo o'stirib borish kerak.

Boshlang'ich sinflar uchun asosida tabiiy va geometrik shakllar yotadigan yo'l-yo'l, to'rtburchak, kvadrat va doira shaklidagi naqshlar chizdiriladi. v qayta ishlash uchun uzum, chinor, paxta barglari, bahorgi gullar, mevalar qo'llaniladi. Dekorativ rasm chizishga kirishishdan avval bu tabiiy shakllarning o'ziga qarab rasmini chizish kerak bo'ladi. Shunigdek, o'quvchilarning tabiiy shakllarni stilizatsiyalash bo'yicha mashqlar bajarib turishi ham foyda beradi. Stilizatsiyalash dekorativ qayta ishlanadigan tasvirlarning shakli, silueti va rangiga taalluqlidir. Dekorativ-amaliy san'atda stilizatsiyalash deb tabiiy shakllarning rasmini, hajmini va rangini soddalashtirish yo'li bilan dekorativ umumlashtirishga aytiladi.

Naqshlarni stilizatsiyalashda qo'llangan ranglar real buyum va hodisalarda bo'lmasligi mumkin. Dekorativ san'atda predmet rangi nisbiy ahamiyatga ega bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda dekorativ rasm chizish quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Tayyor naqsh namunasidan ko'chirish.
2. Mustaqil naqsh tuzish.
3. Dekorativ grafik ishlar.

O'quvchilar naqsh namunasidan ko'chirish darslarida naqsh chizishning o'ziga xos xususiyatlari bilan, ritm, simmetriya va uning ahamiyati bilan tanishadilar, ranglarning nomlarini o'rganadilar, bo'yoqlar va ularni omuxta qilib ishlatish ustida ish olib boradilar. Naqsh namunasidan ko'chirish darslarida rasm chizishni va naqshga rang berishni bosqichlar bilan olib borishni o'rganadilar. Naqsh namunalaridan ko'chirish va mustaqil naqsh chizish darslarida o'quvchilar ko'z bilan chamalashni o'rganadilar, qalam, akvarel, mo'yqalam, rangli qog'ozlar bilan ishlash usullari bilan tanishadilar. Bulardan tashqari, naqsh namunasi o'lchoviga teng bo'lgan o'lchovda va undan kattalashtirib, kichiklashtirib chizish ustida ham ish olib boradilar.

zish jarayonida buyumlarning o'lehoivi, mutanosibliigi, rangi haqida olgan bilim va malakalari dekorativ rasm chizish darslarida qo'l keladi.

Mavzu asosida rasm chizish darslarida bolalarning fantaziyasi va tasavvuri faol faoliyatga aylanadi. Shuningdek, bunday mashg'ulotlar dunyoni bilish uchun xizmat qiladi. Mavzu asosida rasm chizish mashg'ulotlarida bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, o'quv materialini tushungan holda o'zlashtirishga erishish, ko'rsatmalilik kabi talablarni bajarish, o'qitishni ma'lum ketma-ketlikda va muntazam amalga oshirishdan iboratdir. Bular quyidagi vazifalarni amalga oshirish bilan bog'lanadi:

- predmet va buyumlarning vazifasi, shakli, rangi va boshqa sifatlariga o'quvchilar e'tiborini qaratgan holda, ularning predmet va buyumlar go'zalligi haqidagi tushunchalarini shakllantirish;
- mavzuga oid rasm chizish maqsadida dastlabki kuzatish malakalarini o'stirish;
- eng qiziq mazmunni tanlay bilishga o'rgatish;
- qog'ozda rasmni to'g'ri joylashtirishda shakl va rang muvozanatini saqlab qolishga erishish;
- o'quvchilarga buyumlar ko'zdan uzoqlashib borgan sari kichrayib borishini rasmda tasvirlash malakalarini o'stirish va ufq chizig'I bilan tanishtirish;
- buyumlarning konstruktiv xususiyatlarini, ularning rasmini, qurilishini, buyum bo'laklari orasidagi mutanosiblikka rioya qilgan holda tasvirlash malakalarini o'stirish;
- odam gavdasining tuzilishini rasmda tasvirlashga o'rgatish;
- mavzu asosida rasm chizishda obraz va narsalarning o'zaro munosabatini to'g'ri tasvirlash malakalarini o'stirish.

Naturadan chiziladigan hamma rasmlar odatda guash yoki akvarel bo'yoqlar bilan ishlanadi. Biroq narsaning o'ziga qarab chiziladigan dastlabki xomaki rasmlar faqat qalam, tush yoki akvarel bo'yoqlar bilan bajariladi. Chunki guash bilan xomaki ish qilish birmuncha qiyinchiliklarga olib keladi.

Mavzu asosida rasm chizishni tashkil qilish mavzuga oid bo'lgan materiallarni oldindan o'rganishni talab qiladi. Shuning uchun o'quvchilar ishga kirishishdan avval kompozitsiyada ishtirok etuvchi buyum va ob'ektlarning xomaki rasmlarini chizadilar. Xomaki

rasmlar naturaga qarab bajariladi. Mavzu asosida kompozitsiya yaratish jarayoni uchun tayyorgarlikning taxminiy tartibi quydagicha bo'lishi mumkin:

- mavzu bilan bog'liq bo'lgan borliqni kuzatish (shuningdek, illustratsiya chizishda ham), ya'ni hayvonlar, qushlar, daraxtlar, binolar, odamlar harakati va boshqalarni maqsadga muvofiq ravishda kuzatish;
- mavzuga aloqador bo'lgan naturaning xomaki rasmini chizish (qalamda, akvarelda, sinfda, uyda yoki ko'chada);
- yig'ilgan materiallar asosida qalamda kompozitsiya tayyorlash;
- ishni rangda bajarish.

Kompozitsiya yaratishning tayyorgarlik bosqichida o'quvchilar perspektiva, rangshunoslik yuzasidan olgan bilimlaridan keng foydalanishlari kerak. O'qituvchi vazifani mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otishi darkor. Masalan, adabiy asarning mazmuni bilan bog'liq bo'lgan mavzuni ochib ko'rsatishda o'qituvchi bolalar e'tiborini hikoya, masal yoki ertakning g'oyaviy tomoniga qaratib o'quvchilarga tushuntirib berishi zarur.

Natijada o'quvchilar asardagi asosiy voqeylik nima haqida ketayotganligini, undagi qaxramonlar kimlar, ularning xarakterlari va sifatleri qandayligini tushuna boshlaydilar. Mavzuni tushuntirgach, o'qituvchi asarning mazmuni haqida suhbat o'tkazib, vazifani yanada aniqlashtiradi. Birgina mavzuni turli xil mazmunda, har birini o'ziga xos ko'rinishda talqin qilgan holda tasvirlash mumkin. Masalan, "O'lkamizda bahor" mavzusiga o'quvchilar shaxsiy kuzatishlari orqali yig'ilgan materiallar asosida o'lkamizning go'zal manzarasini, tog'laridagi baxorni, bog'larni va bolajonlarning varak uchirayotganini, turli qushlarni tasvirlashlari mumkin. Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi mavzuni qanchalik keng va to'liq tushuntirsa, o'quvchilar rasmlari shunchalik mazmundor va sifatli chizadilar.

Ba'zi o'quvchilar qulay mavzu tanlasalar, boshqalari bunday xususiyatga ega emaslar. Ularda ijodiy tafakkur, fazoviy tasavvur yaxshi rivojlanmagan bo'ladi, bunday o'quvchilarga o'qituvchi alohida e'tibor berishi, tasvirlash zarur bo'lgan holatni, g'oyaviy mazmunini va ma'noni to'liq yoritib berishi kerak bo'ladi. O'qituvchi u yoki bu mavzuni yoritib berishda har qanday mazmunli rasm

kompozitsiyadan boshlanishini tushuntiradi. Masalan, qaysi shakl qanday yuzada, qog'oz sathining qayerida (Joylashishini qanday ranglar bilan ishlanishini tasavvur qilishi, rasmda asosiy narsa yoki obraz kim yoki nima bo'lishini bilishi kerak.

Bironta shahar yoki qishloq hayotidan olingan mavzuga kompozisiya chizish uchun birinchi qismda mavzuga mos qomatni, orqa planda tabiatni, odamlar guruhini, uylar daraxtlar, mashina va boshqalarni tasvirlasa bo'ladi. O'quvchilar kompozitsiyaning umumiy sxemasini belgilashda ufq chizigini va ko'rish nuqtasini to'liq tasavvur qilishlari lozim. Ana shu ko'rish nuqtasi va ufq chizig'i orqali bolalar perspektiv qisqarishni va mutanosibliklarni aniqlashtiradilar va tuzatadi. Kompozitsiyani tugatish jarayoni muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. O'quvchilar ba'zi narsalar rasmini aniq ishlash va detallashtirish orqali ko'pincha o'quvchi rasmning bir butunligini buzadi, nati-jada kompozitsiyada yorug'soya va yarim soyalarning rasmdagi o'zaro uyg'unligi o'zgaradi. Bunday hollarda o'qituvchining mo'yqalamni qo'lga olib rasmini tuzatishi to'g'ri bo'lmaydi. O'quvchining xatosini tushuntirib, uning o'ziga rasmdagi xatosini tuzatishni o'rgatish kerak. Tushuntirishda ko'rgazmali qurollardan, o'quvchilarning na'munali rasmlaridan, rassomlar asarlarining reproduksiyalarini ko'rsatish yaxshi natijalar beradi.

Agar sinfda boshlangan ish dars oxirigacha tugallanmasa, o'qituvchi uni tugallashni uyga vazifa qilib topshirishi mumkin. Bunday hollarda o'qituvchi bajarilgan ishlarning muhokamasini keyingi darslarda o'tkazadi. Rasmlarni tahlil qilish jarayonida o'quvchilarning o'z fikrlarini bayon etishiga to'la imkon berish kerak. Ularning javobidan mavzuning qanday o'zlashtirilganligini va kompozitsiya qoidalari yodlarida qay darajada saqlanib qolganligini bilib olsa bo'ladi. Mavzu asosida rasm chizish darslarida turli xildagi san'at asarlarining reproduksiyalari bo'lishi talab etiladi. Masalan, "Dorboz bola" mavzusida rasm chizdirish uchun avvalo o'qituvchi dorbozning suratlari (reproduksiyasi) ni o'quvchilar bilan birgalikda taxlil qiladi. Bunda dorbozlik to'g'risida fikr yuritiladi. Shundan keyin dorbozlarning harakatni o'rganish maqsadida turli holatdagi dorboz tasvirini har xil materialdan sxematik tarzda yesaydilar. Bolalarga shu mavzuga ishlangan parallel sinf o'quvchilarining rasmlaridan ko'rsa-

tiladi. Iloji bo'lsa bolalarni dorboz maydonlriga va sirkka olib borilsa ularning ijodiy yondoshuvi yanada oshadi.

Illyustrativ rasm chizish mashg'ulotlari uchun o'qituvchining matnga taalluqli bo'lgan hayvon rasimlarini tayyorlab kelishi va hikoyani ifodali qilib o'qib berishi talab etiladi. "Tulki va turna" ertagi asosida rasm chizdirish uchun avvalo o'qituvchi ertakning bayoni va illyustratsiyalari o'quvchilar bilan birgalikda taxlil qilinadi. Bunda illyustratsialarning ertakning mazmuniniga mosligi va g'oyasini ochib bera olganligi haqida fikr yuritiladi. Hikoya mazmunining ikki-uch o'quvchiga so'zlatilishi bolalar asar mazmuni va ertak, hikoya qaxramonlari haqida to'liq tushunchaga ega bo'lishlariga yordam beradi. Shundan keyin hayvonlarning harakatdagi holatini hayoldan tasvirlash uchun yordamchi chiziqalar bilan oson chizish usullari doskaga amaliy chizib ko'rsatiladi. O'quvchilar bor illyustratsiyalarni ko'chirmasdan ulardan foydalanishi tushuntiriladi. Bolalarga shu ertakka ishlangan parallel sinf o'quvchilarining rasmlaridan ko'rsatiladi. Iloji bo'lsa bolalarga shu ertak asosida ishlangan animatsion film nomoish etilsa, o'quvchilarning ertakdagi qahramonlarning obrazini tasavvur qilishi osonlashadi.

Topshiriqlarning har biri bu o'qituvchining rahbarlik qilishni talab etadi. Topshiriqlardan asosiy maqsad bolalarning kuzatuv ishlarini muayyan bir yo'nalishda olib borish va ularning ijodiy qobiliyatini, tasavvurini o'stirishdir.

Hayvonlar va odamlar bilan bog'liq bo'lgan mavzularga rasm chizdirilayotganda o'quvchilarga o'yinchoqlar va haykalchalarni ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Bu - hayvon yoki odamning xarakterli belgilariga bolalar diqqatini jalb qilish, uni har turli nuqtai nazardan ko'z o'ngiga keltira olish imkonini beradi. Mavzu yuzasidan sayohat tashkil etilishi lozim. Bunda bolalarning asosiy e'tibori faqat kuzatilayotgan narsalarning tuzilishi, tabiatda joylashuvigagina emas, balki tabiatning o'ziga xos go'zalligiga, ranglarning turli-tumanligiga qaratilishi, bu bilan ularda estetik idrok etish tarbiyalab borilishi kerak.

Sayohatda quruq kuzatish bilan cheklanib qolmasdan, suhbat vo-sitasida amalga oshirish va bu suhbatda bolalar faol ishtirok etishlari lozim. O'quvchilarning faol ishtiroki tafakkurining o'sishiga, xotira va tasavvurlarining rivojlanishiga va mustahkamlanishiga yordam

beradi. Shunda keyingi bosqichda o'quvchilarning ijodiy faoliyatiga rahbarlik qilinadi. Agar darsning birinchi qismida o'qituvchi bolalar bilan ko'rganlari va kuzatganlari haqida suhbat olib borsa, ikkinchi qismida ularning ijodiy ishida individual yordam ko'rsatadi.

Dars jarayonida bolalarning ishlarida umumiy xatolar ro'y bergan taqdirda o'qituvchi ularni ishdan to'xtatib tegishli ko'rsatmalar berishi mumkin. Dars jarayonida o'qituvchi muvaffaqiyatli chiqqan rasmlardan bir nechtasini bolalar-ga ko'rsatishi va shu ish egalarini rag'batlantirishi kerak. Natijada boshqa bolalar ham shunday ishlashga harakat qilsinlar. Bolalar har qanday rasmni tezroq bo'yashga juda shoshiladilar. O'qituvchi bolalar ishini o'z vaqtida nazorat qilib turmasa, ko'pchilik o'quvchilar tugallanmagan tasvirni ham bo'yab qo'yadilar. Muvaffakiyatsiz chiqqan rasm o'quvchining tasviriy faoliyatiga bo'lgan aktivligini pasaytiradi. Shunday ish bir necha bor qaytarilgach, o'quvchining chizishga bo'lgan qiziqishi susayadi. Ana shunday muvaffaqiyatsizliklarni kamaytirish maqsadida o'qituvchining ruxsatisiz o'quvchining rasmni bo'yashi qat'iy taqiqlanishi lozim. Darsning oxirida muvaffaqiyatli va muvaffakiyatsiz ishlangan ishlardan bir nechtasini tanlab olib, bolalar ishtirokida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Tahlilda rasm kompozitsiyasi, rangi, tasvirning ishonarli yoki ishonarsiz ekanligi, obrazlar va narsalarning o'zaro bog'liqligi hamda boshqalar haqida fikr yuritiladi. Shunday qilingan taqdirdagina bolalar to'g'ri va noto'g'ri ishlangan ishlar haqida to'liq tushunchaga ega bo'ladilar. Shuningdek, bunday muhokamalar ba'zi bolalarni rag'batlantirib, ijodiy izlanishlar tomon yo'llaydi. Mavzu asosida rasm chizishga o'rgatishda bolalarni jonli tabiat bilan yuzlashtirishning roli kattadir.

Tabiat qo'yniga sayohat uyushtirilgan ekan, o'qituvchi o'sha manzarani o'quvchilarga ko'rsatishdan avval uning mavzuga mos yoki mos emasligini bilib olishi lozim. Qisqasi, o'quvchilar sayohatga boradigan joy eng xushmanzara bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Tabiatga sayohat uyushtirilgan ekan, bolalar e'tibori tabiatning naqadar go'zalligiga qaratilishi va uning go'zalligini o'qituvchi ifodali so'zlar bilan o'quvchilar ongiga yetkazishi lozim. Shundagina go'zallikka intilish, undan lazzatlanish hislari rivojlanib boradi, o'quvchilarda shakllantiriladigan bu his va tuyg'ular asosida esa narsa va ob'ektlarni kuzata bilish yotadi. Tabiatni kuzata bilish bolalar tomonidan narsalarning

shaklini tushunib yetishga, turli rang birikmalarini ko'ra olishga olib keladi. Kuzatuvchanlik tabiatni idrok qilishni yengillashtiradi. Tasviriy san'at asarlarini idrok qilishda ahamiyati kattadir. Tabiat manzarasini tasvirlovchi tasviriy san'at asarini sevish esa o'z o'rnida tabiatni sevishga ta'sir ko'rsatadi. Taviriy san'at asarlari haqida suhbat o'tkazish bolalarning badiiy didini o'stirishga, go'zallikni sevish va tushunishga yordam beradi.

Birinchi va ikkinchi sinflarda tasviriy san'at bo'yicha suhbat o'tkazish uchun maxsus soatlar ajratilmaydi. Suhbat darslari fasllarga bag'ishlab o'tkaziladigan mavzu asosida rasm chizish darslari bilan qo'shib olib boriladi. Bu sinflarda suhbat uchun ajratilgan vaqt 15-20 minutdan oshmasligi lozim. Chunki uzoq davom etadigan suhbatlar o'quvchilarni zeriktiradi.

Kalendar tematik rejada o'quvchilarga tavsiya etilgan suratlar yoki reproduksiyalari maktabda yoki sotuvda topilmagan taqdirda shu mavzuga mos keladigan boshqa suratning reproduksiyasini bolalarga ko'rsatish mumkin. Biroq bu asarlar standartga javob berishi lozim. Ular jamiyat, tabiat hayotining turli tomonlarini ochib ko'rsatadi. O'quvchilar suratlarda tabiat jamolini, kishilarning qadimiy va hozirgi hayotini, kelgusi porloq hayotga bo'lgan ishonchini ko'rib biladilar. Badiiy obrazlar o'quvchilarga nihoyatda kuchli ta'sir ko'rsatadi, ularda turli fikr va hislar uyg'otadi.

O'qituvchining vazifasi surat mazmunini tushuntirib berish bilan chegaralanib qolmasdan, balki unga nisbatan ma'lum munosabatda bo'lishga o'rgatish, suratning badiiy tilini tushuntirish, rassomning suratda tasvirlangan fikr va his-tuyg'ularini, usul va vositalarini o'quvchilar ongiga yetkazishdan iboratdir.

Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at asari haqida suhbat savol-javob va hikoya qilib berish tarzida amalga oshiriladi. Ko'pchilik hollarda suhbat bunday darslarning aktiv formasi hisoblanib, u har bir darsda qo'llaniladi. Ammo suhbatni uzoq davom ettirish yuqorida qayd etganimizdek o'quvchilarni zeriktirib qo'yadi.

O'quvchilarni sportga, ertak qaxramonlariga oid mavzular ham zo'r qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa futbol, boks, tennis, volleybol kabi o'yinlar asosida chizilgan bolalar rasmlari boshqa mavzudagi ishlardan o'zining yuqori saviyada ishlanganligi bilan farq qiladi. Bu narsa tabiiy, chunki bolalar o'yinning shu turlari bilan shug'ulla-

nadilar yoki bunday o'yinlarni televizor ekranlarida tez-tez tomosha qiladilar. Natijada ular o'yin yoki tomoshadan katta taassurot oladilar. Bolalarga «Ko'chamizda futbol o'yini», «Yugurish bo'yicha musobaqa», «Boks» va boshqa shu kabi sportga oid mavzularni chizish uchun tavsiya etish mumkin.

Sport o'quvchilarning kundalik faoliyatlari bilan bog'liq bo'lganligi uchun tasviriy faoliyatga samarali ta'sir ko'rsatsa. Ma'lumki, bolalar o'z tasviriy faoliyatlarida original syujetli rasmlar ishlashga qiziqadilar. O'quvchilarni turli shakldagi samaliyotlar (harbiy, yo'lovchi), hayvonlar, transport vositalari, tog'lar, daryolar, o'simlik hamda daraxtlar qiziqtiradi va o'ziga chorlaydi.

Qiziqarli mavzular qatoriga "Otchoparda", "Dorboz bola", "Hayvon o'rgatuvchi", "Sirkda", "Zooparkda" va boshqa shu kabi mavzularni ham kiritish mumkin. Xayoldan va tasavvurdan rasm chizish mashg'ulotlarida bu eng yaxshi ko'rgan o'qituvchim, onam, meningdo'stim portreti mavzularida rasmlar ishlatish ham mashg'ulotlar samaradorligini, o'quvchilarning fanga qiziqishini oshirishga yordam beradi. Ular o'lari sevgan kishilarining rasmini asliga o'xshatishga jon-dildan harakat qiladilar. Erishgan yutuq va ish natijalaridan esa zavqlanadilar. Ma'lumki, bolalar ertaklar asosida ham zo'r ishtiyoq bilan rasmlar chizadilar. Bolalar sevib o'qiydigan yoki tinglaydigan ertaklarga rasm chizdirilsa yana ham samarali natijalar beradi. Bunday ertaklar qatoriga «Bo'g'irsoq», «Bo'ri bilan tulki», «Tulki bilan turna», «Sholg'om», «Susambil», «Ikki echki», «Uch tulki» va boshqalarni kiritish mumkin. Rasm chizishda mavzuni to'g'ri tanlashning narsalarning o'ziga qarab rasmini chizish darslarida ham ahamiyati katta. Bunday darslarda turli buyumlarni chizdiraverish bolalarni ancha zeriktiradi, mashg'ulotlarning bu turiga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi. Bunday buyumlar rasmini chizdirish bolalarning rasm chizish malakalarini oshirishda katta samara berishi sir emas. Biroq bu barcha o'quvchilarda ham samara beravermaydi. Shuning uchun shunday mavzular tanlash kerakki, ular hamma o'quvchilarni rasm ishlashga qiziqishini orttirsin va ularning bilim va malakalarini o'stirishga samarali ta'sir ko'rsatsin. Ayniqsa chizdirish uchun turli xil kattalikdagi buyumlarni, turli xil rangdagi narsalarni qo'yish yaxshi natijalar beradi. Masalan, tarvuz, qovun, anor, olma, qovoq, pomidor, nok, baqlajon, rubob, tambur, dutor, surnay, sopol lagan, tovoq, chin-

ni vaza, tunuka patnis, chinni choynak, piyola va boshqalar. Shuni ham qayd qilib o'tish lozimki, o'quvchilarning qiziqishini oshirish maqsadida mavzular tanlashda unga bir yoqlama qarash yaramaydi. Bunda asosiy e'tibor faqat mavzular, chizdiriladigan narsalar va naqshlarning qiziqarli bo'lishigagina emas, balki bu materiallar bolalarning idroki, tasviriy imkoniyati va qobiliyatiga qarab tanlanishiga, mavzularning maktablarda olib boriladigan ta'lim-tarbiya vazifalariga mos bo'lib tushishiga ham qaratilishi zarur. Ma'lumki, ko'pchilik o'qituvchilar turli xil material hamda kamunikatsion texnologiyalarni qo'llashga yetarli e'tibor bermaydilar.

Hozirgi vaqtda maktablarda o'quvchilar rasm daftari, bo'yoq qalam, oddiy qalam va o'chirg'ichdan foydalanish bilan chegaralanib qolmoqdalar. Ba'zi bir maktablarda qisman akvarel bo'yoqdan foydalanilmoqda. O'z-o'zidan ma'lumki, bunday sharoitda berilayotgan vazifalar bolalar uchun zerikarli va qiziqarsiz bo'ladi.

Rasm ishlashda faqat bo'yoq va akvareldangina emas, balki guash, tempera, tush, rangli bo'rlar, pastel, flomaster kabilardan ham keng foydalanish mumkin.

Rasm ishlashda oq, rangli, silliq, g'adir-budur, katta o'lchovli, kichik o'lchovli, zarli, karton va boshqa qog'ozlarning turli-tumanini ishlatish yaxshi natijalar beradi. Rasm ishlashda tabiiy materiallar hisoblangan qovun, tarvuz, bodring, mosh, loviya, jo'xori, qovoq urug'i, yeryong'oq, quritilgan barg va gullar, shuningdek rangli tosh, yog'och parchalari, turli rang va yo'g'onlikdagi simlardan fondalanish mashg'ulot mazmunini boyitadi hamda o'quvchilar individual badiiy xususiyatlarining ro'yobga chiqishiga imkon beradi.

Vazifalarni bajarishda turli material va texnikani qo'llash bolalarda ijodiy tashabbus uyg'otadi, ularning fantaziyasini, tasavvurini o'stiradi.

Tasviriy san'at mashg'ulotlarida bolalar ishlagan rasmlarni tahlil qilish ularning mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqishini va dars samaradorligini oshiradi. Ma'lumki, bolalar o'zlari ishlagan rasmlarning boshqa o'quvchilarga ma'qul bo'lishini juda yoqtiradilar. O'zlarining tasviriy faoliyatlarida shunga harakat qiladilar.

Shunday o'quvchilar ham borki, ular o'z kuchi va qobiliyatiga ishonmaydi va yaxshi rasm chizishga harakat ham qilmaydi. Bunday sharoitda boshqa bolalar ishlagan rasmlarni ko'rsatish bu toifada-

gi o'quvchilarni tasviriy faoliyatga ilhomlantiradi. O'quvchilarga ko'rsatiladigan rindoshlarining rasmlari uch xil bo'lishi mumkin:

- o'tgan yilgi shu sinf o'quvchilari ishlagan rasmlar;
- ularning o'zlari bilan bir sinfda o'qiydigan o'quvchilar ishlagan rasmlar;
- parallel sinf o'quvchilari ishlagan rasmlar.

Rasmlarni bolalarga o'tgan darsda berilgan uy vazifasini tekshirish jarayonida, yangi mavzuni bayon qilishda, yangi mavzuni mustahkamlashda, uyga vazifa berishda ko'rsatish mumkin. Rasmni ko'rsatish va tahlil qilishda o'qituvchi bolalar e'tiborini rasmning egasi, uning qaysi mavzuga ishlanganligi, undagi yutuqlar va kamchiliklarga qaratishi maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilar e'tiborini rasmdagi yutuqlarga qaratish jarayonida uning mazmuni, avtorining texnik-grafik malakasi, rangshunoslik bo'yicha bilimi, perspektiva qonunlarga qanchalik rioya qilganligi, soyalar nazariyasidan ma'lumoti, vazifani hal qilishda kompozitsiya qonunlariga qanchalik rioya qilganligi hisobga olinadi. Bolalar ishlagan rasmlar haqida gap borganda yutuq va kamchiliklar haqida to'xtalish ayni muddaodir. Bolalar ishidagi yutuqlar haqida gapirganda uni haddan tashqari maqtab yuborish yaramaydi. Undagi ba'zi bir kamchilik va nuqsonlar haqida ham to'xtalib o'tish kelgusida o'quvchilarning o'z tasviriy faoliyatida ana shunday kamchiliklarga yo'l qo'ymasligiga olib keladi. Uy vazifasini tekshirish yoki sinf ishini mustahkamlash jarayonida bolalar ishlagan rasmlar ko'rsatilganda ularning e'tibori albatta yaxshi chiqmagan ishlarga ham qaratiladi. Shuni ham hisobga olish lozimki, ishni haddan tashqari yomonlash o'quvchining o'z qobiliyatiga ishonchini butunlay yo'qotadi, uni tushkunlikka tushiradi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun ana shu yomon ishdagi ba'zi bir yutuqlarni eslash, ba'zan ularni bo'rttirib ko'rsatish kerak bo'ladi. Rasmlar tahlilini shunday tashkil etish lozimki, yaxshi o'zlashtiruvchi bolalar yanada yaxshi, yomon o'zlashtiruvchilar esa yaxshi ishlashga harakat qilsinlar.

Tasviriy san'at mashg'ulotlarida ham o'quvchilarni rag'batlantirish boshqa fanlardagi singari katta ta'lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu narsa boshlang'ich sinflarda olib boriladigan tasviriy san'at mashg'ulotlarida ayniqsa zarurdir. Chunki bolalar o'z faoliyatlarida mustaqil ravishda orig'inal ish yaratishga harakat qiladilar, natijada

o'zlarini yangilik ochgandek his etadilar. Ko'pincha o'ziga ishonmaydigan bolalar rag'batlantirishga muhtoj bo'ladi. O'qituvchining bunday bolalarni doimo o'z e'tiborida tutishi bolalar faoliyatini faollashtirishga ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi.

Sinfda rag'batlantirishga butunlay arzimaydigan bolalar ham uchrab turadi, bunday holatlarda o'qituvchi uning yaxshi ko'rsatkichga erishishini kutib o'tirmasdan, u ishlagan rasmning yaxshiroq ishlangan joyini bo'rttirib ko'rsatishi bolaning tasviriy san'atga qiziqishiga dastlabki turtki bo'lishi mumkin.

Shuni ham hisobga olish lozimki, ba'zi o'quvchilarni har doim va haddan tashqari ko'p rag'batlantiraverish yaxshi natijalarga olib kelavermaydi. U bolalarda o'z-o'zidan mamnunlik, mag'rurlik hislarini uyg'otadi. Bola rasm chizishda ro'y berayotgan ba'zi bir xatolarni berkitishga harakat qiladigan bo'lib qoladi.

O'qituvchi rag'batlantirishda bolalar erishgan natijalarning o'zini baholabgina qolmasdan, bu natijalarga qaysi yo'l bilan erishganliklarini hisobga olishi lozim. Tasviriy san'at darslarida rag'batlantirishning baho qo'yish, og'zaki baholash, yaxshi ishlangan ishlarni butun sinfga ko'rsatish, yaxshi ishlangan rasmni ko'rgazmaga tavsiya etish, to'garak a'zoliciga qabul qilish, maktab yoki sinf devoriy gazetasida e'lon qilish, ota-onalar majlisida qayd qilish kabi usullardan foydalanish mumkin. Rag'batlantirishning u yoki bu usuli bolalar psixologiyasi, ularning individual xususiyatlari va sharoitga qarab qo'llaniladi.

O'quvchilar ishlarini o'z vaqtida tekshirish va baholash o'quv-tarbiya ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yishning muhim omillaridan biridir. O'quvchilar ishlarini tekshirish deganda o'tilgan mavzu materialini o'quvchilar qanchalik o'zlashtirganligini va o'zlashtirishning sifatini sinab ko'rishni tushunamiz. Bolalarning ishlarini tekshirish va baholashning katta ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati bor. Shuning uchun bunga nihoyatda jiddiy munosabatda bo'lish talab etiladi.

Arzimagan 15-20 minutda hamma o'quvchining ishini tekshirib ulguradigan o'qituvchilarimiz hali ham bor. Boshqa guruh o'qituvchilari esa chorak oxirida rasm daftarini bir yo'la tekshirib baho qo'yadilar. Ikkala usulda ham o'qituvchilar qo'yilgan bahoning sababini tushuntirmaydilar yoki daftarida chizib ko'rsatib qo'yamaydilar. Bunday metodga ham chek qo'yish kerak bo'ladi. Aks holda bola-

larning o'qituvchiga bo'lgan ishonchi yo'qoladi. O'quvchilar o'zlarini o'qituvchi kuzatib turganini bilib turishlari lozim. O'qituvchi o'quvchilarning vazifalarini har bir darsda baxolashlari kerak. Xar darsda baholanmasa o'quvchilar fanga nisbatan qiziqishlari so'nadi, vazifani chizmay qo'yishadi. O'quvchilarning xar darsda baxolanishi, vazifani talabga muvofiq bajarish uchun asos bo'ladi.

O'qituvchi dars jarayonida to'xtovsiz ravishda partalararo yurib, bolalarga tegishli yordam ko'rsatadi. O'qituvchi dars vaqtida eng yaxshi ishlangan ishlardan bir nechtasini tanlab olib, butun sinfga ko'rsatadi va ularning yutuq hamda kamchiliklariga to'xtaladi. Yaxshi ishlangan rasmlarning egalarini rag'batlantirish maqsadida yaxshi va a'lo baholar qo'yish mumkin. Sinfda bajarilayotgan ishlarni har bir darsda muntazam kuzatib turish o'quv materialini to'liq o'zlashtirishga hamda qo'pol xatolarga yo'l qo'ymaslikka asos bo'ladi.

O'quvchilar rasmlarini tekshirishning boshqa yo'llari ham bor. Bunda o'qituvchi bolalar ishlagan rasmlarni yig'ib, uyda yoki darsdan so'ng sinfnig o'zida tekshirishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilar bajargan ishlarni baholashda vaqtdan samarali foydalanish maqsadida yangi mavzuni tushuntirib, o'quvchilar yangi mavzu asosida chizayotganlarida o'qituvchi o'quvchilarning oldiga borib ularning vazifalarini baholaydilar. O'qituvchi bolalar ishini baholashda quyidagilarga e'tibor berishi kerak:

- rasmning daftar betiga to'g'ri joylashtirilganligiga;
- uning ma'lum ketma-ketlikda chizilganligiga;
- buyum shakli va tuzilishining xususiyatlarini yoki naqshdagi ritmik birlikni to'g'ri tasvirlashga (mavzu asosida rasm chizishda kompozitsiyani to'g'ri hal qilish);
- narsalar rangini to'g'ri tasvirlash yoki naqsh rangini tushungan holda tanlashga;
- vazifani bajarishda unga qanchalik ijodiy munosabatda bo'lganligiga;
- o'quvchi qalam va bo'yoq bilan ishlashning birlamchi malakalariga ega bo'lgan yoki bo'lmaganligiga;
- daftarning toza va tartibli bo'lishiga.

Mana shu baho mezonlariga asoslanib, boshlang'ich sinf o'quvchilari ishlagan har qanday rasmni baholash mumkin. Bola rasmda qilgan xato boshqa rangdagi qalam bilan tuzatib ko'rsatiladi yoki xaton-

ing tagiga chizib qo'yiladi.

Uyda tekshirilgan ishni bolalarga qaytarib berishda o'qituvchi har bir o'quvchining ishiga alohida to'xtalmasdan, balki bolalar ishlarida ro'y bergan umumiy xatolar va kamchiliklar ustida so'zlagani maqsadga muvofiqdir.

O'quv yilining oxirida hamma sinflarda tasviriy san'atda o'quvchilarning bir yil davomida ishlagan ishlari yuzasidan ko'rik uyushtirishning ahamiyati katta. Bunda bolalar harakat qilgan taqdir-da nimaga erishish mumkinligini tushunib oladilar. Ko'rikda yaxshi chizuvchi bolalarning ishini ko'rgan boshqa bolalar shundan rasm chizishga harakat qiladilar. Ko'rikka qo'yilgan ishlar bir yil davomida yig'ib borilgan eng yaxshi sinf va uy ishlaridan tashkil topadi, ularning har birining tagiga chizuvchi bolaning familiyasi, ismi hamda sinfi chiroyli qilib yozib qo'yiladi. Bunday rasmlarning chetlarini tekis qirqib, burchaklar yordamida rangli (jigar rang, kul rang, sariq) yoki bir xil gulli qog'ozga mahkamlanadi. Rasmlarni qog'ozga shunday mahkamlash lozim, ko'rik tugagandan so'ng uni albom shaklida saqlash lozim bo'lsin. Eng yaxshi rasmlar egalariga berilmaydi. Chunki bu ishlardan ba'zilarini maktab, tuman, shahar, viloyat, respublika ko'riklariga o'tkazish imkoniyati tug'ilgan taqdirda ular tayyor holda turishlari lozim.

Ko'rgazma tashkil etilgan stendning o'stki yoki pastki qismiga «... sinf o'quvchilarining ... o'quv yilidagi ishlari» deb yozib qo'yiladi. Boshqa parallel sinf o'quvchilari tashkil etgan ko'rgazmalarga sayohat tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bunday hisobot ko'rgazmalari o'quv yilining oxirida, ota-onalar majlisi bo'ladigan kunda tashkil etilishi ham yaxshi natijalar beradi. Chunki bu kun ko'pchilik maktablarda bayram tusiga kiradi. O'quvchilar sinfni o'qituvchi ishtirokida gullar, bayroqchalar bilan bezatadilar.

Shu kuni o'qituvchi ota-onalar bilan kelgan o'quvchilarni erishgan yutuqlari bilan taqdirlaydi. O'quvchilar yil davomida qilgan ishlari haqida hisobot beradilar, ota-onalariga yil davomida qilgan ishlarini, nimalarni o'rganganliklarini namoyish qiladilar, she'rlar o'qiydilar, ashulalar aytadilar, rasm daftari va mehnat darslarida yasagan narsalarini ko'rsatadilar.

Shuning uchun ham tasviriy san'at ko'rgazmasi o'quvchilarning hamma sohadagi hisobotlari qatoridan o'rin oladi.

BIRINCHI SINIF UCHUN DARS ISHLANMALARI.

1-dars

Darsning mavzusi: Tasviriy san'at turlari. Tasviriy san'atning asosiy turlari: rangtasvir, grafika va haykaltaroshlik haqida ma'lumot berish.

Darsning maqsadlari:

- a) **Talimiy maqsad:** Tasviriy san'at turlari haqida aniq ma'lumot berish
- b) **Tarbiyaviy maqsad:** Estetik va emotsional sezgirlikni o'stirish orqali ijtimoiy hayotda zarur bo'lgan bilimlarni egallashni o'rgatish
- c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Tasviriy san'at turlari rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik haqidagi bilimlarini rivojlantirish
- d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Milliy va umummadaniy kompetensiya:** tasviriy san'at turlariga oid ma'lumotlar haqida tushunchaga ega bo'lish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi,

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi,

Darsning jihazlanishi: Tasviriy san'at turlariga oid reproduksiyalar va o'quvchilar ish namunalari, darslik, slayd, tarqatma materiallar, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

- a) Salomlashish
- b) Davomatni aniqlash
- c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqish.

III- Yangi mavzuni o'rganish

O'qituvchi bolalarning bilim, malaka va ko'nikmalarini aniqlash maqsadida ularga quyidagi savollarni berib "aqliy hujm" uyishtiradi.

- a) Mana bu rasmni kim ko'rgan?
- b) Bu rasmni qaysi rassom ishlagan?
- c) Rasm chizishda qanday o'quv qurollaridan foydalaniladi?
- d) Bu rasmlar bir birlariga qaysi tomonlari bilan o'xshaydi va farq qiladi?
- e) Ularda nimalar tasvirlangan?
- f) Yozda kim qanday rasmlar chizdi?
- g) Rasmlar qanday tasviriy vositalarda tasvirlangan?
- h) Qim rassom bo'lishni xohlaydi?

Bolalarning bergan javoblari o'qituvchi tomonidan to'ldiriladi va umumlashtiriladi. O'qituvchi tasviriy san'at turlari haqida quyidagilarni hikoya qilib beradi:

Tasviriy san'at turlari:

1. Xaykaltaroshlik;

2. Grafika;

3. Rangtasvir;

Xaykaltaroshlik – bu san'at ko'rinishiga qarab, dumaloq va qavariq (relef) xaykallar yaratish turi. Xaykaltaroshlik san'atida asosan qattiq jismlardan tosh, yog'och marmar, granit, bronza, gips va boshqa shu kabi materiallardan foydalaniladi.

Ravshan Mirtojiyev. "Mirzo Ulug'bek".

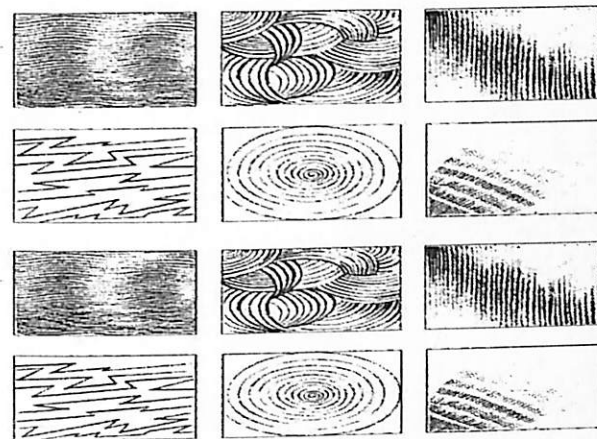
Grafika – asosan chiziqlar shakllar va oq qora ranglar orqali tasvirlanadi. Bu san'at turida har doim turli ranglar ishlatilmaydi ishlatilgan taqdirda ham asarning mazmuni ochib berishda asosiy vazifani o'tamaydi. Shuning uchun ham ikki uch xildan ortiq bo'yoq deyarli ishlatilmaydi.

Vladimir Parshin. Salom

Qutlug' Basharov. Kamondan o'q otish.

Rangtasvir – asosan bo'yoqlar vositasida qog'ozga, matoga, devor yuzasiga, shuningdek boshqa joylarga ishlanadi. Tasvirlarning mazmuni, xarakteri va shunga o'xshash barcha xususiyatlari bo'yoqlar orqali ifodalab berilsa, bunga rangtasvir san'ati deb atalishini o'quvchilarga tushuntiriladi. So'ngra o'qituvchi bolalarga rangtasvirda darslikda berilganlarga qo'shimcha qilib Jumanov Jamshidning "Hovli" va "Manzara" asarlarini, haykaltaroshlikda R. Mirtojiyevning "Oybek" monumental haykali, grafikada

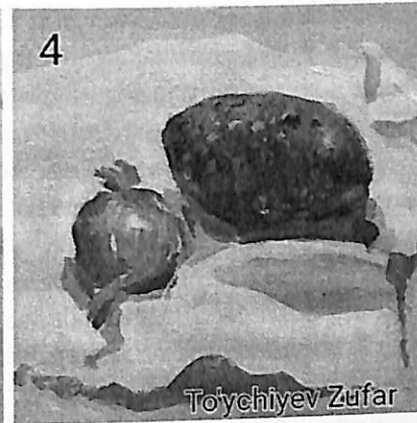
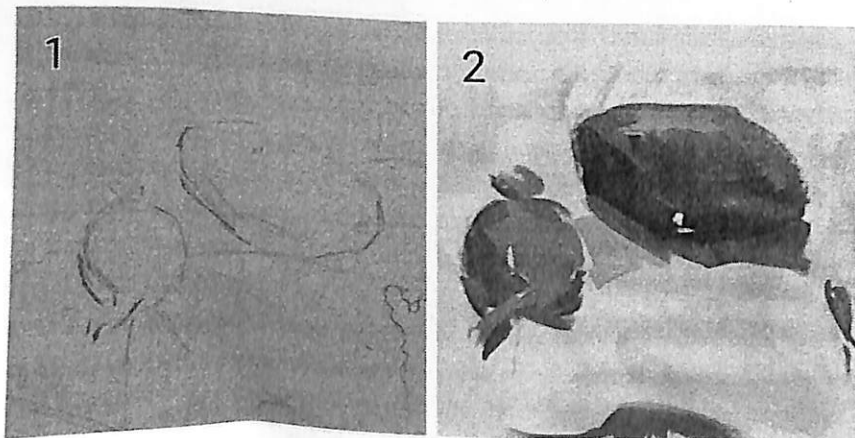
Jumanov Jamshid. "Hovli"

Jumanov Jamshid. "Manzara"

Q. Basharovning "Poyga" nomli asarlarini ko'rsatadi. Bu reproduksiyalar ustida o'qituvchi suhbat o'tkazar ekan, rassom va haykaltaroshning asariga nima uchun bunday nom berganligi, asarlarni rassom va haykaltarosh nihoyatda ustalik bilan tasvirlanganligi haqida gapiradi.

So'ngra tasviriy sanat turlaridan biri rangtasvirda natyurmort ishlash boshlanadi. Natyurmort 2 yoki 3 kuz mevasidan tashkil topgan bo'lishi kerak va mevalarni chizish bosqichlari ko'rsatiladi. Chizish yakunlangach qalamda (bo'yoqda) bo'yalib to'gatiladi.

Ish jarayonida o'qituvchi bolalarga individual yordam ko'rsatib turadi. Darsning oxirida o'quvchilarning bajargan ish namunalari ajratib olinadi va o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qilinadi.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Haykal yasashda qanday xom ashyalardan foydalaniladi?
2. Grafika qanday san'at?
3. Rangtasvir deb nimaga aytiladi?

V-Uyga vazifa

Uyda kuz mevalaridan 2-3 tasini chizish.

Metodik ko'rsatmalar. O'qituvchi har bir tasviriy san'at darsidan boshlab o'quvchilarni dars vaqtida o'zlarini tuta bilishga, o'quv qurollaridan to'g'ri foydalanishga, shuningdek, dars vaqtida gavdani to'g'ri tutishga o'rgatib borishi lozim. Bolalarning yon daftarlarga va har xil daftarlarga rasm chizishlariga yo'l qo'ymaslik ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bolalarga rasm daftar varog'ining faqat bir tomoniga chizilishini tushuntirish kerak. Shuningdek o'quvchilarga oddiy daftarni tutishga ruxsat etmaslik kerak. Chunki daftar chizish uchun maslasmaganligini tushuntirish kerak.

Ko'pincha o'quvchilar yotiq chiziq chizganlarida daftarni to'g'ri ushlab, tik va qiyshiq chiziq chizganlarida esa daftarning holatini o'sha chiziqqa mos o'zgartirib turadilar. Bu esa ortiqcha ish bo'lib, o'quvchilarning o'zlari chizayotgan chiziqlar to'g'ri yoki egriligini bilib olishlariga va qo'l harakatining rivojlanishiga xalaqit beradi.

Rasm chizishda o'rta (HB yoki TM) qalamlardan foydalanish kerak. Chunki qattiq qalamlar daftarni titib yuboradi va o'chirg'ich bilan o'chirilganda unda iz qoldiradi, juda yumshoq qalam esa daftarni iflos qilib yuboradi.

O'quvchilarni qalamning uchlangan uchidan uzoqroq ushlagga o'rgatish lozim. Agar o'quvchi qalamni uchlangan yeriga yaqin ushlab rasm chizadigan bo'lsa, u vaqtda barmoqlari chizilayotgan chiziqlarni to'sib qoladi va qalamni erkin yurita olmaydi. Qalamni erkin yurttishda jimjiloq tirgak vazifasini o'taydi. Agar chiziq noto'g'ri chizilgan bo'lsa, avval u to'g'rilab chiziladi, so'ngra noto'g'risi o'chiriladi. Bunday qilinganda xato yaqqol ko'rinadi. Ko'pincha o'quvchilar yumshoq o'chirg'ich b'rniga siyohni o'chiradigan (qizil va ko'k rangdagi) qattiq o'chirg'ichni ishlatadilar. O'qituvchi bunga yo'l qo'ymasligi va qattiq o'chirg'ichning tarkibida qum ko'p bo'lishini, o'chirayotganda u daftarni tez titib yuborishi mumkinligini bolalarga tushuntirish kerak. O'chirish lozim bo'lganda, daftarni bir qo'l bilan ushlab, ikkinchi qo'l bilan bir xil yo'nalishda harakat qilib noto'g'ri chiziqlar o'chiriladi. Shunday qilinmasa, daftarning o'chirilayotgan yeri sinishi (qayrilishi) natijasida bo'yoq yoki qalam rangi o'sha joyda ko'proq toplanishiga olib keladi, bu ishning sifatini buzadi. O'chirg'ichni ishlatib bo'lgach, qo'lda ushlab o'tirmasdan tezda partaga qo'yish kerak. Chunki qo'l terlaganda uning nomi o'chirg'ichga o'tadi. Ho'l o'chirg'ich esa chiziqni yaxshi o'chirmaydi daftarni qoraytirib ifloslantirib yuboradi.

Akvarel bo'yoqlar bilan ishlashda mo'yqalamlardan foydalaniladi. Bo'yaladigan yuzaga qarab mo'yqalamning kattasi yoki kichigi ishlatiladi. Boshlang'ich sinflarda har xil ya'ni 1-10-nomerligacha, yuqori sinflarda esa hatto undan katta nomerli mo'yqalam ishlatilishi mumkin. Bo'yoqlarning bir necha xillari mavjud bo'lib, ularning maktabda qo'llaniladiganlari akvarel va guashdir. Guash bo'yog'idan maktabda naqsh va dekorativ rasm chizish darslarida keng foydalanish mumkin. Akvarel va guash suv bilan yaxshi aralashadi. Guash kichik shisha va plastik idishlarda hamda alohida-alohida bankachalarda bo'ladi. Guash akvarel kabi qurib qolish, parlanish xususiyatiga ega. Shuning uchun bankachadan bo'yoq keragicha ishlatilib qopqog'ini mahkam yopib qo'yish lozim. Olingan bo'yoqlarga suv qo'shib suyultiriladi, so'ngra ishlatiladi. Guash bilan qog'oz yuzasini

ham yupqa, ham qalin holda qoplash mumkin. Qog'oz yuzasini yupqa qoplash uchun bo'yoq suyuqroq, qalin qoplash uchun quyuqroq holda ishlatiladi. Tasviriy san'at darsida har bir o'quvchining o'z qalami, o'chirg'ichi, daftari, akvarel bo'yog'i bo'lishi shart. Akvarel bilan ishlash vaqtida o'quvchilarda mo'yqalam, uni tozalash va bo'yoqni suyultirish uchun alohida stakanda suv va bir parcha toza latta hamda bo'yoq qorishtirshi uchun palitra yoki qog'oz bo'lishi talab etiladi.

2-dars

Darsning mavzusi: Rassomlar ish qurollari haqida tushuncha. Dars jarayonida foydalaniladigan ish qurollari haqida ma'lumot berish.

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Tasviriy san'atda qo'llaniladigan ish qurollari tasvirlashda eng muxim vositalar ekanligi haqida o'quvchilarga ma'lumot berish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Gozallikka bo'lgan mehr muhabbatni o'yg'otish, gozallikni sevishtirish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Tasviriy san'atda ishlatiladigan qalamlar, bo'yoqlar, qog'ozlar, dastgoxlar, palitra va xokazolarni alohida yoritib berish orqali o'quvchilar bilimlarini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi.

Darsning jihozlanishi: Rassomlarning ish qurollarining asli yoki rasmlari reproduksiyalari, darslik, slayd, tarqatma materiallar, doska

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

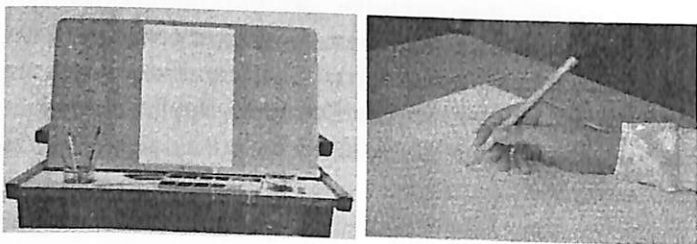
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqish.

III-Yangi mavzuni o'rganish

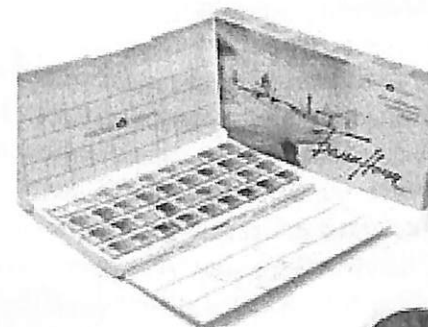
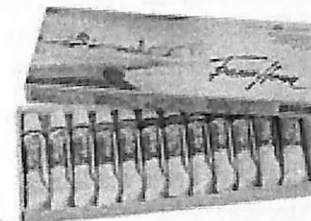
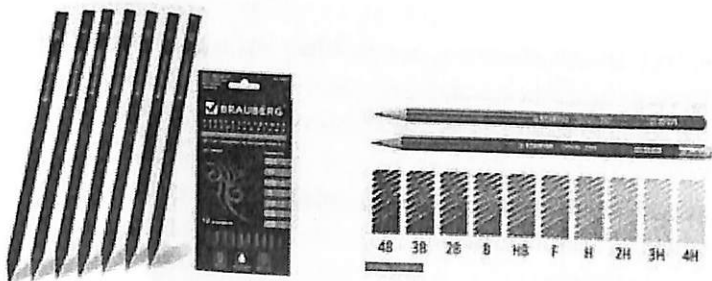
O'qituvchi darsning boshlanishida o'quvchilaning diqqat e'tiborini ish o'rnini tashkil etishga va rassomlarning ish quollariga qaratadi va bu ish quollarini qanday vazifa bajarishini o'quvchilarga ko'rgazmali qilib tushintiriladi. Masalan: Quyidagi ish o'rnini va o'quv quollar bilan tanishtirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ish o'rnini tashkil etish:

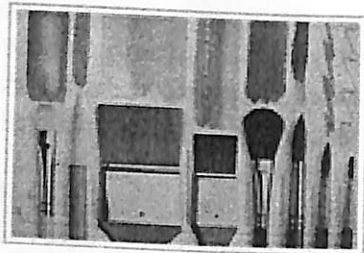
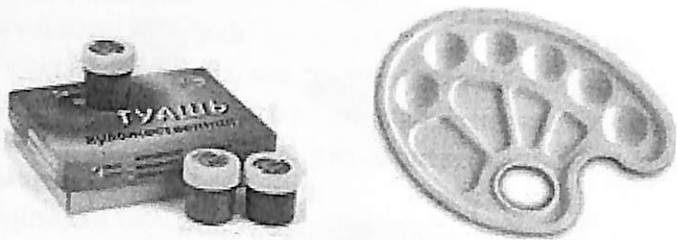

O'qituvchi o'quvchilarga quyidagi savollarni berib "aqliy hujm" uyishtiradi:

- Bu rasmlarda qanday ish quollari tasvirlangan?
- Bu rasmlardagi ish quollarining nomlarini ayting.
- Bu ish quollar qanday vazifalarni bajaradi?

Rassomlarning ish quollari (ashyolar):

O'qituvchi o'quv qurollari, (ashyolar) va ish o'rni haqida qisqacha tushuncha bergandan so'ng, asosiy ishga o'tadi. U o'quv qurollarining asli va maxsus partalardan foydalanish haqida tushuntiriladi, iloji boricha foydalanib ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Chizishda qanday qalamlardan foydalaniladi?
2. Palitra nima?
3. Akvarel qanday bo'yoq?

Darsning oxirida o'quvchilar bilan birgalikda bajarilgan ish tahlil qilinadi.

V- Uyga vazifa.

Ish qurollardan foydalanib gul tasvirini chizish.

Metodik tavsiyalar. Rasm chizishda o'qituvchi o'quvchilarga rasm daftarni qanday qo'yish (eniga yoki bo'yiga) va gul tasvirini daftarga qanday joylashtirish kerakligini aytadi. shunda u avvaldan tayyorlab qo'yan na'munani ko'rsatadi va doskada chiza boshlaydi. O'quvchilarga doskani daftarning bir varag'i deb qabul qilishni aytadi. Gul tasviri doskaga qanday joylashtirilsa bolalar ham rasm daftarning varog'iga shunday holatda joylashtirish lozimligi tushuntiriladi. Aksariyat hollarda o'quvchilar chizilayotgan tasvirni rasm

daftariga kichkina qilib joylashtiradilar, shu sababli ularga joylashtirishni erinmasdan o'rgatish lozim. Tasvirni chizish jarayonida qalam, o'chirg'ichdan to'g'ri foydalanishni eslatib o'tish kerak.

O'quvchilar bu ishni bajarayotganlarida o'qituvchi ularni kuzatib boradi, qiynalganlarga yordam beradi, xatolarni to'g'rilaydi, shundan keyingina bo'yashga ruxsat etadi. Tasvirga rang berishda yuqorida qayt etilgan o'quv qurollaridan foydalanish qidalarini tushuntirib, amalda ko'rsatib beriladi. Dars jarayonida ish o'rni to'g'ri tashkil etish ham asosiy vazifalardan biri ekan, o'qituvchi buni o'quvchilarga tushuntirishi lozim. Gulni bo'yash usuli doskada, o'zlashtirishi bo'sh bo'lgan o'quvchilarga esa alohida-alohida ko'rsatiladi. Bo'yash vaqtida mo'yqalam doimo chapdan o'ngga yoki o'ngdan chapga, yuqoridan pastga qarab harakatda bo'ladi, ya'ni mo'yqalamni bir tomonga qarab xarakatlantirish kerak. Aks holda ish va mo'yqalam tezda yaroqsiz holga keladi. Bo'yashga o'tishdan avval keraksiz chiziqlar o'chirib tashlanadi. Dars oxirida yaxshi va sifatsiz chiqqan ishlar o'quvchilarga ko'rsatiladi.

Dars yakunida navbatchi o'quvchi yoki o'qituvchining o'zi rasm daftarlarni yig'ishtirib oladi. Bu ishlar sinf javonida saqlanadi.

3-dars

Darsning mavzusi: Chiziqlar va shakllar. Tasviriy san'at fanida foydalaniladigan yordamchi chiziqlar haqida ma'lumot berish.

Darsning maqsadlari:

- a) **Talimiy maqsad:** Tasviriy san'atda chiziqlar va shakllarning muxim o'rni mavjudligini anglatish
- b) **Tarbiyaviy maqsad:** Gozallikka bo'lgan mehr muhabbatni o'yg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish
- c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Tasviriy san'at turlari va janrlarida chiziqlar va shakllar asos bo'lib xizmat qilishini uqtirish orqali bilimlarini rivojlantirish
- d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**
 - **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

- Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi: oilasida nechta odam borligi, kim katta-kim kichikligini bilish.

e) O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

- naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Chiziqlar va shakllar orqali tasvirlangan tasvirlarning reproduksiyalari, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

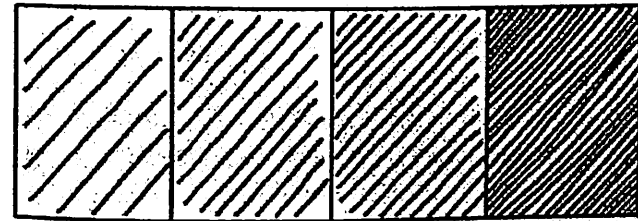
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

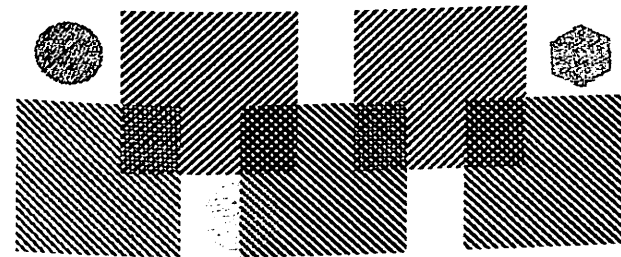
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqish

III-Yangi mavzuni o'rganish

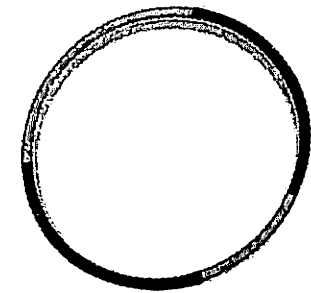
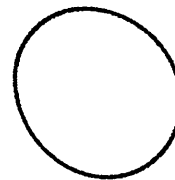
O'qituvchi o'quvchilarning diqqat e'tiborini chiziqlarni qanday qilib to'g'ri chizish sirlariga qaratib, bunday maxoratga tinimsiz mexnat va o'z ustida ishlab erishish mumkinligini, shakllar va tasvirlar ham chiziclardan tashkil topganligi tushuntiriladi. Buyuk rassomlar ham bolalikdan asta sekin shunday mashg'ulotlarni yaxshi o'zlashtirganliklari uchun barchaga manzur asarlarni chizayotganligi, dunyoga tanilayotganligi aytilib bolalarda o'z ustida ishlashiga turtki beriladi. Ko'proq doskaga chizib ko'rsatish ham o'quvchilarga samarali tasir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga soddaroq chizib ko'rsatgan maqulroq. Masalan:

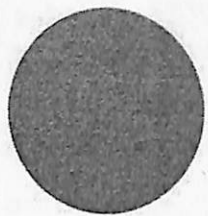
Chiziclarni bolalarni qiziqtirish maqsadida rangli qalamlarda ham chizib ko'rsatish mumkin.

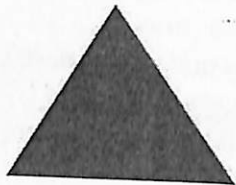
Atrofimizdagi barcha buyum va narsalarning ko'rinishi shakllarga o'xshashini o'quvchilarga tushuntirishimiz kerak. O'qituvchi bolalarning e'tiborini darsga jalb etish maqsadida ularga «Bolalar, qarang, quyosh qanaqa shaklda? Rangi qanaqa?» kabi savollar beradi. Shundan so'ng soda shakl va detallar tahlil qilinadi. Bunda barcha narsalar tasvirini chizishda chiziqlar va shakllardan foydalanishimiz o'quvchilarga tushuntiriladi. Solishtirish va tahlil qilish maqsadida turli shakllar asnosidagi buyumlar ko'rsatiladi.

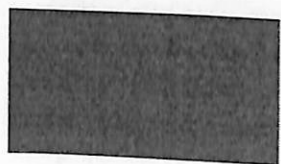
Aylana

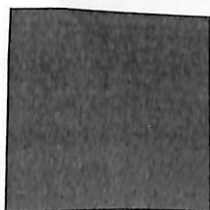
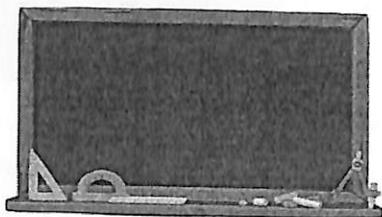
Doira

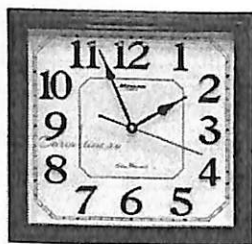
Uchburchak

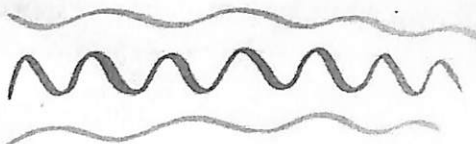
To'rtburchak

Kvadrat

To'liqinsimon chiziqlar va shakllar:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Ko'rsatilgan namunalarda qanday shakllar tasvirlangan?
2. Quyoshning shakli qanaqa?
3. Bayroqchanning shakli qanaqa?

Darsning oxirida o'quvchilar bilan birgalikda bajarilgan ish tahlil qilinadi va yaxshi bajarilgan ishlar rag'batlantiriladi

V- Uyga vazifa.

Berilgan namunalarning tasvirini chizish.

4-DARS

Darsning mavzusi: Bo'yoqlar va ranglar haqida asosiy tushuncha.

Asosiy va hosila ranglarni haqida tushuncha berish hamda ish jarayonida qo'llashni o'rganish.

Darsning maqsadlari:

- a) **Talimiy maqsad:** Tasviriy san'atda bo'yoqlar va ranglarning muxim o'rni mavjudligini anglatish
- b) **Tarbiyaviy maqsad:** Gozallikka bo'lgan mehr muhabbatni o'yg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish orqali yomonliklardan qaytarish
- c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Tasviriy san'at turlaridan biri *rangtasvirda* bo'yoqlar va ranglar asos bo'lib xizmat qilishini yoritib berish orqali bo'yoqlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish
- d) O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:
 - **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jhozlanishi: Bo'yoqlar va ranglar orqali tasvirlangan tasvirlarning reproduksiyalari yoki o'qituvchi tomonidan chizilgan rangtasvir asarining asli, o'quvchilar ishidan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

- a) Salomlashish
- b) Davomatni aniqlash
- c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

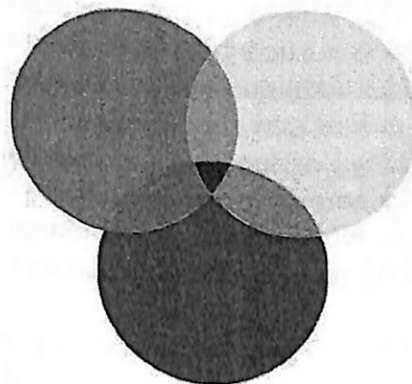
III-Yangi mavzuni o'rganish

O'qituvchi o'quvchilarning diqqat e'tiborini tasviriy san'at asarlarini chizishda bo'yoqlar va ranglardan to'g'ri foydalanish chizilgan asarning muvaffaqiyatini ta'minlashini aytadi. Bo'yoqlar va ranglar tasviriy san'at asarlarining go'zal va xaqqoniyligini taminlaydi. Tasviriy san'atda 3 ta asosiy rang bor ular:

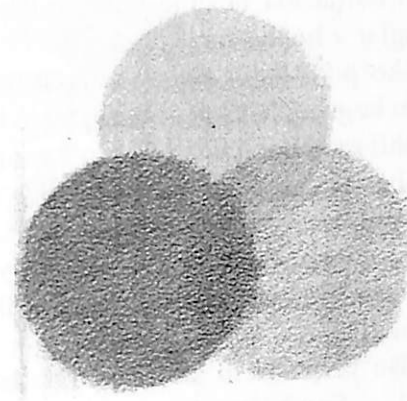
- 1. Qizil
- 2. Sariq
- 3. Ko'k

Asosiy rang deb – shu ranglarni aralashtirish natijasida boshqa ranglar xosil qilinadigan ranglarga aytiladi.

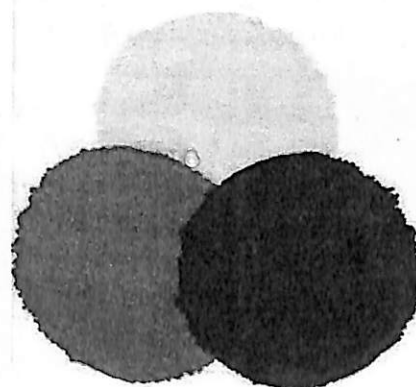
Sxematik elektron ko'rinishi

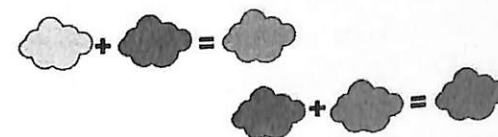
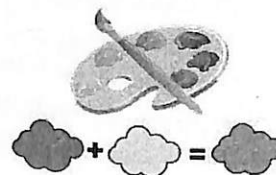
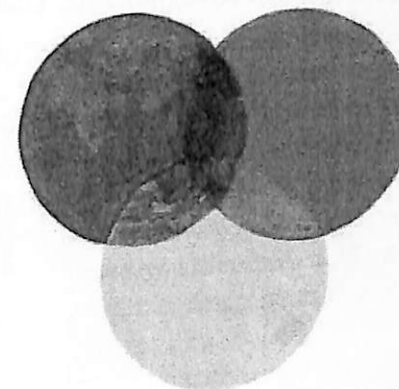
Rangli qalamda bajarilgan ko'rinishi

Flomasterda bajarilgan ko'rinishi

Akvarelda bajarilgan ko'rinishi

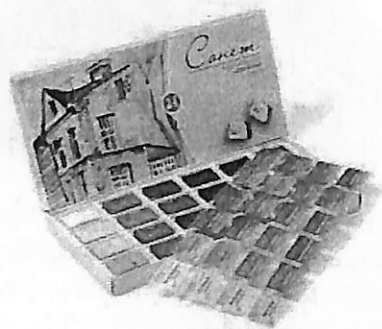

va shu yuqorida keltirilgan asosiy ranglarni bir-biriga aralashtirish natijasida boshqa ranglarni hosil qilish mumkin. Hosil bolgan ranglar - hosila ranglar deb nomlanadi. Hosila ranglarning qanchalik ko'p bo'lishi, asosiy ranglarning qancha miqdorda qo'shilishiga ham bog'liq. Masalan: Sariq bilan ko'k bir xil miqdorda aralashtirilsa yashil rang hosil bo'ladi. Ko'k rangga sariqni kam miqdorda qo'shilsa izumrudniy hosil bo'ladi. Ko'k rangga sariqni ko'p miqdorda qo'shilsa maysa rang hosil bo'ladi. Ranglarni issiq va sovuq ranglarga ajratimiz. Issiq ranglar deb - quyoshni, olovni eslatuvchi ranglarga aytiladi. Sovuq ranglar deb - muzni, suvni, qorni eslatuvchi ranglarga aytiladi.

Bo'yoqlarga to'xtaladigan bo'lsak, ularni 2 turga bo'linadi:

1. Suv bo'yoqlar
2. Moy bo'yoqlar

Biz maktabda suv bo'yoqlardan foydalanamiz, aniqrog'i *akvarel* va *guash*lardan foydalanamiz. Ular quydagilar:

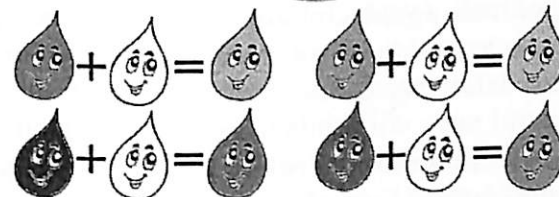

Akvarel

Guash

Akvareldan foydalanganimizda oq rangdan foydalanmaymiz, oq rangning o'rniga qog'ozning oqligini qoldiramiz. Guashda ishlaganimizda oq rangdan foydalanish mumkin. Ranglarga oq rangni qo'shganimizda qanaqa ranglar hosil bo'ladi?

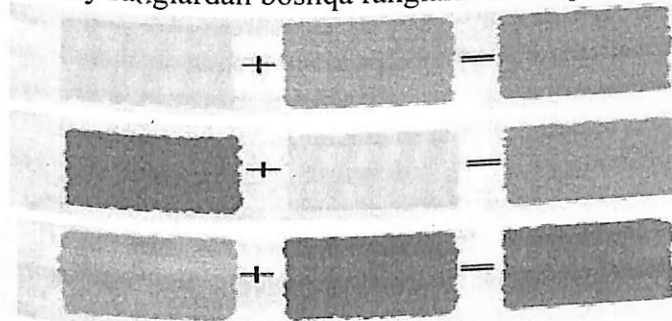
IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Asosiy ranglarning nomlarini ayting.
2. Qanday ranglarni bilasiz?
3. Bo'yoqlar qanday turlarga bo'linadi?

V- Uyga vazifa.

Asosiy ranglardan boshqa ranglarni hosil qilish.

Metodik tavsiyalar. Yangi mavzuni o'tishdan avval har bir o'quvchining o'quv qurollari mavjudligi ishonch hosil qilinadi. O'quvchilarga na'muna sifatida doskada chizib ko'rsatilishi kerak, lekin doskaning rangi to'q jigarrang va to'q yashil bo'lganligi sababli rangda ishlab ko'rsatishning imkoni bo'lmaydi. Bunday xollarda o'qituvchi nima qilishi kerak bo'ladi. Doskaga (A3, A2 formatda) qog'ozni skotch bilan yopishtirib chizib ko'rsatsa bo'ladi. Yana bir usuli doskaning o'ziga guashda ishlab ko'rsatsa bo'ladi. Guash suv-

da eriganligi uchun tozalash ham muammo bo'lmaydi, doska lattani xo'llab artsa bo'ladi. Hosila ranglarni topishda, ranglarni chiroyli shakllar ko'rinishida (aylana, oval, kvadrat, to'rtburchak) aralashtirib ko'rsatilsa bolalarda qiziqish oshadi. Doskada ko'rgazmalilik asosida tushuntirgach, yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilar bilan individual shug'ullaniladi. O'quvchilar rasm daftarga asosiy va hosila ranglarni katta qilib joylashtirish va chizish muhim ahamiyatga ega. Biroq bunda rasm daftar yuzasining chegarasidan chiqib ketmasligi lozim. O'quvchilarni rasm chizishda natura bilan solishtirib turishga hamda keraksiz chiziq'larni ustalik bilan o'chirib tashlashga o'rgatib borish g'oyatda muhimdir. O'quvchilar asosiy va hosila ranglarni avval oddiy qalamda chizib olishlari, keyin bo'yashlari zarur. O'quvchilarda asosiy va hosila ranglarni bo'yash uchun bo'yoqlari bo'lmasa bu ishni yuqorida ko'rsatilgandek rangli qalam va flomasterda bajarilar ham bo'ladi. Rangli qalam bo'yoqdek samarali emas, lekin bo'yoqsiz o'tirgandan ko'ra qalamda ishlagan yaxshiroq. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim muassasiga bormagan bolalarda bo'yoq bilan ishlash ko'nikmasi bo'lmaydi, bunday o'quvchilarga rangli qalam va flomasterdan foydalanishga ruxsat berish kerak. Oquvchilar bu ishni shoshilmasdan, diqqat bilan bajarishlari lozim.

Dars tugashiga 4-5 minut qolganda o'qituvchi sinfdagi bajarilgan ishga yakun yasab, 2-3 yaxshi va yaxshi bajarilmagan ishlarni bolalarga ko'rsatib tahlil qiladi.

5-dars

Darsning mavzusi: Bayroqcha rasmini ishlash. Naturaga qarab rasmni qog'ozga to'g'ri joylashtirish va ranglardan to'g'ri foydalana olishga o'rgatish

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Bayroqcha rasmini to'g'ri chizishning va bo'yashning qonun qoidalarini o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Bayroqcha orqali bayroqqa bo'lgan mehr muhabbatni o'yg'otish, bayroqni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Bayroqcha rasmini to'g'ri chizishni va bo'yashni o'rgatishda individual yondoshish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Bayroqcha, bayroqchalar tasvirlangan reproduksiyalar, kitob, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) **Salomlashish**

b) **Davomatni aniqlash**

c) **O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish**

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

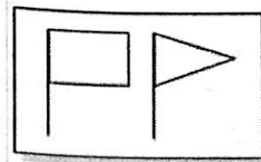
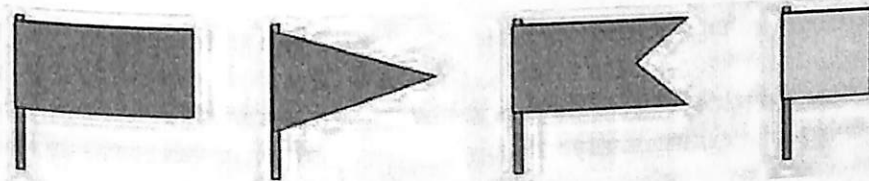
Bayroqcha rasmini ishlashda bayroqchani qog'ozga to'g'ri joylashtirishdan boshlaymiz va chizishda oddiy to'rtburchak chizilib shu shakl asosida barcha bayroqchalar bosqichma-bosqich chizilishi ko'rsatiladi. Bayroqchalarni chizayotganimizda oddiy qalamlardan foydalanganimiz yaxshiroq. Agarda rangli qalam to'plami ichidagi foydalangan qalam bilan chizadigan bo'lsak ishning sifati buzulishini bolalarga tushuntirishimiz kerak. Maktabda aksariyat bolalar rangli qalam to'plami ichidagi qalamlar bilan chizishadi va xato chizib qo'yishsa o'chirolmaydi, o'chira olmagach albomning boshqa varog'iga chizadi yoki ishining yaxshi chiqmayotganligidan bolada tushkunlik paydo bo'ladi. Shuning uchun bolalar chizishni boshlashidan oldin bunday qalamlar yog'li bo'lishini va bu qalamda chizilgan chiziqlar

o'chmasligini tushuntirib o'tish kerak. Quyidagilarni ham bolalarga uqtirish kerak: Qalamdan to'g'ri foydalanish kerakligini ya'ni qalamni qattiq bosmasdan, yengil chizilsa xato chizilgan xollarda ham o'chirish mumkin va albatta qog'ozning sifati buzulmaydi. O'qituvchi ushbu ma'lumotlarni o'quvchilarga tushuntirgandan keyin doskaga bayroqchanning asli yoki chizilgan rasmini ilib qo'yiladi. O'qituvchi o'quvchilarga quyidagi savollarni beradi: - Bayroqcha qanday bo'laklardan tuzilgan? Ular qanday materiallardan yasaladi? Yog'och qismining balandligi mato qismining endan kattami yoki kichikmi? Mato qismining eni o'zining balandligi bilan barobarmi yoki kattami? Katta bo'lsa qancha katta? O'qituvchi savol berish jarayonida bayroqchani ko'rsatib savol berishi kerak.

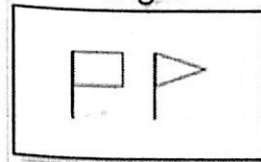
Chizish jarayonida bolalar chizilayotgan narsaga ko'proq qarashlari kerak. Narsaning o'ziga qarab rasmini chizish darslarining xarakterli xususiyatlaridan biri ham shundadir. Narsaga ko'proq qarashdan maqsad bayroqchanning eni bo'yidan katta yo kichikligini, mato qismi balandligining enidan necha barobar kichik ekanligini tekshirib bilishdir. Rasmni chizish uchun qalamni chapdan o'ngga qarab yur-gizish lozim, Qalam shu yo'nalishda yuritilmasa, bayroqcha rasmi qiyshiq chiqadi. O'qituvchi daftarda rasmni joylashtirishni tushuntiradi. Bunda u daftarni to'g'ri joylashtirish va chizish vaqtida ham uning holatini o'zgartirmasdan chizish lozimligi uqtiradi. O'qituvchi rasmini qog'ozda joylashtirishni tushuntirib, chizish usulini doskada ko'rsatadi. Bolalar chizishga kirishadilar. Bu darsda bolalar O'qituvchi bilan bir vaqtning o'zida chizib boraveradilar. Chizish jarayonida o'qituvchi chizish uslubini ko'rsatibgina qolmasdanl bir vaqtning o'zida tushuntirib berishi ham kerak.

Chizishdagi bosqichlarni o'qituvchi bir yo'la chizib qo'ymasdan xar bir bosqichdan so'ng bolalar ishidan xabar olib turishi lozim. O'quvchilarning ishini kuzatish jarayonida o'qituvchi yaxshi va yomon chiqqan ishdan ikkitasini olib o'quvchilarga ko'rsatadi. Savollar orqali yaxshi chiqqan rasm bayroschaga o'xshashligi va yomoni nega o'xshamasligi sabablarini bolalarga tushuntiradi hamda kimda shunga o'xshash xatolar bo'lsa tuzatishlarini buyuradi. Shundan so'ng bolalar ortiqcha chiziqlari o'chiriladi. Chizilgan chiziqlardan bo'yoqni chiqarib yubormasdan bo'yaladi. Dars oxirida bolalarga to'rtburchak shakldagi bayroqcha, kitob, sinf doskasi va kvadrat shakldagi ro'mol-

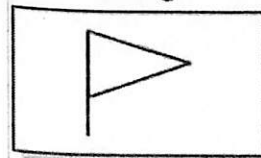
cha, soat, patnis, shaxmat doskasi kabilarning rasmlari ko'rsatiladi. Bolalar esa ko'rsatilgan narsalarning qaysi biri kvadrat va qaysi biri to'rtburchak shaklida ekanligini aytadilar. Natijada bolalar kvadrat va to'rtburchak o'rtasidagi farqni bilib oladilar. Kvadratning barcha tomonlari teng bo'ladi. To'rtburchakning esa ikki qarama-qarshi tomoni barobar bo'ladi.

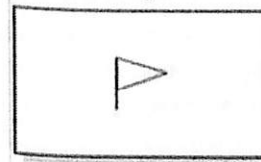
to'g'ri

noto'g'ri

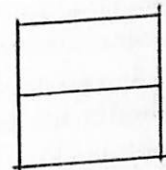

to'g'ri

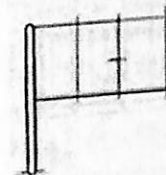

noto'g'ri

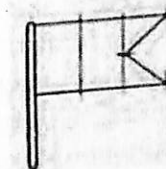
1

2

3

4

Yoki bayroqchalarni quyidagicha chizib ko'rsatsa ham bo'ladi.

yuqorida keltirilgan bu boyrochalarning bosqichli chizilishini o'rganib olsak oson va to'ri chizishni o'rgangan bo'lamiz.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

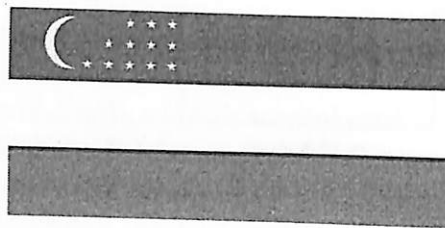
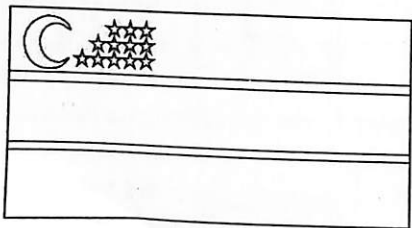
1. Bayroqchalar qanday shaklda?
2. Bayroqchalarning ranggi qanaqa?
3. Bayroqchalar qanday paytlarda ishlatiladi?

V- Uyga vazifa.

Bayroqchalarni yakunlab kelish.

Metodik tavsiyalar.

Sinfda barcha o'quvchilar bo'lmasada, aksariyat o'quvchilarda 1-sinf bo'lishiga qaramasdan tasvirlay olish qobiliyati ancha shakllangan bo'ladi. Shu sababli sinfda berilgan bayroqcha rasmini tezda chizib yakunlaydi va baxolashni talab qiladi va baxolangach yana boshqa vazifa berilmasa ular qolgan o'quvchilarga xalaqit qiladi. Mana shunaqa o'quvchilarimizga O'zbekiston Respublikasi davlat bayrog'ining rasmini chizishni vazifa qilib berilsa bo'ladi.

Darsning tugashiga 4-5 minut qolganida o'quvchilarning chizgan bayroqlarining rasmini yig'ib olib yaxshi chiqqan ishlarni nima uchun yaxshi chiqqanligini va xarakat qilsa qolgan o'quvchilar ham mana shunday yaxshi chiza olishlarini aytib o'tiladi va tahlil qilinadi.

6-dars

Darsning mavzusi: Soat rasmini chizish. Soat rasmni qog'ozga to'g'ri joylashtirish va ranglardan to'g'ri foydalana olishga o'rgatish

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Soat rasmini chizish qoidalari bilan birgalikda, u haqida yanada ko'proq ma'lumot berish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Soat vaqt o'lchovchi vosita ekanligini va uning ko'rsatgichlari faqat oldinga harakatlanishini nazarda tutgan holda vaqtdan to'g'ri foydalanishga o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Soat rasmini chizish qoidalari bilan tanishtirishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriyy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Soat va soat rasmining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

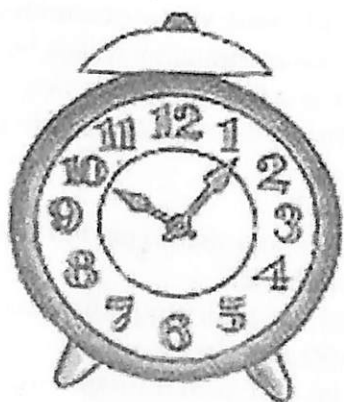
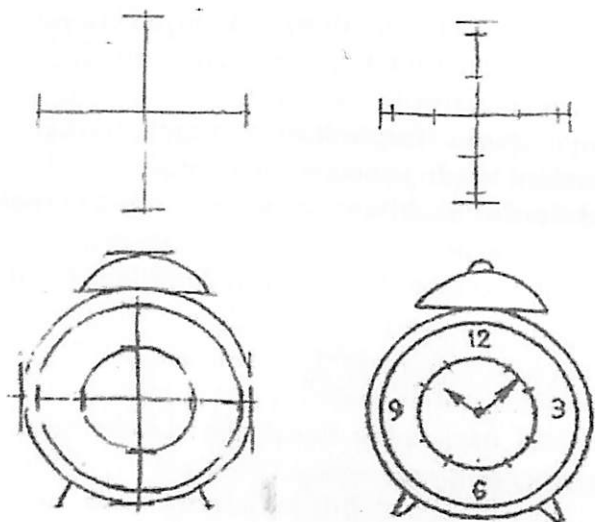
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

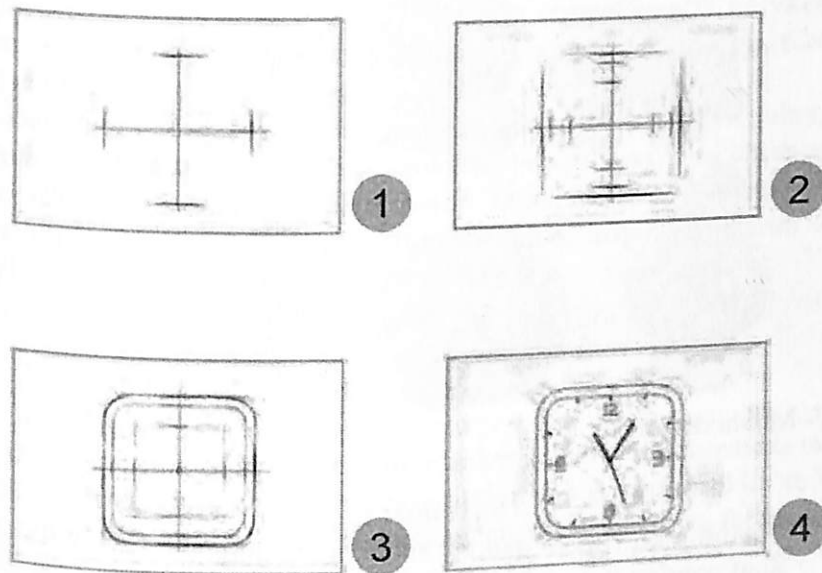
O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyalar bilan

siyaga va soatning aslini ko'rsatib soatning qanday shaklda ekanligi tahlil qilinadi. O'quvchilarga soatning turli ko'rinishdagilari, ayniqsa hayvonlar obraziga o'xshaganlarini na'muna qilib ko'rsatish ularning qiziqishini ortiradi.

Agar soat aylana shaklida bo'lgan holda avvalo qog'ozga to'g'ri joylashtirib olamiz. O'zaro perpendikulyar ikki yordamchi chiziq o'tkazamiz va soat o'lchamlari olinib markazdan chiziqlar bo'ylab qoyiladi. O'lchamlar asosida soat tashqi va ichki aylanasini chiziladi. Soat ustidagi qo'ng'irog'i chizilib raqamlari va ko'rsatgichlari chizilib bo'yaladi. Quyida chizish bosqichlari ko'rsatilgan:

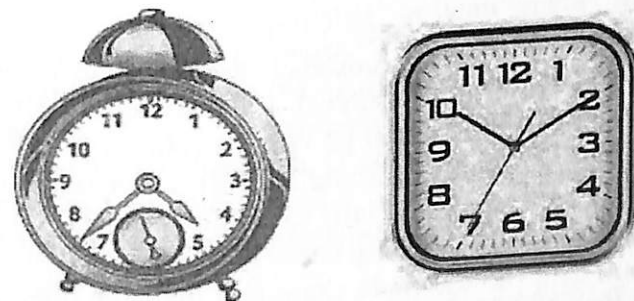

Yoki boshqa shakldagi soatni chizib ko'rsatishimiz mumkin.

Soat chizish shunday yakunlanadi. Bunda tashqari sinfda boshqa shakldagi soatni chizdirsa ham bo'ladi.

Soatlarning turlari judayam ko'p biz sizlar bilan chizishni o'rgananimiz budilnikli soat hisoblanadi va uning surati quyida keltirilgan.

Bundan tashqari budilnikli soatni chizib bo'lgan o'quvchilarga har xil jonivorlar ko'rinishidagi bolalar soatlarni chizishga ham ruxsat berib, chizish yo'llarini ko'rsatish lozim. Bolalar soatlaridan namunalari:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Soatning ko'rinishi qanday shaklga o'xshaydi?
2. Soat qanday rangda?
3. Soat qanday vazifani bajaradi?
4. Bolalar, mana bu oddiy soat, bu soat esa qaysi jonivorga yoki nimaga o'xshaydi?
5. Berilgan soatlardan qaysi biri chiroyli?
6. Nima uchun chiroyli?

V- Uyga vazifa.

O'quvchi o'zi yoqtirgan ko'rinishdagi soatini chizib kelish.

Metodik ko'rsatmalar. Dastavval soat kattaligini belgilab olamiz. O'quvchilarga soatni chizib ko'rsatayotganimizda sinf doskasining rangi to'qligini (qora, jigarrang, yashil), chizayotgan bo'rimiz och rangda (oq va boshqa ranglari) ekanligini hisobga olish zarur. O'quvchilar rasm daftarida buning teskarisi ya'ni rasm daftar varog'i och (oq) qalam to'q (qora)rangda ekanligini inobatga olish. Shu sababli imkoni boricha oq doskadan foydalanish yoki qog'ozga chizib ko'rsatish tavsiya etiladi.

Soat rasmini chizish uslubini o'qituvchi doskada chizib ko'rsatadi. O'quvchilar soatni chizib bo'lgach, o'qituvchi bo'yash haqida tushuncha beradi. Soatlarni bir va bir necha xil rang bilan bo'yash mum-

kin (turli xil jonivorlar va narsalar ko'rinishidagi soatlar ko'rsatiladi). Soatlarni bolalar o'zi xoxlagan rangiga bo'yashi mumkin. Sifa berilgan vazifani aksariyat o'quvchilar tezda chizib tugatib qo'yadi va baxo qo'yib berishni talab qiladi. Bunday xollarda o'quvchiga baxo qo'yib berish kerak, chunki

Darsning tugashiga 4-5 minut qolganida o'quvchilarning chizgan soatlari yig'ishtirib olinadi, ikki yoki uchta eng yaxshi va o'xshamagan ishlar ko'rsatilib, tahlil qilinadi. O'xshamagan ishlarni tahlil qilayotganda o'quvchini kamsitmagan xolda, qilgan hatolarini chiroyli yetkazish kerak.

7-8-darslar

Darsning mavzusi: Kuz faslini idrok etish. "Kuz" mavzusida rasm ishlash. Tabiatning turli fasllaridagi o'ziga xos go'zalligini ko'ra bilish, tabiat go'zalligini idrok etishda asosiy tasavvurlar va fantaziyani qo'llash.

Darsning maqsadlari:

a) Talimiy maqsad: Kuz faslini bejizga "Oltin kuz" deb atalishini rassomlarning asarlarini va tabiatni kuzatib idrok etish orqali tushuntirish. O'quvchilarning kuzatishlardan olgan tassurotlarini qog'ozga to'g'ri tushirishni o'rgatish. Tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarga estetik munosabatda bo'lishga o'rgatish.

b) Tarbiyaviy maqsad: Tabiatga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, tabiatni sevishni o'rgatish

c) Rivojlantiruvchi maqsad: Kuz manzarasini chizish qoidalari bilan tanishtirishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish. O'quvchilarning avvalgi darslarda olgan malakalarini mustahkamlash.

d) O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Kuz manzarasining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar, proyektor, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III- Yangi mavzuni o'rganish

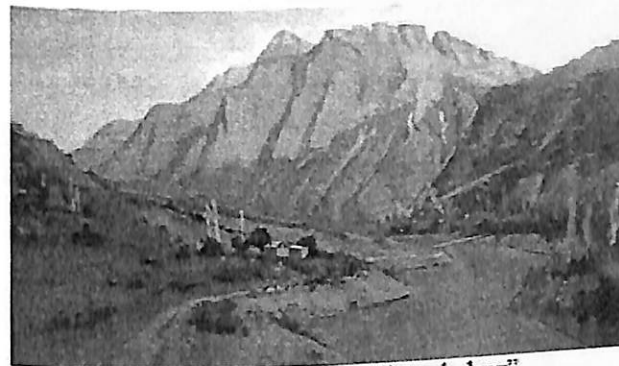
Dars o'qituvchining kuz haqidagi suhbatini bilan boshlanadi: — Bolalar, bahor kelib, bahorgi ishlar boshlanadi ko'pchilik gullar bahor faslida gullaydi va bahor faslida atrof tabiat go'zallikka burkanadi. Kuz fasli ham bahor faslidan qolishmaydi, chunki kuzda ham tabiat betakror go'zal bo'ladi. Kuz faslida gullaydigan gular ham bor. Ular o'zining chiroyliligi, nozikligi, ranglarining tozaligi, tuzilishining nafisligi insonlarga zavq bag'ishlaydi. Suhbat davomida o'quvchilar oltin kuz xaqida sherlarni yoddan aytadilar. O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib kuz manzarasida qanday ranglar mujassamlashganligi tahlil qilinadi. Kuz faslida daraxt yaproqlarining turli ranglarda oltin kabi tovlanishini, shu sababli "Oltin kuz" iborasining qo'llanilishi o'quvchilarga tushuntiriladi. Manzarani chizishda avvalo qog'ozga to'g'ri joylashtirib olamiz. Manzarani chizishda kuz faslidagi turli xolatlarni ham xisobga olish zarur — bulutli, yomg'irli, quyosh chiqib turga xolatlar bunga misol bo'ladi. Quyida rassomlarning asarlaridan namunalar keltirilgan

N. Karaxan. "Oltin kuz"

X. Muratov. "So'qoqda kuz"

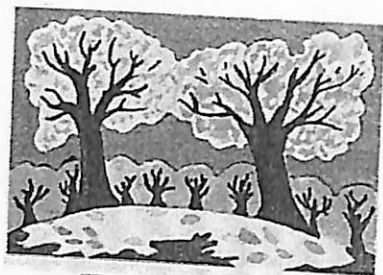

U. Ismatov. "O'lkamda kuz"

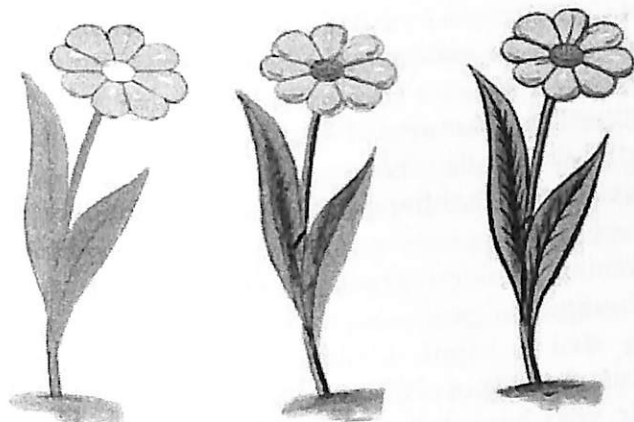
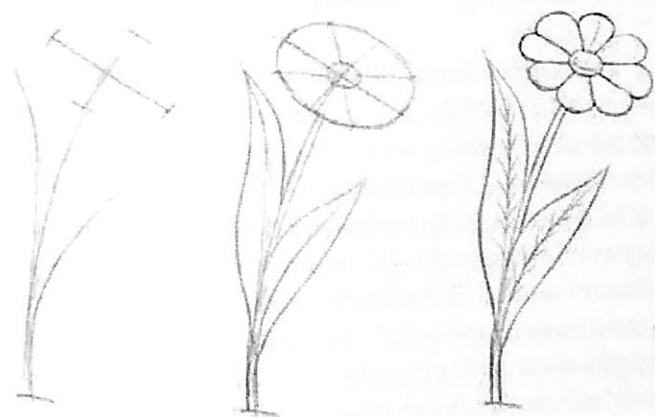

S. Sobirov. "Kuz".

Quyidagi bolalar tomonidan ishlangan ishlarning na'munalari ham idrok etib o'rganiladi.

Yuqorida keltirilgan asarlarni idrok etib o'rganib bo'lganlaridan so'ng mana bu gulni kuzataylik. Uning qanday bo'laklardan tuzilganligiga, shakliga, rangiga, o'lchoviga etibor bering. Gul bosh kichik. Gulning eni bo'yida qancha kalta va gulning qaysi qismi qanaqa rangda ekanligini bolalar o'rganib bo'lishgach o'qituvchi chizish va bo'yash usulini bosqichlari asosida o'rgatadi. O'quvchilar mustaqil chizayotganida, o'qituvchining e'tibori bolalarga individual yordam ko'rsatishga qaratiladi. Darsning oxirida o'quvchilar ishidan eng xarakterlilari tanlab olinib, o'quvchilar ishtirokida tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida yutuq va kamchiliklar ko'rsatilib o'tiladi.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Kuz faslini nima uchun oltinga o'xshatamiz?
2. Daraxtlarning barglari kuzda qanday rangda bo'ladi?
3. Kuzda nima uchun daraxtlarning barglari to'kiladi?

V- Uyga vazifa.

Kuz manzarasini uyda yakunlab kelish.

Metodik tavsiya. Kuz mavzusiga 3 soat ajratilgani uchun birinchi darsda berilgan asarlarni tahlil qilish, ikkinchi darsda kuzda ochiladigan gullarning rasmini chizish va uchunchi darsda kuz manzarasini chizdirish maqsadga mos bo'ladi.

Darsning mavzusi: Daraxt barglari rasmini ishlash. Turli shakldagi barglar rasmini chizish.

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** O'quvchilarda chiziladigan narsaning o'ziga xos xususiyatini ko'rish va tasvirlash malakalarini rivojlantirish.

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Tabiatga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, tabiatni sevishtirishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Tabiatdagi turli daraxtlarning barglari turli rangda va shaklda ekanligini bilgan holda bargni qog'ozga to'g'ri tushirishni va barglarni chizish qoidalari bilan tanishtirishda o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi: Ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Bu mavzuni o'tish uchun o'quvchilar yordamida har bir partaga ikki xil shakldagi ikkita barg (tol, terak, o'rik, olcha, chinor barglaridan) tayyorlab qo'yiladi. Shuningdek, darsga boshqa daraxtlarning barglarini ham namuna sifatida olib kirish va barglarning reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) **O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish**

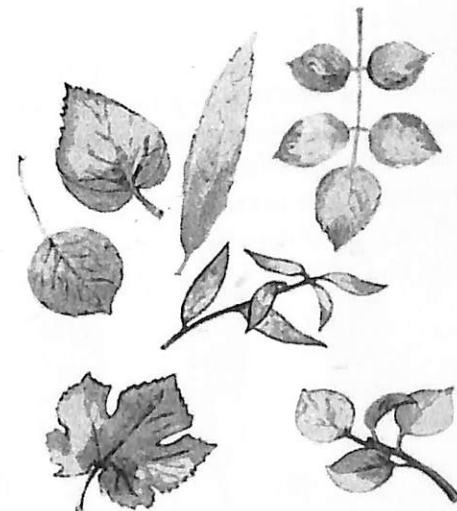
II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

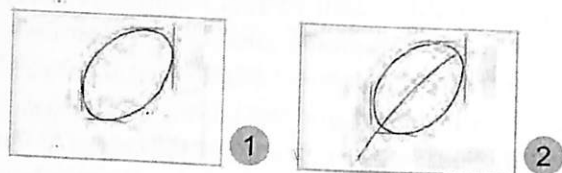
Yangi mavzuni o'tishdan avval har bir partaga bittadan barg tarqatib chiqiladi. So'ngra o'qituvchi barglarning shakli ko'rinishi uchun ularning tagiga oq qog'oz qo'yish kerakligini aytadi. Barglar daraxtlarga qarab turli bo'ladi. O'qituvchi tol, terak va chinor, gilos, o'rik, shaftoli bargining tuzilishi, shakli haqida tushuncha beradi. Bunda u tol bargining bo'yi eniga qaraganda ancha uzun ekanligini, terakniki esa bir-biriga tengroq, lekin baravar emasligini uqtiradi hamda ular diqqatini har bir bargning eng keng yeri qayerdaligi va ularning tomiri qanday joylashganligiga, bargning rangiga jalb etadi. Shundan keyin doskada avval tol bargi qanday chizilishini amaliy tarzda ko'rsatiladi. Barg tasviri quyidagicha bajariladi: bargining asosiy yo'g'on tomiri chiziq shaklida chiziladi; bu chiziqda tol bargining eng yuqori va eng past nuqtasi bargning eni belgilanadi; bargning shaklini nazarda tutib, topilgan nuqtalar egri chiziqlar bilan tutashtiriladi. O'quvchilar o'qituvchining og'zaki tushuntirishi va amaliy ko'rsatmasi asosida tol va terak bargining shaklini qanday chizish yuzasidan aniq tushunchaga ega bo'ladi.

Quyida barglarning rasmlaridan namunalar keltirilgan:

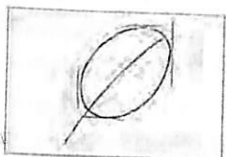

Barg tasvirini rasm daftarga katta qilib chizish muhim ahamiyatga ega. Biroq bunda rasm daftar yuzasining chegarasidan chiqib ketmasligi lozim. O'quvchilarni rasm chizishda uni natura bilan solishtirib turishga hamda keraksiz chiziqlarni o'chirib tashlashga orgatish kerak. O'quvchilar barglarning rasmini avval oddiy qalamda chizishlari, keyin bosqich asosida rang berishlari zarur.

Barg rasmi shunday chiziladi:

1

2

3

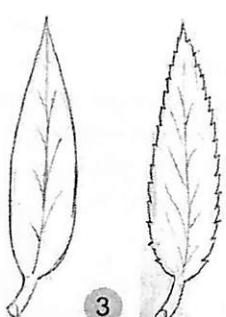
4

1

2

3

4

1

2

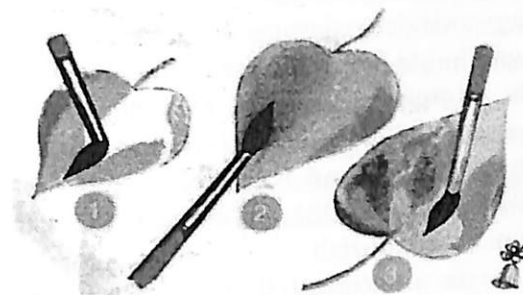
3

4

O'qituvchi barglarni sariq, zangori, qizil va boshqa ranglarga bo'yash mumkinligini aytadi. O'qituvchi ranglarning sonini va nomini tavsiya qiladi.

Barg rasmi shunday bo'yaladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Kuz faslida barglarning rangi qanaqa rangda bo'ladi?
2. Qandy daraxtlarning barglarini bilasiz?
3. Kuzda nima uchun barglar to'kiladi?

V- Uyga vazifa.

Sinfda boshlagan bargini tugatish. Tugatganlarga boshqa daraxt barglaridan birini chizib kelish.

Metodik ko'rsatmalar. Barglar tasvirini ishlash mavzusi ikki soatga berilgani uchun birinchi darsda bir daraxt bargini ikkinchi darsda boshqa daraxt bargini chizish tavsiya etiladi. Yana shuni ham yoddan chiqarmaslik kerak maktab joylashgan hududda qanaqa daraxt mavjud bo'lsa osha daraxt barglaridan namuna olib kirib o'quvchilarga ko'rsatish va chizdirish mumkin. Birinchi sinf uchun chizdirilayotgan daraxt bargi sodda ko'rinishda bo'lishi kerak.

10-dars

Darsning mavzusi: Barglardan tasvir hosil qilish. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari o'stirish.

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Kuz faslini bejizga "Oltin kuz" deb atamasligini tabiatdagi turli daraxtlarning barglari turli rangda va shaklda ekanligini bilgan holda barglardan tasvir hosil qilishni o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Tabiatga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, tabiatni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Barglardan tasvir yasash qoidalari bilan tanishtirishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Barglarning reproduksiyalari, barglar, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

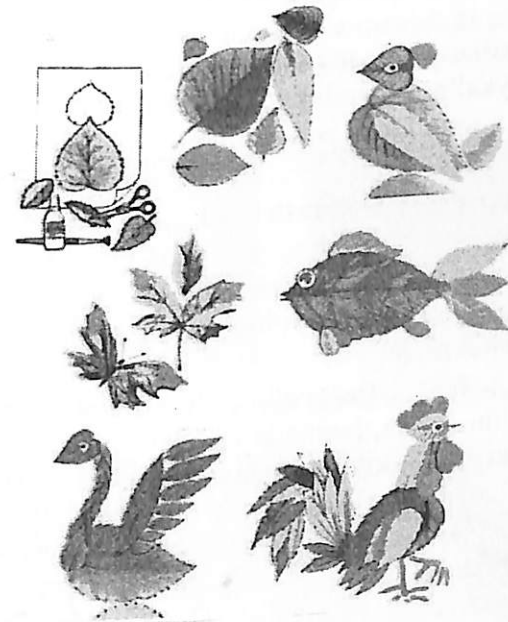
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib barglarda qanday ranglar mujassamlashganligi tahlil qilinadi. Barglardan tasvir yasashda avvalo barglarning shakli hisobga olinishi zarur. Barglardan qushlar va baliqlar yasashda barglarning turli shakllarda, katta-kichiklikda ekanligini ham xisobga olgan holda yasaymiz. Barglar daraxtlarga qarab turli bo'ladi. Masalan: chinor, gilos, o'rik, tol, shaftoli va xakazo. Barglarning hajmiga qarab katta-roq bargni baliqning asosi qilib olamiz va kichik barglardan baliqning qanotlari, dumlarini kley bilan yopishtirib yasaymiz. Quyida barglardan tasvir yasash ko'rsatilgan:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Kuz faslida barglarning rangi qanaqa rangda bo'ladi?
2. Qandy daraxtlarning barglarini bilasiz?
3. Kuzda nima uchun barglar to'kiladi?

V- Uyga vazifa.

Barglardan baliq tasvirini yasab kelish.

11-dars

Darsning mavzusi: Haykal ishlash. O'quvchilarda qo'llarning mayda matorikalarini rivojlantirish orqali ularda haykal ishlash malakalarini tarkib toptirish

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Haykaltaroshlik tasviriy san'atning turlaridan biri ekanligi, haykallarni nimalardan yasalishi va qanday yasalishini o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Haykaltaroshlikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish.

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Haykaltaroshlarning yasagan haykallari va haykallarni qanday yasash qoidalari bilan tanishtirishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

sodda tasvir va haykallarni naturaning xarakterli jihatlari asosida ishlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini

to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Haykallarning reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

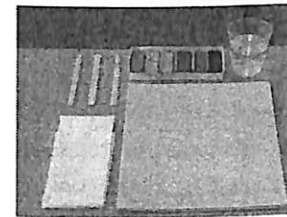
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilaning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib haykallarni qanday vositalar va ashyolardan yasalishi ko'rsatiladi. Haykallarni yasashda avvalo qanday haykal yasalishi hisobga olinadi. Haykal yasash uchun biz maktabda plastilin, steklardan foydalanamiz va ulardan foydalanib haykal yasaydigan ish o'rni-miz quyidagicha:

Ustaning ish jarayonidan va ish na'munalaridan lavhalar.

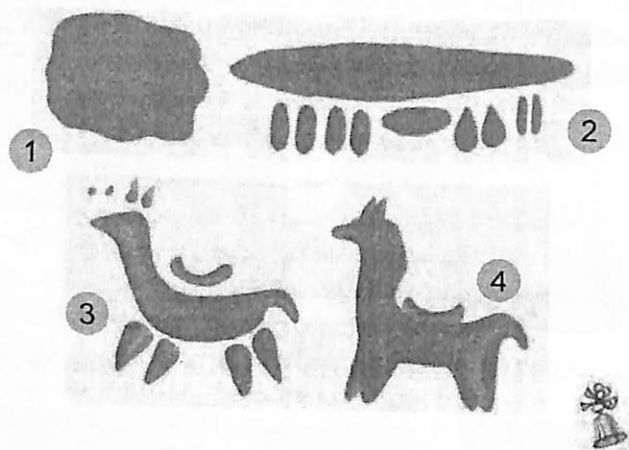

Georgiy Ulko. Usta Jo'raqulov Ustaning ishlaridan na'munalar

Usta Hamro Rahimova ishlaridan namunalar

O'yinchoq haykalcha quyidagicha yasaladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Haykal yasash uchun bizlarga nimalar kerak bo'ladi?
2. Haykallarni nimalardan yasash mumkin?
3. Haykaltaroshlardan kimlarni bilasiz?

V- Uyga vazifa.

Kitobda berilgan o'yinchoq haykalchasini yasash

12-dars

Darsning mavzusi: Akvariumdagi baliqlar rasmini ishlash. Natu- raga qarab rasmni qog'ozga to'g'ri joylashtirish va ranglardan to'g'ri foydalana olish hamda sovuq ranglar bilan ishlashni o'rgatish.

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Akvariumdagi baliqlar rasmini tasvirlay olishga o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Akvariumdagi baliqlar rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid amallarni to'g'ri talafuz qila olish.

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Akvariumdagi baliqlarning reproduksiya- si, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

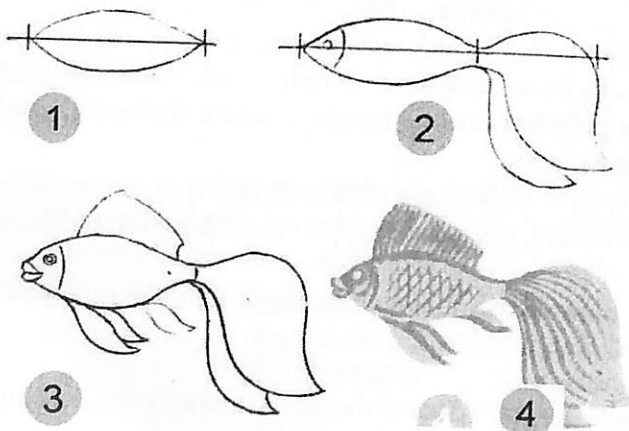
II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III- Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib akvariumdagi turli baliqlar tahlil qilinadi. Baliqlarni chizishda avvalo qog'ozga to'g'ri joylashtirib olamiz. Baliqlarni chizishda baliqlarning turli ekanligi va ularning ranglari ham o'zgachaligini xisobga olish zarur. O'qituvchi bolalardan baliqlarning bir-biridan farqini, yani ulardan qaysi biri kalta va yo'g'onligini so'raydi. Shundan so'ng o'qituvchi baliq nusxasini olib, bolalarga quyidagi savollarni beradi: Akvariumdagi baliqlarning eni kattami yoki bo'yi?, Bo'yi endian qancha katta?, Baliqning kallasi katami yoki dumi? Uning nechta qanoti bor va ular qayerda joylashgan?, Baliqlarning rangi qanday? O'qituvchi savollarga berilgan javoblarni umumlashtirib, o'quvchilarga baliqni sinchiklab kuzatishni buyuradi. Baliq rasmini rasm daftarning varog'iga juda katta yoki juda mayda qilib joylashtirilmaligi kerak. Baliqni chizish esa eniga nisbatan bo'yini hisobga olgan holda va umumiy shaklini belgilab olishdan boshlanadi. Shundan so'ng dumi, qanoti va oxirida ko'zi chiziladi. Baliqlar rasmini o'qituvchi doskada bosqichma-bosqich chizib ko'rsatadi:

Baliq quyidagi bosqichlar asosida tasvirlanadi:

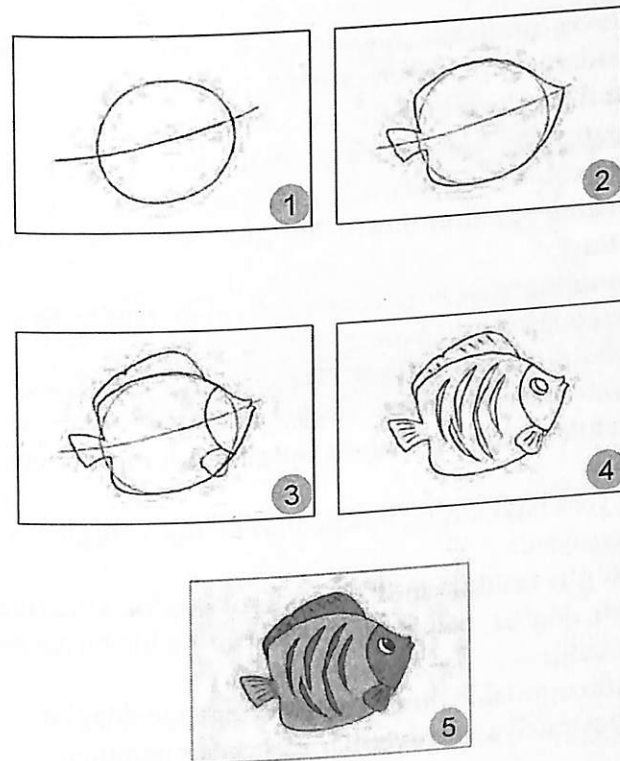

Quyida baliqlarning namunalar keltirilgan:

O'quvchilarning ichida berilgan topshiriqni tez bajaradiganlari bo'ladi. Mana shunday holatlarda yana bir boshqa baliqni chizib ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Baliqni quyidagi bosqichlar asosida tasvirlab ko'rsatiladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Baliqlar qanaqa joylarda yashaydi?
2. Qanday baliqlarni bilasiz?

V- Uyga vazifa.

Kitobdagi baliqlardan birini chizib kelish.

13-14-dars

Darsning mavzusi: "Ikki echki" ertagi asosida haykal ishlash. Ertaklar asosida illustratsiya ishlash.

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** "Ikki echki" ertagi asosida haykal ishlashni o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Ertaklarga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, ertaklarni sevishtishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** "Ikki echki" ertagi asosida haykal ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: "Ikki echki" ertagi asosidagi reproduksiya, kitob, illustratsiya, o'quvchilar ishlaridan namunalari

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

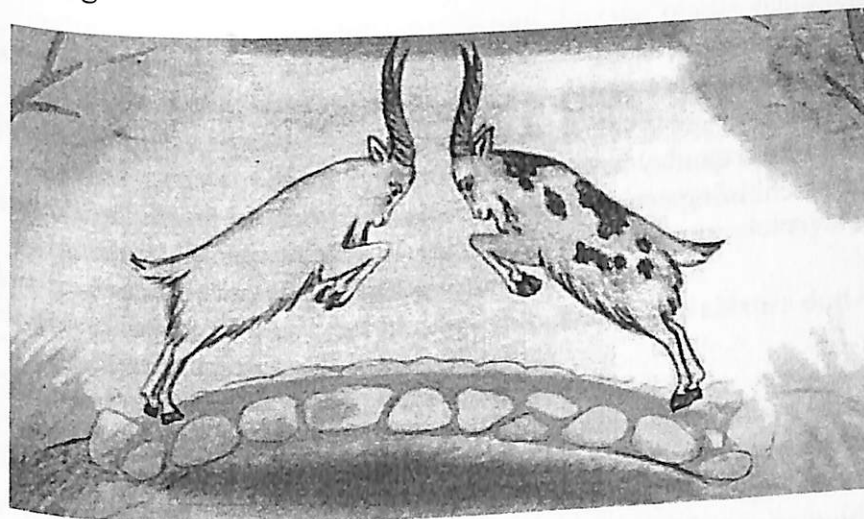
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

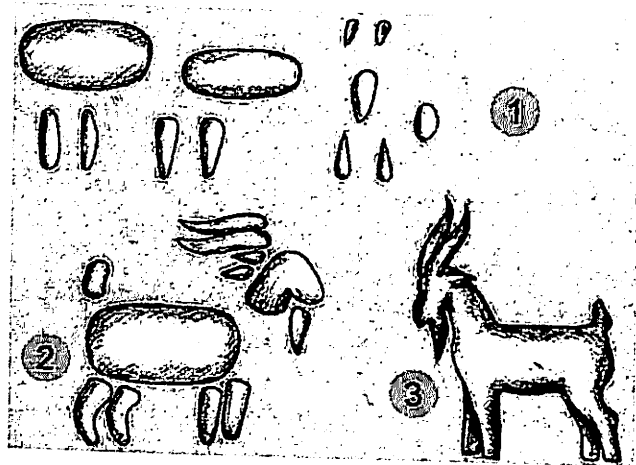
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III- Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiya qaratib rasmdagi ikki echki tahlil qilinadi. Echkilarni yasashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Echkilarni yasashda echkilarning ranglari turli ekanligini ham xisobga olib turli rangdagi plastilindan foydalanish zarur. Quyida echkilarning illustratsiyasi keltirilgan:

Echki quyidagi bosqichlar asosida yasaladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Echki qanday hayvon va u nima yeydi?
2. Echkining nechta oyog'i va shoxi bor?

V- Uyga vazifa.

Kitob asosida echki haykalini yasab kelish.

15-dars

Darsning mavzusi: Avtomashina rasmini ishlash. O'zbek avtomashinalari rasmini chizish orqali milliylik ruhini uyg'otish va naturaga qarab rasmni qog'ozga to'g'ri joylashtirish va ranglardan to'g'ri foydalana olishga o'rgatish.

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Avtomashina rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Avtomashina rasmini ishlashni o'rgatish orqali avtomashina insonlarning ogirini yengil qiluvchi texnika ekanligi tushuntiriladi

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Avtomashina rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Avtomashina rasmining reproduksiyalari, kitob, illyustratsiya, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

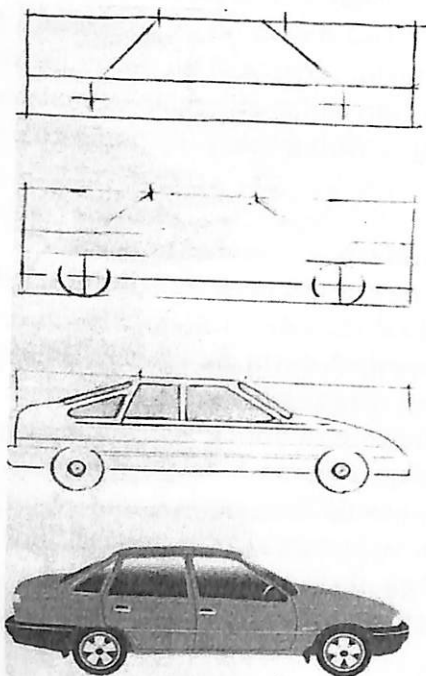
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilaning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi avtomashinalar tahlil qilinadi. Avtomashina rasmini ishlashda avvalo berilgan namunani o'rganib chiqamiz. Avtomashina rasmini ishlashda avtomashina rusumi va ranglari turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. Quyida avtomashinalarning rasmlari keltirilgan:

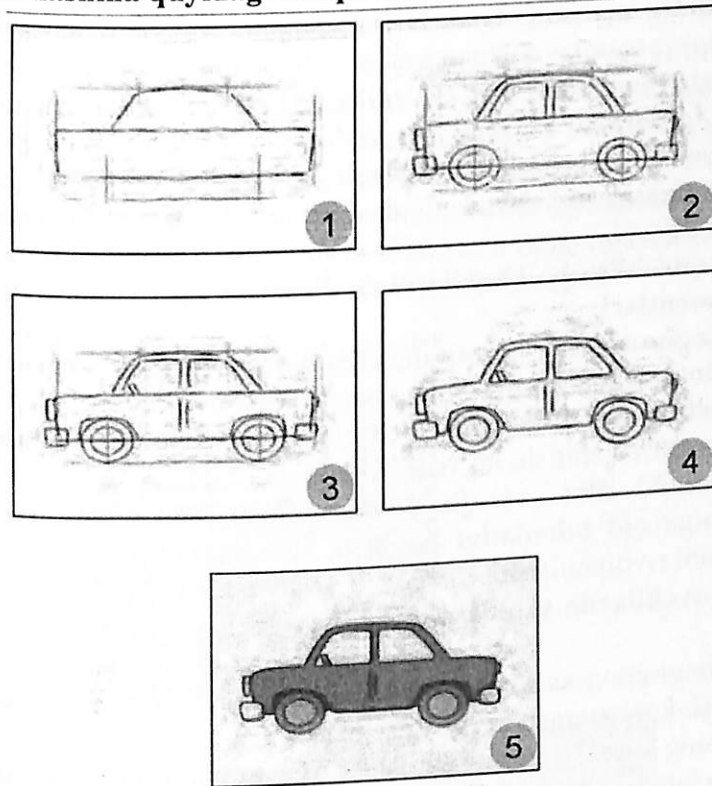

Avtomashina quyidagi bosqichlar asosida chiziladi:

O'quvchilarning ichida berilgan topshiriqni tez bajaradiganlari bo'ladi. Mana shunday holatlarda yana bir boshqa mashinani chizib ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Avtomashina quyidagi bosqichlar asosida chiziladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. O'zbekistonda ishlab chiqarilgan qanday avtomashnalarni bilasiz?
2. Qaysi avtomashina bosqichlar asosida chizib ko'rsatilgan?

V- Uyga vazifa.

Kitobda berilgan avtomashinani chizib kelish.

16-dars

Darsning mavzusi: Qish faslini idrok etish

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Qish faslini idrok etish orqali bu faslning go'zalligini rassomlar chizgan san'at asarlari orqali o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Qish faslini idrok etishni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobilyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jhozlanishi: Qish manzarasining reproduksiyasi, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilaning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rassomlarning asarlaridagi turli manzaralar tahlil qilinadi. Qish manzarasini idrok etishda rassom avvalo sovuq qishni xaroratini qanday ranglar orqali tasvirlaganligini tahlil qilinadi. Qish manzarasini chizish uchun sovuq ranglardan foydalanamiz. Sovuq ranglar deb – Suvni, muzni, qorni eslatuvchi ranglarga aytiladi. Quyida rassomlarning asarlaridan namunalar keltirilgan:

Yuqoridagi rasmlarda qish fasli tasvirlanganligini qanday bilish mumkin?

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Bu rasmlarda qanday narsalar tasvirlangan?
2. Bu rasmlar bir birlariga qaysi tomonlari bilan o'xshaydi va farq qiladi?
3. Ularda nimalar tasvirlangan?
4. Rasmlar qanday ranglardan foydalanib tasvirlangan?

V- Uyga vazifa.

Mustaqi qish manzarasini chizib kelish.

17-dars

Darsning mavzusi: "Qish" mavzusida rasm ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Qish faslini idrok etish orqali bu faslning go'zalligini rassomlar chizgan san'at asarlari orqali anglatish va qish manzarasini chizish qonun-qoidalarini o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Qish manzarasini chizishni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qo'bilyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Qish manzarasining reproduksiyasi, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

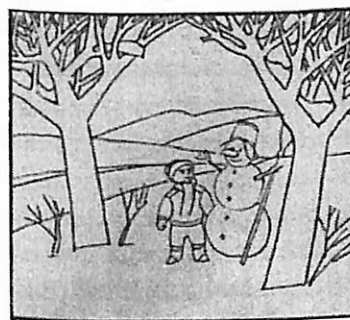
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilaning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib turli manzaralar tahlil qilinadi. Qish manzarasini chizishda rassom avvalo sovuq qishni xaroratini qanday ranglar orqali tasvirlaganligini tahlil qilinadi. Qish manzarasini chizish uchun sovuq ranglardan foydalanamiz. Sovuq ranglar deb – Suvni, muzni, qorni eslatuvchi ranglarga aytiladi. Quyida qish manzarasini chizish bosqichlari ko'rsatilgan:

1

2

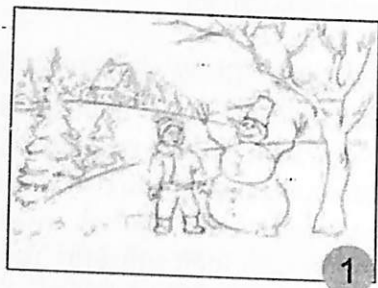

3

4

O'quvchilarning ichida berilgan topshiriqni tez va sifatli bajaradiganlari bo'ladi. Mana shunday holatlarda yana bir boshqa shu "Qish" manzarasiga o'xshagan manzarani yanada yaxshiroq chizib ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi. Manzarani bo'yash uchun o'quvchilarga aynan bir bo'yoqdan foydalaning deb majburlash to'g'ri emas. O'quvchilar akvarel, guash va hattoki rangli qalamda bo'yasa ham bo'ladi.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Bu rasmda nimalar tasvirlangan?
2. Rasmlar qanday ranglardan foydalanib tasvirlangan?
3. Bu rasmlar bir birlariga qaysi tomonlari bilan o'xshaydi va farq qiladi?

V- Uyga vazifa.

Kitobda berilgan qish manzarasini chizib kelish.

18-dars

Darsning mavzusi: Xo'tik haykalini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Xo'tik haykalini ishlash qonun-qoidalarini o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Xo'tik haykalini ishlashda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:

sodda tasvir va haykallarni naturaning xarakterli jihatlarini asosida ishlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Xo'tik haykalining reproduksiyasi, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

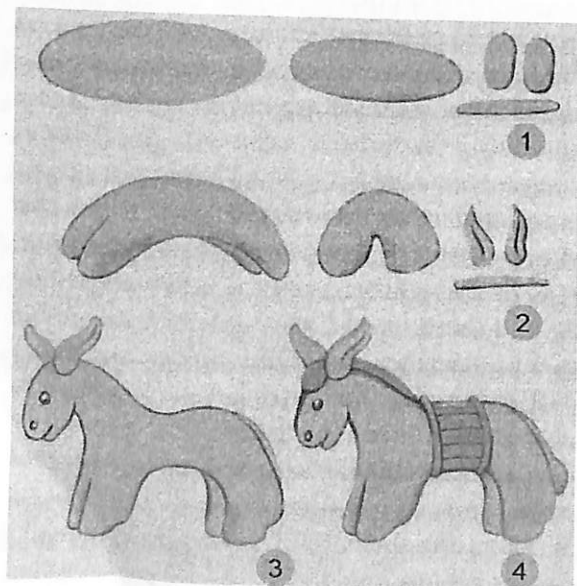
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiya qaratib haykallarni qanday vositalar va ashyolardan yasalishi ko'rsatiladi. Haykallarni yasashda avvalo qanday haykal yasalishi hisobga olinadi. Haykal yasash uchun biz maktabda loy, plastilin, steklardan foydalanamiz. Quyida haykaltarosh tomonidan yasalgan xo'tik namunasi keltirilgan

Xo'tik haykalchasini ishlash bosqichlari.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Haykal yasash uchun bizlarga nimalar kerak bo'ladi?
2. Haykallarni nimalardan yasash mumkin?
3. Haykaltaroshlardan kimlarni bilasiz?

V- Uyga vazifa.

Sinfda boshlagan ishimizni uyda yakunlab kelimiz.

19-dars

Darsning mavzusi: Yelkanli qayiqcha rasmini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Yelkanli qayiqcha rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Yelkanli qayiqcha rasmini ishlashni o'rgatish orqali avtomashina insonlarning ogirini yengil qiluvchi texnika ekanligi tushuntiriladi

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Yelkanli qayiqcha rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning

xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Yelkanli qayiqcha rasmining reproduksiyasi, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

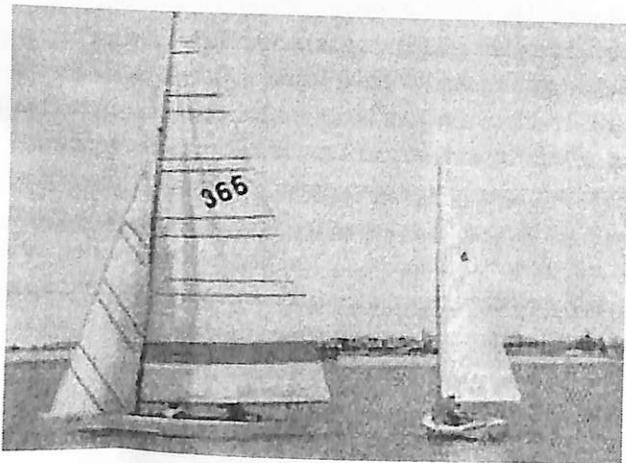
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

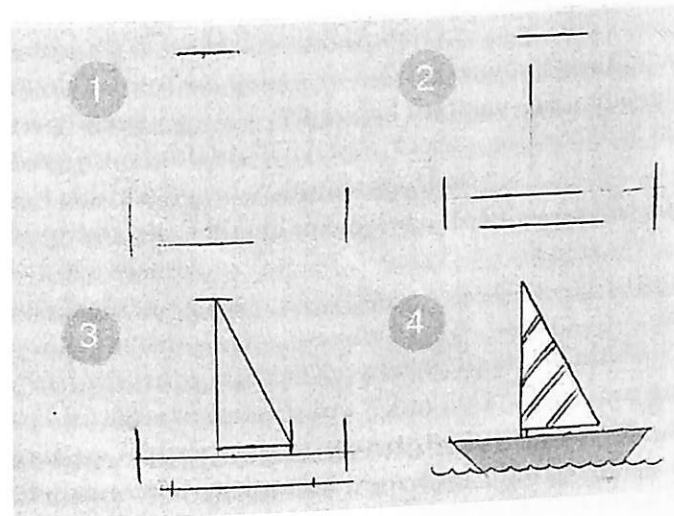
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

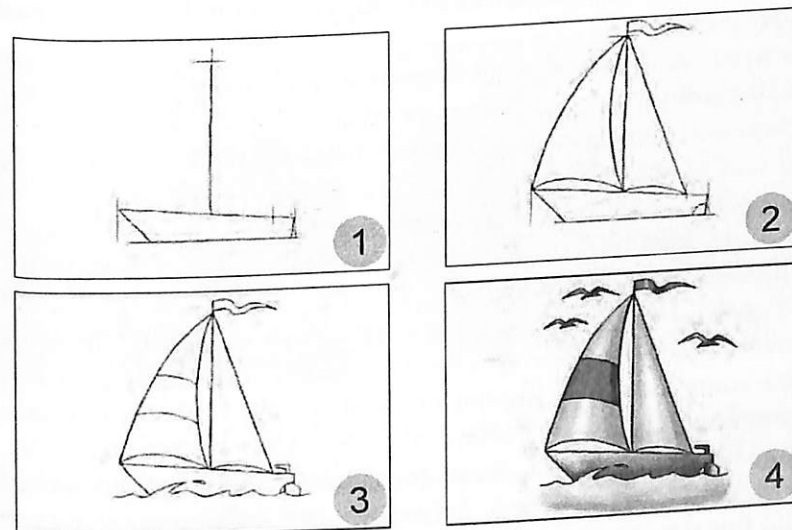
O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi yelkanli qayiqcha tahlil qilinadi. Yelkanli qayiqcha rasmini ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Yelkanli qayiqcha rasmini ishlashda yelkanli qayiqcha va suvning ranglari turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. Quyida yelkanli qayiqchani rasmi keltirilgan:

Yelkanli qayiqcha quyidagi bosqichlar asosida chiziladi:

O'quvchilarning ichida berilgan topshiriqni tez va sifatli bajaradiganlari bo'ladi. Mana shunday holatlarda yana bir boshqa Yelkanli qayiqchini chizib ko'rsatish yoki bolaning iqtidorini inobatga olgan holda sohil bo'yi manzarasini chizib ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Qayiq nimadan yasaladi?
2. Yelkan qanday vazifani bajaradi?

V-Uyga vazifa.

Kitobda berilgan yelkanli qayiqchani chizib kelish.

20-dars

Darsning mavzusi: "Uch tulki" ertagi asosida rasm ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** "Uch tulki" ertagi asosida rasm ishlashni o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Ertaklarga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, ertaklarni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** "Uch tulki" ertagi asosida rasm ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: "Uch tulki" ertagi asosidagi illyustratsiya, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) **Salomlashish**

b) **Davomatni aniqlash**

c) **O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish**

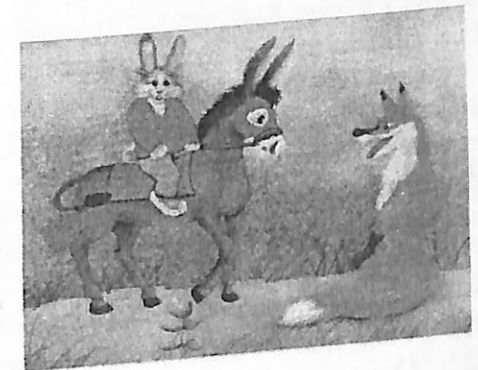
II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilaning diqqat e'tiborini ertakning mazmuniga qaratamiz va ertakning mazmuni quyidagicha:

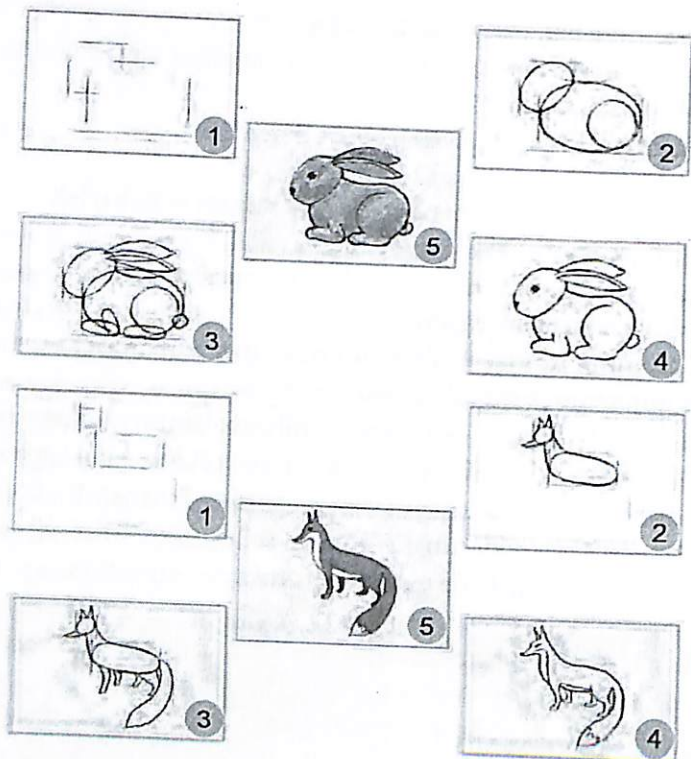
Qashqa laqabli quyon eshagini minib, xo'tigini ergashtirib o'rmonga yo'l oladi. Do'stlari o'rmonda ayyor tulkilar borligini aytib, uni ogohlantirishadi. Qashqa ularning gapiga kirmaydi. O'rmonda u dastlab ota tulkiga aldanib xo'tigini, so'ng ona tulkiga eshagini o'g'irlatadi.

Aldangan quyon ko'l yoqasida yig'lab o'tirgan tulkichaga duch keladi va undan nima sababdan yig'layotganligini so'raydi. Tulkicha hamyoni suvga tushib ketganligini, agar hamyonni suvdan olib chiqib bersa yuz tangasini unga berishini aytadi. Quyon yuz tangaga

eshak sotib olish xayolida kiyimlarini yechib suvga sho'ng'iydi. Fursatdan foydalangan tulkicha uning kiyimlarini olib ketadi. Qashqa hamyonni topa olmay suvdan chiqsa, kiyimlari yo'q. Uchta tulkiga aldanganini sezgan quyon o'rmonzorga yolg'iz bormaydigan bolibdi.

Quyon va tulki quyidagi bosqichlarda ishlanadi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Tulki qanday hayvon va u nima yeydi?
2. Quyonning nechta oyog'i va qulog'i bor?

V-Uyga vazifa.

Sinfda boshlagan ishingizni yakuniga yetkazing.

21-dars

Darsning mavzusi: Fil haykalchasini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Fil haykalchasini ishlash qonun-qoidalarini o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishtni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Fil haykalchasini ishlashda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobilyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Fil haykalining reproduksiyasi, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

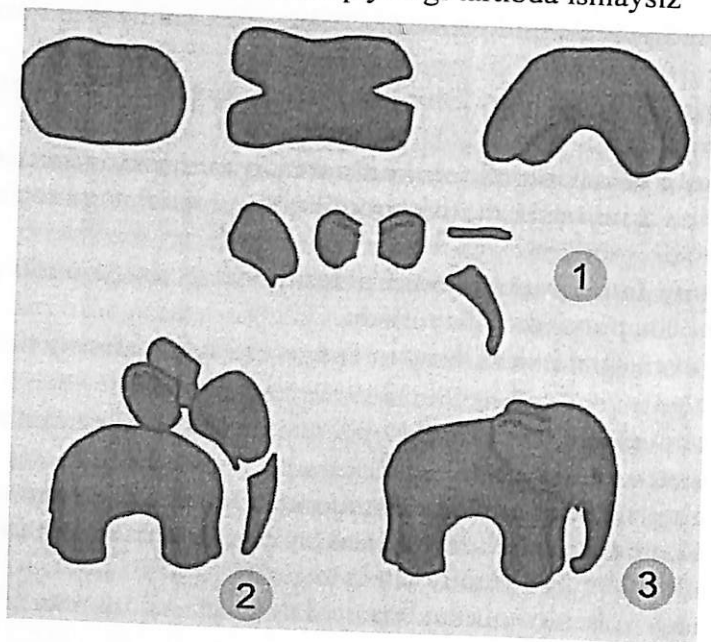
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III- Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini haykallarni qanday vositalar va ashyolardan yasashiga qaratiladi. Haykallarni yasashda avvalo qanday haykal yasashi hisobga olinadi. Haykal yasash uchun biz maktabda loy, plastilin, steklardan foydalanamiz. Siz avval turli haykalchalar ishlagan edingiz. Ularni qanday ishlagan bo'lsangiz fil haykalchasini ham shu tartibda quyidagi tartibda ishlaysiz

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Haykal yasash uchun bizlarga nimalar kerak bo'ladi?
2. Haykallarni nimalardan yasash mumkin?
3. Haykaltaroslardan kimlarni bilasiz?

V- Uyga vazifa.

Sinfda boshlagan ishimizni uyda yakunlab kelamiz.

Darsning mavzusi: Samolyot rasmini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Samalyot rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Samalyot rasmini ishlashni o'rgatish orqali samalyot insonlarning uzog'ini-yaqin qiluvchi texnika ekanligi tushuntiriladi

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Samalyot rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

- **Milliy va umummadaniy kompetensiya:** tasviriy san'at turlariga oid ma'lumotlar haqida tushunchaga ega bo'lish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Samalyot rasmining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

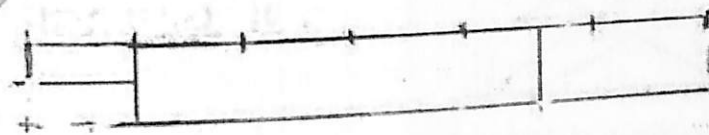
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi
III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi samalyotlar tahlil qilinadi. Samalyot rasmini ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Samalyot rasmini ishlashda samalyotlar turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. Quyida samalyotlarning rasmi keltirilgan:

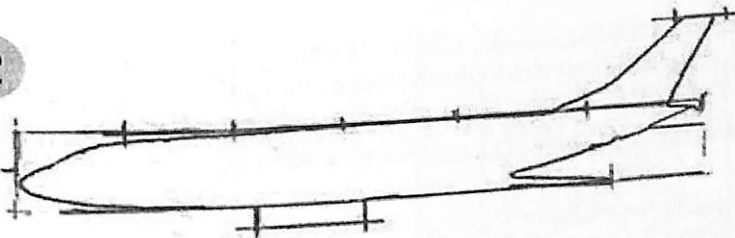

Samalyot quyidagi bosqichlar asosida chiziladi:

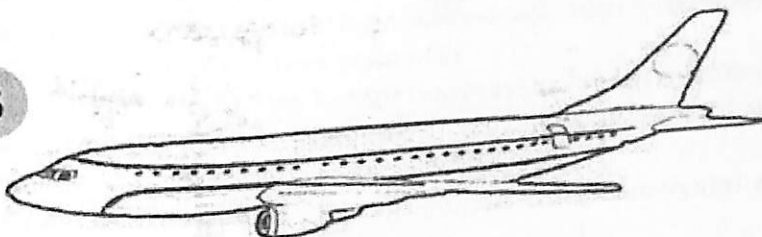
1

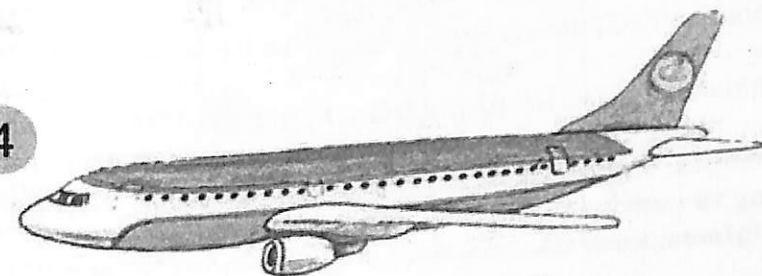
2

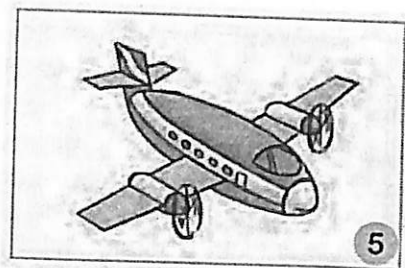
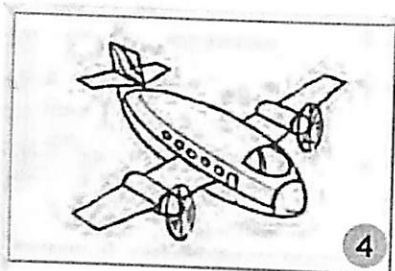
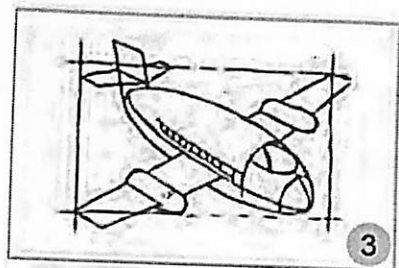
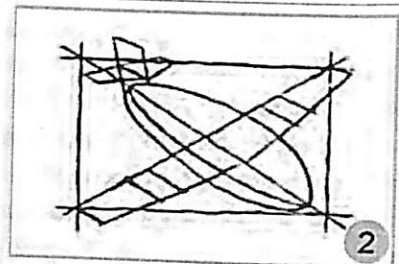
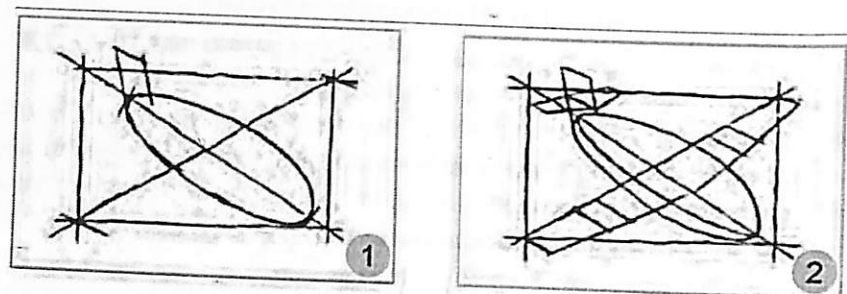
3

4

O'quvchilarning ichida berilgan topshiriqni tez va sifatli bajaradiganlari bo'ladi. Mana shunday holatlarda yana bir boshqa holatdagi samaliyotni bolalarcha dunyoqarash bilan chizib ko'rsatish maqsadiga muvofiq bo'ladi.

Samaliyot rasmini kuzating, ularning tuzilishi, o'lovlarini aniqlang va samalyotni chizishni boshlang

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Samalyot nimadan yasaladi?
2. Samalyot qanotlari qanday vazifani bajaradi?

V-Uyga vazifa.

O'zingiz yoqtirgan samalyotni chizib keeling.

Darsning mavzusi: Havo shari rasmini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Havo shari rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Havo shari rasmini ishlashni o'rgatish orqali havo shari bolajonlarga quvonch ulashishda vosita ekanligi tushuntiriladi

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Havo shari rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:**

naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:**

tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihazlanishi: Havo shari rasmining reproduksiyasi, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) **Salomlashish**

b) **Davomatni aniqlash**

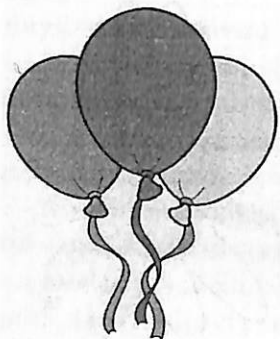
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III- Yangi mavzuni o'rganish

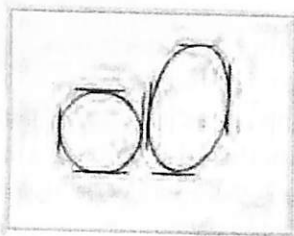
O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi havo sharlar tahlil qilinadi. Havo shari rasmini ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Havo shari rasmini ishlashda havo sharlarini turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak.

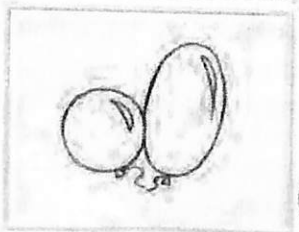
Havo shari quyidagi bosqichlar asosida chiziladi:

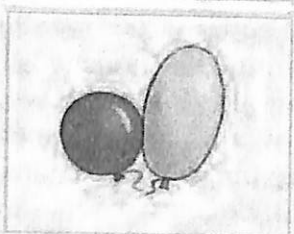
1

2

3

4

Havo shari rasmini kuzating, ularning tuzilishi, o'lchovlarini aniqlang va havo sharini chizing va bo'yang

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Havo shari qanday shakllarda bo'ladi?
2. Qanday rangdagi havo sharlari tasvirlangan?

V- Uyga vazifa.

Boshqa shakldagi va rangdagi sharlarni chizib keling.

25-dars

Darsning mavzusi: Bahor faslini idrok etish

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Bahor kelganligini tabiatni kuzatib idrok etish orqali

tushuntirish va o'quvchilarning kuzatishlardan olgan tassurotlarini qog'ozga to'g'ri

tushirishni o'rgatish
b) **Tarbiyaviy maqsad:** Tabiatga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, tabiatni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Bahor manzarasini chizish qoidalari bilan tanishtirishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:** naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata

oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, sodda tasvir va haykallarni naturaning xarakterli jihatlari asosida ishlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarni kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi: ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Bahor manzarasining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

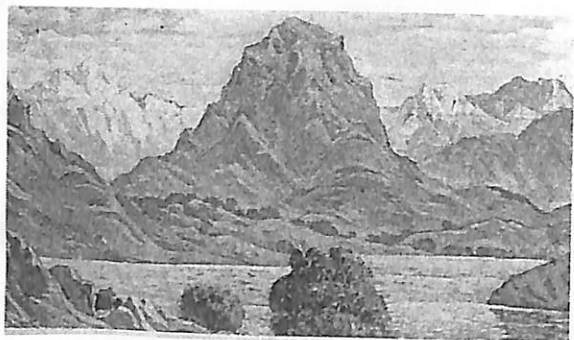
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

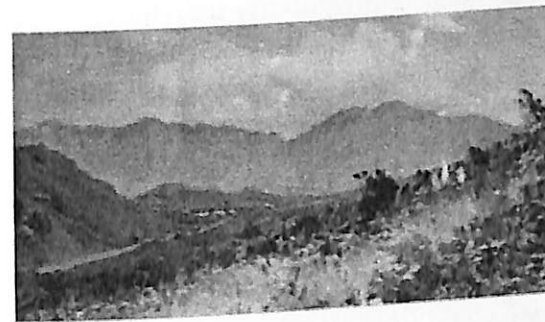
O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib bahorda tabiatda qanday ranglar mujassamlashganligi tahlil qilinadi. Manzarani chizishda avvalo qog'ozga to'g'ri joylashtirib olamiz. Manzarani chizishda bahor faslidagi turli xolatlarni ham xisobga olish zarur – bulutli, yomg'irli, quyosh chiqib turga xolatlar bunga misol bo'ladi. Quyida rassomlarning asarlaridan namunalar keltirilgan

Abduvali Mo'minov. Moviy ko'l.

Issak Levitan. Bahor.

O'rol Tansiqboyev. Tog'da.

Yuqorida keltirilgan asarlarni idrok etish orqali o'quvchilarning o'zlari mustaqil ravishda "Bahor"ni qanday tasavur qilsa shundayligicha manzarasini chizadi.

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Baxorda nima uchun tabiat yashil rangga burkanadi?
2. Daraxtlarning barglari baxorda qanday rangda bo'ladi?
3. Daraxtlarning gullari baxorda qanday ranglarda bo'ladi?

V-Uyga vazifa.

Gullagan daraxtni chizib kelish.

26-dars

Darsning mavzusi: "O'lkamizda baxor" mavzusida rasm ishlash
Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Bahor kelganligini tabiatni kuzatib idrok etish orqali tushuntirish va o'quvchilarning kuzatishlardan olgan tasurotlarini qog'ozga to'g'ri tushirishni o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Tabiatga bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, tabiatni sevisishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Bahor manzarasini chizish qoidalari bilan tanishtirishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi: ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Bahor manzarasining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar, doska, bo'r

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

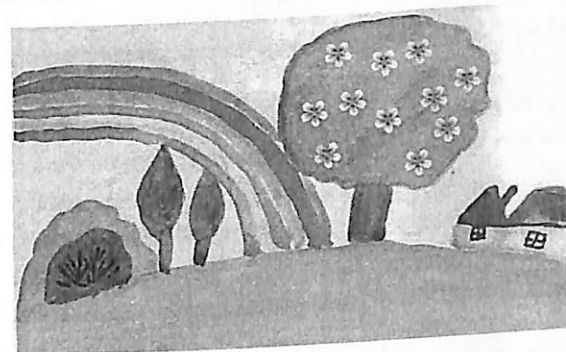
III- Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi manzara tahlil qilinadi. Bahor manzarasini

ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Manzara ishlashda tabiatdagi daraxtlar turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. Quyida tengdoshlaringiz tomonidan chizilgan rasm keltirilgan:

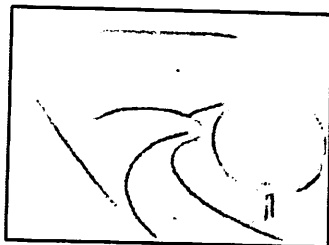

Rustam Xudoyberganov. Bog'aro bahor.

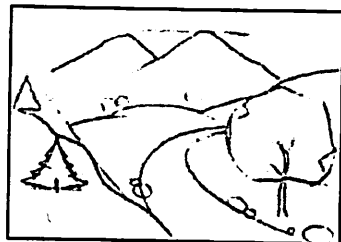

O'quvchilarning tengdoshlari tomonidan chizilgan ishlardan namuna.

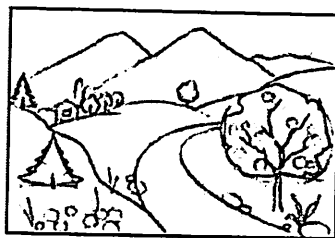
Bahorgi tabiat manzarasi quyidagi bosqichlar asosida chiziladi:

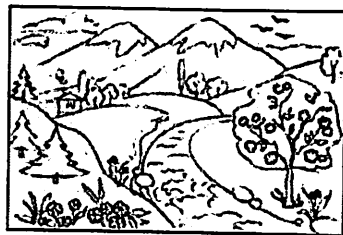
1

2

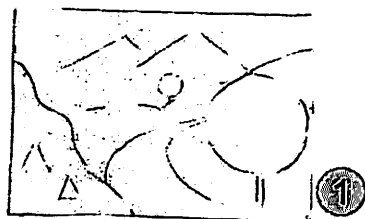

3

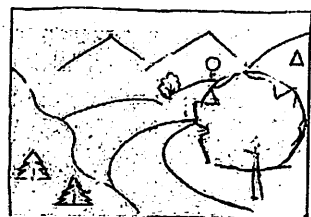

4

O'quvchilarning orasida alohida iqtidorga egalari bor. Bunday o'quvchilar uchun yana qo'shimcha vazifalar berish mumkin.

1

2

3

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Baxorda nima uchun tabiat yashil rangga burkanadi ?
2. Daraxtlarning barglari baxorda qanday rangda bo'ladi?
3. Daraxtlarning gullari baxorda qanday ranglarda bo'ladi?

V-Uyga vazifa.

Sinfda ishlangan bahorgi manzarani davom ettiring va bo'yang.

27-dars

Darsning mavzusi: Gullar rasmini ishlash

Darsning maqsadlari:

- a) **Talimiy maqsad:** Gullar rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish
- b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish
- c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Gullar rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish
- d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:** naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, soddada tasvir va haykallarni naturaning xarakterli jihatlarini asosida ishlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:** ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yo-

qlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Gullar rasmining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) Salomlashish

b) Davomatni aniqlash

c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilaning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi gullar tahlil qilinadi. Gullar rasmini ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Gullar rasmini ishlashda gullarning turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. Quyida rassom tomonidan chizilgan natyurmortdan namunalar keltirilgan:

G'ofur Abduraxmonov. Qizil karnaygulli natyurmort.

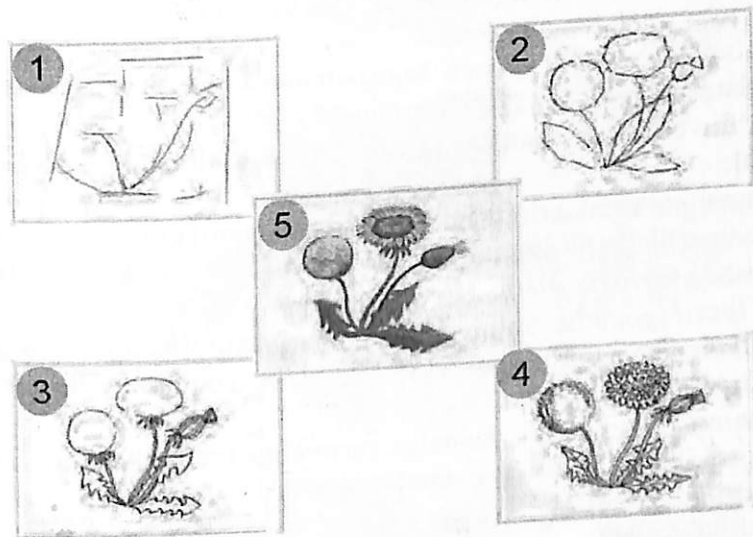

Laylo Salimjonova. Gullar.

Quyidagi berilgan momoqaymoq gulini yaxshilab kuzating. Uning bo'yi, guli, bargining shakli va rangini aniqlang:

Momoqaymoq guli quyidagicha chiziladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Baxorda qanday gullar ochiladi?
2. Momoqaymoq gulining rangi qanaqa?

V-Uyga vazifa.

Momoqaymoq guli rasmini ishlang.

Darsning mavzusi: Kapalak rasmini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** Kapalak rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** Kapalak rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **Kommunikativ kompetensiya:** tasviriy san'at faniga oid atamalarni to'g'ri talafuz qila olish.

- **Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi:** turli manbalardan axborotlarni eshitish, ko'rish va tushunish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:** naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:** qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: Kapalak rasmining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) **Salomlashish**

b) **Davomatni aniqlash**

c) **O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish**

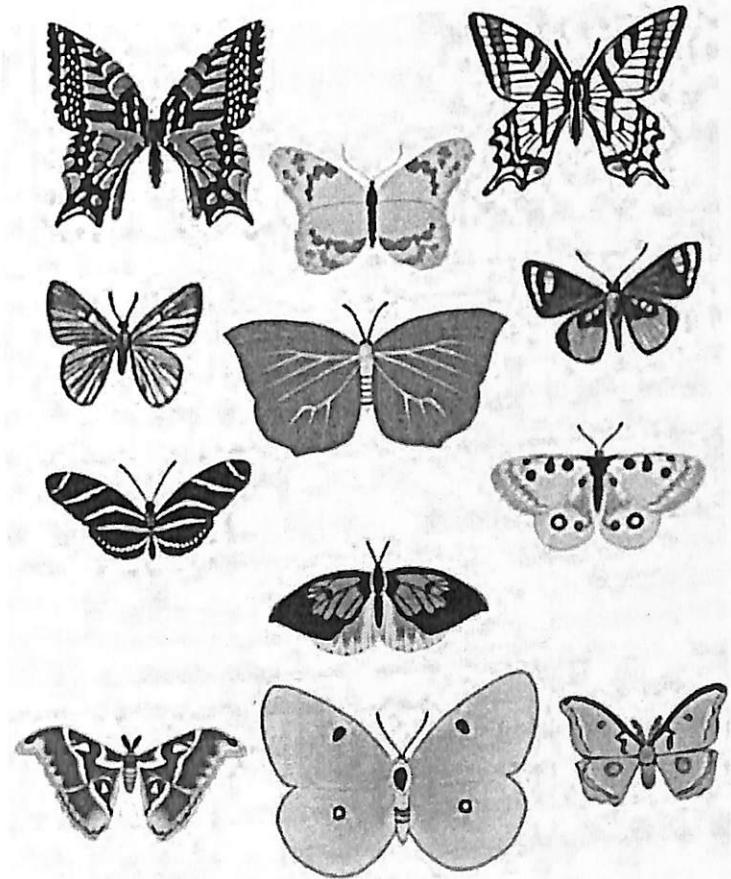
II- Uyga vazifani tekshirish

Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

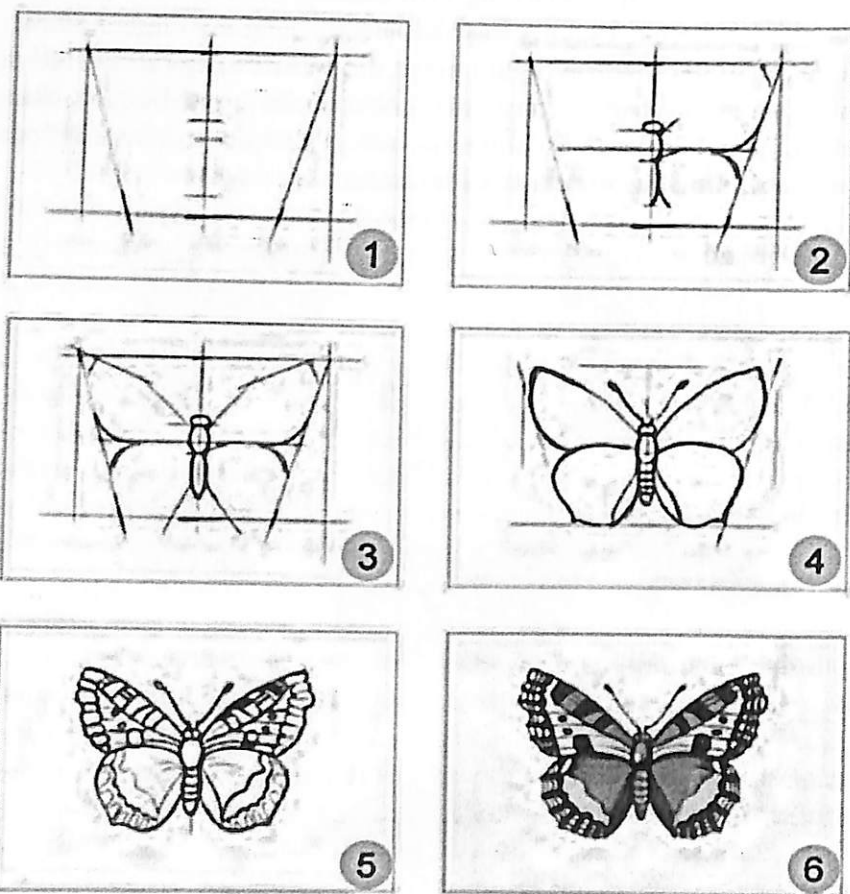
III-Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi kapalak tahlil qilinadi. Kapalak rasmini

ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. Kapalak rasmini ishlashda kapalaklarning turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. Quyida kapalaklarning turli rasmlari berilgan. Kapalak rasmini chizdirayotganimizda individual maxorati kuchli va birmunch yaxshi chiza olmaydigan o'quvchilar bor. Shunday ekan qobilyatli o'quvchilarga qo'shimcha tarzda gulaga (gullarga) qo'nib turgan kapalakni chizib ko'rsatish mumkin.

Kapalak rasmi quyidagi bosqichlarda ishlanadi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Qanday rangdagi kapalaklarni bilasiz?
2. Kapalaklar haqida nimalarni bilasiz?

V-Uyga vazifa.

O'zingiz yoqtirgan kapalak rasmini chizing va bo'yang.

29-dars

Darsning mavzusi: To'tiqush rasmini ishlash

Darsning maqsadlari:

a) **Talimiy maqsad:** To'tiqush rasmini ishlashning qonun-qoidalarini bosqichlari asosida o'rgatish

b) **Tarbiyaviy maqsad:** Go'zallikka bo'lgan mehr muhabbatni uyg'otish, gozallikni sevishni o'rgatish

c) **Rivojlantiruvchi maqsad:** To'tiqush rasmini ishlashni o'rgatishda, o'quvchilarga individual yondoshish orqali ularning qobiliyatini rivojlantirish

d) **O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:**

- **O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi:** tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- **Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi:** o'zining o'quvchilik burchini bilish, jamoada ishlay olish.

- **Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi:** oilasida nechta odam borligi, kim katta-kim kichikligini bilish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:** naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:** ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: To'tiqush rasmining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) **Salomlashish**

b) Davomatni aniqlash

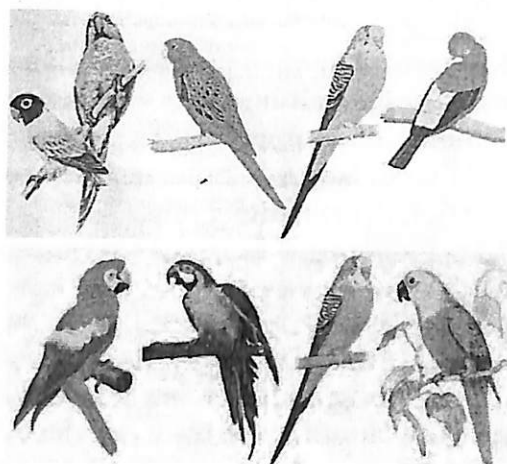
c) O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish

II- Uyga vazifani tekshirish

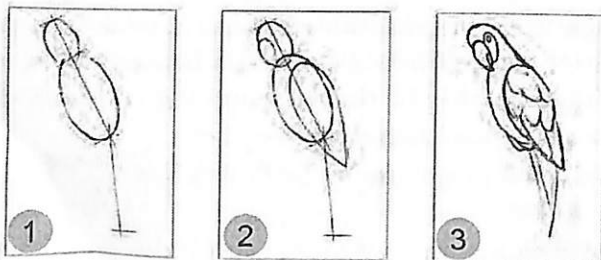
Chizilgan uy ishlarini tekshirib chiqib baholanadi

III- Yangi mavzuni o'rganish

O'quvchilarning diqqat e'tiborini doskaga ilib qo'yilgan reproduksiyaga qaratib rasmdagi to'tiqush tahlil qilinadi. To'tiqush rasmini ishlashda avvalo berilgan na'munani o'rganib chiqamiz. To'tiqush rasmini ishlashda to'tiqush larning turli ekanligini ham xisobga olgan holda chizish kerak. To'tilarning dunyoda juda ko'p turlari bor. Ular katta-kichik, turli rangda, nihoyatda chiroyli bo'ladi. Ayrim to'tilar sayrasa, boshqalari ba'zi bir so'zlarni, tovushlarni taqlid qilib qaytaradilar. Rasmdagi totilarni yaxshilab kuzating, ularning tuzilishi, shakli, katta-kichikligi, rangi qandayligini gapirib bering.

To'tiqush rasmi quyidagi bosqichlarda chiziladi:

IV- Mustaxkamlash.

Savollar:

1. Qanday to'tilarni bilasiz?
2. To'tiqushlar haqida nimalarni bilasiz?
3. To'tiqushlar qanday rangda bo'ladi?

V-Uyga vazifa.

O'zingiz bilgan boshqa qushning rasmini chizing va bo'yang.

30-dars

Darsning mavzusi: "Yozgi ishlar" mavzusida suhbat

Darsning maqsadlari:

a) Talimiy maqsad: Yil davomida olib borilgan mashg'ulotlarning natijalarini aniqlash, yozgi ishlarning mazmuni haqida ma'lumot berish.

b) Tarbiyaviy maqsad: Yozgi ta'tilda ham o'z ustida ishlashini ta'minlash va mehnatsevarlikka o'rgatish.

c) Rivojlantiruvchi maqsad: Yozgi ta'tilda vazifalarni ota-onasi va yaqinlari ko'magida o'quvchilar maxoratini rivojlantirish

d) O'quvchilarda shakllantiriladigan tayanch kompetensiyalar elementlari:

- O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi: tasviriy san'at faniga oid bilimlarini boyitish, tirishqoqlikni, qo'l harakat motorikasini rivojlantirish.

- Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi: o'zining o'quvchilik

burchini bilish, jamoada ishlay olish.

- **Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabarador bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi:** oilasida nechta odam borligi, kim katta-kim kichikligini bilish.

e) **O'quvchilarda shakllangan fanga oid kompetensiyalar elementlari:**

- **Naturaning xarakterli jihatlarini kuzatish, tahlil qilish va ifodalay olish kompetensiyasi:** naturaning shakli, hajmi, tuzilishini kuzata oladi, tasviriy san'atning tur va janrlarini biladi hamda farqlay oladi, naturaning xarakterli jihatlarini kuzata oladi, amaliy ishda tasvirlay oladi.

- **Tasvir yoki haykalning bosqichlari ketma-ketligini to'g'ri bajarish kompetensiyasi:** ish joyini to'g'ri tashkil eta oladi, tasvirni qog'oz yuzasiga to'g'ri joylashtira oladi, qog'oz, qalam va bo'yoqlarning bir-biriga mosligini to'g'ri tanlay oladi.

Darsning jihozlanishi: To'tiqush rasmining reproduksiyalari, kitob, o'quvchilar ishlaridan namunalar

Darsning borishi:

I-Tashkiliy qism:

a) **Salomlashish**

b) **Davomatni aniqlash**

c) **O'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshirish**

II- Uyga vazifani tekshirish

Yil davomida bajarilgan ishlardan ko'rgazma tashkil etish

III-Darsning borishi:

Mazkur dars yakuniy bo'lgani uchun o'qituvchi uni yaxshi tayyorlangan holda o'tkazadi. Buning uchun o'qituvchi sinfga yil davomida ishlagan ishlaridan namunalar va rassomlarning yoz haqidagi asarlarining nusxalaridan olib keladi. Oqituvchi darsni yil davomida bajarilgan ishlardan boshlaydi. Takrorlash savol-javob tarzida olib boriladi. O'qituvchi o'quvchilarga quyidagi savollarni berishi mumkin:

1. Bu o'quv yili davomida qanday buyumlarning rasmini chizdingiz?

2. Qanday ertak va hikoyalarga rasm (illyustratsiyalar) ishladingiz?

3. Rassomlardan kimlarni bilasiz?

4. Rassomlarning qanday asarlarini bilasiz?

5. "Kuz" mavzusida qaysi rassomlar ijod qilgan?

6. Qanday ranglar nomini bilasiz?

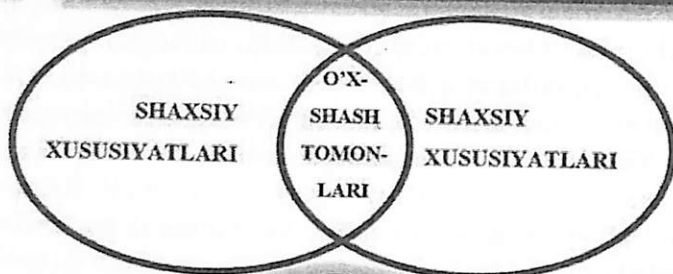
Shu tariqa savollar berib o'quvchilardan javoblar olinadi va umumlashtirilib, yillik ishlarga yakun yasaydi. Darsning birinchi qismi oxirida o'qituvchi o'quvchilarning yil davomida ishlagan eng yaxshi ishlarini ko'rsatadi va tahlil qiladi. Yil boshida ishlagan birinchi ish bilan o'quv yilining oxirida ishlangan rasmlar bilan taqqoslash va yutuqlarni e'tirof etish yaxshi natija beradi. Yillik yakundan so'ng, yozgi ta'til vaqtida bajariladigan ishlar yuzasida fikr yuritiladi. Yozgi ta'tilda bajariladigan ishlar yil davomida olingan bilim va malakalarni must'kamlashga yordam beradi. Rasm chizish jarayonida yo'l qo'yilgan kamchilik va xatolarni bartaraf etishga imkon yaratadi.

Yozgi ta'til davrida o'quvchilar dam olish joylaridagi manzarani yoki ularning bir bo'lagini, u yerda o'sadigan daraxt, o'simlik, gullar va buyumlarning rasmini chizishlari mumkin.

TASVIRIY SAN'ATDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

VEN DIAGRAMMASI

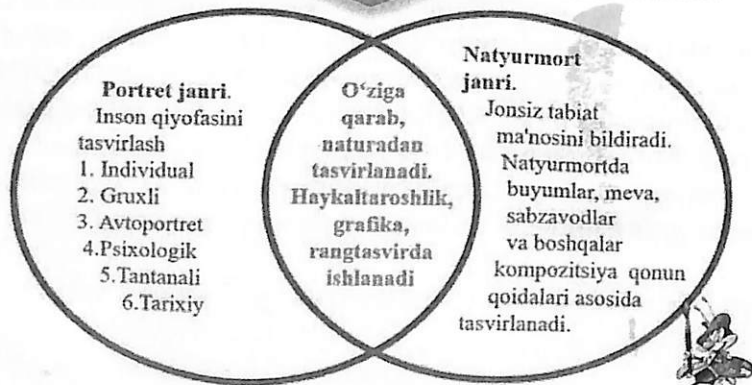

Ikki bir-biri bilan kesishgan doiralarda ko'rinishidagi sxema, faktlar, hodisalar, g'oyalari, adabiy va tarixiy qahramonlarni taqqoslash uchun qo'llaniladi. Aylanma diagramma. Har bir doiradagi bo'sh joylar tafvutlarni yozish uchun ishlatiladi. Doiralarda kesishganda hosil bo'lgan umumiy maydon ikki solishtirilayotgan hodisalarning (faktlar, tushunchalar, qahramonlar va hokazolar) umumiy jihatlarni qayd qilish uchun foydalaniladi. Iy va tarixiy qahramonlarni taqqoslash uchun qo'llaniladi. Aylanma diagramma. Har bir doiradagi bo'sh joylar tafvutlarni yozish uchun ishlatiladi. Doiralarda kesishganda hosil bo'lgan umumiy maydon ikki solishtirilayotgan hodisalarning (faktlar, tushunchalar, qahramonlar va hokazolar) umumiy jihatlarni qayd qilish uchun foydalaniladi.

VEN DIAGRAMMASI

Portret janri bilan natyurmort janrining o'ziga xos va umumiy tomonlarini aniqlash

Klaster

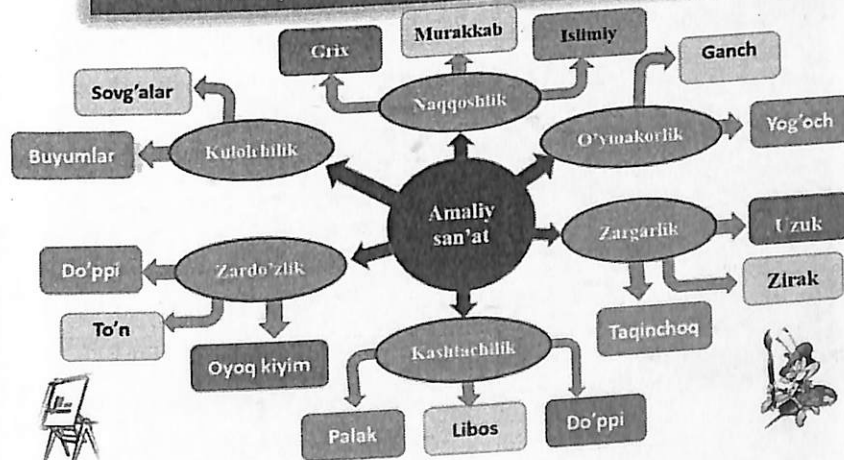
Klaster (tutam, bog'lam) – axbarot xaritasini tuzish yo'li va barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish.

Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi.

Klaster

“Amaliy bezak san’ati” mavzusi bo'yicha

T-Chizmasi

Bitta konsepsiya (ma'lumot)ning jihatini o'zaro solishtirish (ha/yo'q, ha/qarshi) uchun.
Tanqidiy mushohadani rivojlantiradi.

(+) Tomonlari	(-) Tomonlari

T-Chizmasi

Bolalar akvarel bo'yog'ining rasm chizishdagi yutuq va kamchiliklarini ko'rsating.

(+) Tomonlari	(-) Tomonlari
1. Ranglarning yorqinligi.	1. Ishlash texnologiyasining murakkabligi.
2. Barcha ranglarning bir joyda jamlanganligi.	2. Oq rangning o'rniga qog'ozning oqligidan foydalanish kerakligi.
3. Narxining arzonligi.	3. Ranglarning bir-biriga aralashib ketishi.
4.	4.

SMART texnologiyasi

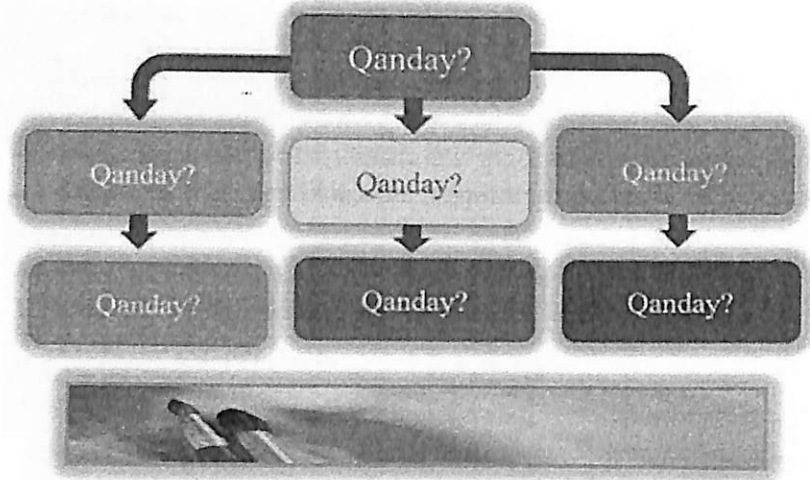
S – Specific – aniq/tegishli
 M – Measurable – o'lchamli
 A – Achievable – erishuvchan
 R – Relevant – mos, real
 T – Time based – vaqt bilan cheklangan

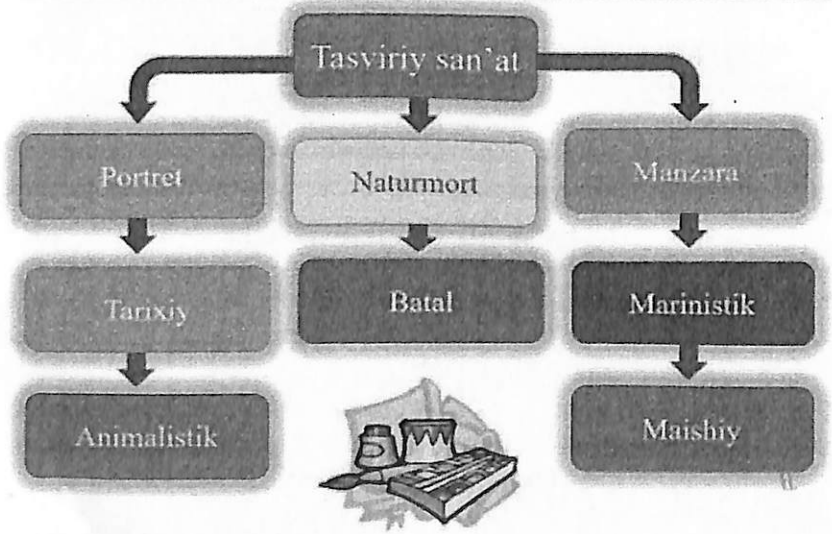
SMART texnologiyasi naturmort chizish misolida

S – Specific – geometrik jismlardan tashkil topgan naturmort chizish
 M – Measurable – naturmortni A4 yoki A3 o'lchamdagi qog'ozga vertikal yoki gorizontol holda joylashtirib chizish
 A – Achievable – naturmortni mavjud qo'yilmalar asosida chizish
 R – Relevant – qo'yilmalar o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos va real holda bo'lishi kerak
 T – Time based – naturmortni chizishda darsga ajratilgan vaqtni hisobga olish

Qanday metodi

Tasviriy san'atning qanday janrlarini bilasiz?

BBB

Ushbu jadval bilan ishlash ma'lim o'quv materialini o'rganish vaqtida amalga oshiriladi:
 Birinchi ustunga o'quvchi mavzu yoki muammo bo'yicha biladigan barcha ma'lumotlar yoziladi. Ikkinchi ustunga esa o'quvchi bilishni xohlaydigan ma'lumotlar yoziladi. Uchinchi ustunga esa mavzu o'rganilgandan so'ng bilib olgan ma'lumotlar, bilimlar yoziladi.

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

BBB

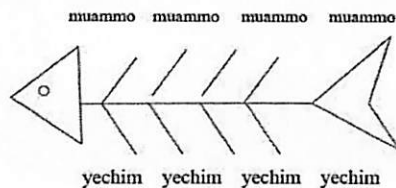
Ushbu jadval bilan ishlash ma'lim o'quv materialini o'rganish vaqtida amalga oshiriladi:

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim
"Avtoportret" haqida o'quvchi bilganlarining barchasini yozadi	O'quvchi "Avtoportret" mavzusi yuzasidan yana qanday ma'lumotlarni bilishni xohlashini yozadi	"Avtoportret" mavzusi o'rganilgandan so'ng bilib olgan ma'lumotlar, bilimlar yoziladi.

Baliq skeleti

Muammoni qo'yish va hal qilishning mazkur modeli bir qator muammolarni ta'riflash va yechib ko'rishga imkon beradi.

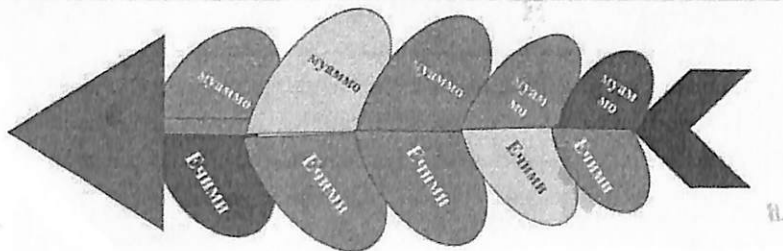
1. Bir varaq oq qog'ozda (vatman yoki A-3 varag'i) baliq skeleti chiziladi (boshi, kemirchagi, qovurg'alari).
2. Yuqoridagi «suyagiga» muammo ifodalanishi, pastdagiga esa - ushbu muammo mavjudligini (yoki uni hal qilish yo'llari, o'qituvchi o'z oldiga qo'ygan maqsadga qarab) isbotlovchi faktlar yozib qo'yiladi.

Baliq skeleti

Muammoni qo'yish va hal qilishning mazkur modeli bir qator muammolarni ta'riflash va yechib ko'rishga imkon beradi.

Yuqoridagi «suyagiga» muammo ifodalanishi, pastdagiga esa - ushbu muammo mavjudligini (yoki uni hal qilish yo'llari, o'qituvchi o'z oldiga qo'ygan maqsadga qarab) isbotlovchi faktlar yozib qo'yiladi.

ATAMALARNING IZOXLI LUG'ATI

«A»

ABAK (lot. avasiya-taxta) – antik arxitektura orderlari

ABRIS (nemischa – abriß – chiziq, xomaki rasm) – kalka, o'ta yupqa materiallarga tushiriladigan kontur tasvir. Abris ko'p rangli asar originalining tus va ranglari chegarasini aniqlaydi.

AKSONOMETRIYA – perspektiv tasvirlash usuli turlaridan biri, shakl, tekislikni uch tomonlama tasvirlash usuli.

AKSENT (lotincha so'zdan. Accentus – urg'u) – tasvirlanayotgan gavda, yuz, shakl bo'laklarini tomashabin e'tiborini jalb qilish maqsadida rangda, chiziqlarda va tuslash usuli bilan bo'rttirib ko'rsatish.

ABSTRAKSIONIZM (lotincha – abstractio – mavxumlik). Bu oqim XIX asr oxiri va XX asr boshlarida paydo bo'ldi. Rus rassomlari V.V.Kandinsiy va K.S.Malevich, golland rassomi P.Mondrian, fransuz rassomi R.Delonelar uning asoschilaridir. Abstraksionizm real borlikni aks ettirishdan voz kechuvchi va badiiy asarlari xar xil dog' va chiziqlar, xaykaltaroshlikda beo'xshov konstruksiyalardan iborat va milliy shakl va an'analarning san'atdagi ijtimoiy mohiyatini inkor etib, estetik didni dag'allashtiradi xamda kishilarni tabiatga va ijtimoiy xayotdagi go'zallikni bilishdan va undan baxramand bo'lishdan maxrum etadi.

AVANGARDIZM – XX asr san'ati yo'nalishining yangi, ga'yri-tabiiy, izlanishlar boshlanishi.

AVTOGRAVYURA (yunon.autos - o'zim va frans. gravure) - o'ymakorlik. Naqsh chizishda muallifning o'z qo'li bilan yog'och, linoleum yoki metallga o'yib ishlangan va undan qolip sifatida foydalanib chop qilingan nusxasi. Yog'och avtograyvuralaridan kitoblar-ga rasmlar tayyorlashda, linoleum va metall avtograyvuralaridan esa aloxida nusxalar chop etishda foydalaniladi.

AVTOLITOGRAFIYA (yunon.autos - o'zim. litos – tosh, grapho – yozaman, chizaman). Litografiyaning ishlash usullaridan biri. Bunda rassom o'z g'oyasini dastlab toshga o'yib, so'ng undan qog'oz satxiga tushiradi. Rassomning o'zi tomonidan qog'ozga tushirilgan surat xam avtolitografiya deb yuritiladi.

AVTOPORTRET (yunon. autos - o'z, frans. portrait - tasvir) Por-tret janrining bir turi. Avtoportret-da rassom yoki xaykaltarosh o'zini

o'zi tasvirlaydi. O'zbekiston rassomlaridan A.Volkov, L.Nasriddinov, A.Siddiqiy, B.Xamdamiy, A.Abdullaevlar qator avtoportretlar yaratgan.

AKADEMIZM - Qadimgi dunyo va Uyg'onish davri san'ati shakllariga taqlid etishga asoslangan, burjua badiiy akademiyalarida rasmiylashgan dogmatik oqim. Akademizm klassik metod va syujetlarni asosiy shart qilib qo'yib, san'atdan zamonaviylikni chetlashtirdi. Akademizmning qadimiy an'analarga va yuksak madaniylikka tayanishi, ta'limotning kuchli tomonlaridan biridir.

AKADEMIYA - (yunon. Akademia - Afina yaqinida joylashgan, yunonlarning afsonaviy qaxramoni Akadem ismli bilan atalgan joy nomi) - san'atni rivojlantirishga qaratilgan oliy ilmiy muassasa. Bu nom tarixi miloddan avval 4 asrda Qadimgi Yunoniston va Platon(Aflotun)ning idealistik falsafiy maktabiga asos solinishidan boshlanadi. Xirof miniatyura rasmlar maktabini O'rta asr Sharqida davlat tomonidan ta'sis etilgan birinchi badiiy akademiya deb xisoblash mumkin. (Bexzod shu akademiyaning eng yirik vakilidir).

AKANT - ayiqtovon, katta bargli chiroyli o'simlik. Ayiqtovon barglarining shakllari rassomlar tomonidan klassik naqshlarning asosi sifatida keng foydalanilgan.

AKVAREL - (ital. acquerello) - suvda eruvchi bo'yoqlar. Bu bo'yoqlarning ajoyib xususiyati bo'yoq qatlamlarining tiniqligi va mayinligidir. Akvarelda oq rang bo'lmaydi, uning o'rnida bo'yoqlarning tiniq va yupqa qatlami tagidan ko'rinadigan yoki bo'yalmay qolgan o'g'ozning rangi xizmat qiladi. O'zbekistonda akvarel san'ati rivojini B.Xamdamiy, U.Tansiqboev, G.Shevyakov, G.Chiganov, K.Chiprakov, K.Kaydalovlar tomonidan yaratilgan ajoyib asarlarda ko'rish mumkin.

AKRIL - sintetik bo'yoq, birinchi marotaba 1940 yilda yog' va akvarelning qo'shib ishlanishi natijasida hosil bo'lgan. Ko'p hollarda turli xil- tiniq ranglardan to mo'yqalam zarbalaridan hosil bo'lgan natijalarni olish uchun qo'llaniladi.

AKSESSUAR - buyum, narsa.

ALFRESCO - nam suvoq ustiga suvda qorilgan bo'yoqlar bilan ishlanadigan tasvir. Bu qadimgi rus san'atida keng qo'llanilgan.

ALLEGORIYA (yunon. allegorio - kinoya, majoz) - mavxum tushunchalarning asosiy tomonlarini aniq obraz shaklida yorqin nam-

oyon qiluvchi badiiy tasvir usuli. Allegoriya san'at tarixida keng foydalanilgan va hozirgi zamon san'atida xam ishlatiladi. Masalan, Volgogradda o'rnatilgan yodgorlik qilich ko'targan ayol xaykali - g'alaba allegoriyasi.

ALLA-PRIMA ital. («a-lya prima»). Tasviriy san'atda, xususan, rangtasvirda «namligicha yozish» usulini anglatadi.

ALBOM (fran. Albut, lot. avit. - xat yozadigan oq taxtacha) rasm chiziladigan, she'r, xotiralar va avtoagraflar yoziladigan muqovali daftar.

AMALIY GRAFIKA - grafika san'ati turlaridan biri. Turli xildagi tabrik xatlari, markalar, etiketkalar - shirinliklarni o'raydigan qog'ozlarni bezash san'ati.

ANIMALIST (lot.animal- xayvon)- xayvon va jonivorlar aks etirilgan rasm, surat, xaykallar bo'yicha mutaxassis rassom, xaykaltarosh. o'zbekistonda rassom B.Jukov; xaykaltarosh D.Mileev, P.Ivanov va M.Ivanovlar ijodiy ishlari, Samarqandlik U.Jo'raqulov, gijduvon tumanining o'ba qishloq'ida yashovchi X.Raximovalarning o'zbek milliy an'analari zaminida yaratgan sopol xaykalchalari xam animalistika janriga mansub.

ANIMAL JANR - xayvonot dunyosini, jonivorlarni tasvirlovchi tasviriy san'at turi.

ANSAMBL (frans. ensemble - birlik, uyg'unlik, oxangdosh-lik) - arxitekturada - bir xildagi arxitektura kompozitsiyasini tashkil etuvchi imoratlar yig'indisi. Tasviriy san'atda badiiy asarning g'oyaviy yetukligini, barkamolligini anglatadi. o'zaro mos va uyg'un qismlarni birlashtirish orqali xosil bo'lgan bir butun narsa yoki ayrim badiiy asarga nisbatan xam qo'llaniladi. Bunga- Toshkent metrosi bezaklaridagi me'morchilik, naqqoshlik, xaykaltaroshlik va rangtasvir san'atlarining uyg'unligi misol bo'ladi.

ANTABLEMENT (frans. entablement - stol, taxta) - binoning yuqorisi, klassik arxitektura orderlarining kolonna tepasida joylashgan ajralmas qismi. Uch qismdan iborat. Ko'tarib turuvchi - arxiv, friz va karniz.

APPLIKATSIYA - (lot. applicatio - yopishtirish) - gazlama, qog'oz va boshqa materiallarga rang-barang gazlama, qog'oz bo'laklari, teri tikish yoki donli o'simliklar poyalarini yelimplash yo'li bilan naqsh tuzib, badiiy tasvir yaratish.

ARKA – (lot. arcus – yoy, egma) – bino devorlaridagi deraza va eshik o‘rinlarining yuqori qismiga yoki ko‘prik tayanchlariga qo‘yiladigan yoysimon qurilma.

ARKADA – ustunlarga tiralgan xar xil xajm va shakldagi arkalar qatori.

ARXITEKTONIKA – mutanosiblik.

ARXITEKTURA - qurilish san‘ati, me‘morchilik, inshootlarni loyixalash ilmi. Masalan, Samarqand arxitekturasi.

ASOSIY RANGLAR – rassomlikda asosiy deb qabul qilingan uchta rang - qizil, sariq va ko‘k.

ATRIBUT – (lot. attribuo - bag‘ishlayman) – san‘atda – shaxs, qaxramon iloxning eng muxim moddiy alomati. Masalan, antik san‘atda gerakl atributi – gurzi.

AFISHA – (frans. affiche - e‘lon) Spektakl, konsert va boshqa madaniy tadbirlar, tomoshalar, to‘g‘risida xabar beruvchi maxsus e‘lon.

AXROMATIK RANG– (yunon. achrmatos - rangsiz) bu ranglar bir biridan yorug‘lik kuch bilan farq qiladilar. Axromatik ranglarga oq, qora va kul rangning barcha tuslari kiradi.

AXTA– xitoy qog‘ozi.

AKROPOL – (grekcha akros- ustki, polis- shahar), qadimgi grek hahrining baland va mustahkam qismi, qasr, urush vaqtlarida boshpana. Akropolda shu shaharning barcha ibodathona va cherkovlari joylashgan.

AEROGRAFIYA – havo zichlangan moslamada bo‘yoqni qog‘oz yoki matoga mayin va nozik holatda purkab ishlanadigan san‘at turi.

«B»

BADIIY AKADEMIYA– tasviriy san‘atning eng yirik namoyandalari uyushmasi... san‘at masalalari bilan shug‘ullanuvchi ilmiy nazorat markazi – muassasa... oliy badiiy o‘quv yurti. Birinchi «akademiya» XVI asrda Italiyada vujudga kelgan.

BADIIY QURISH - YASASH (lot. konstruktio - qurilish). Turli materiallardan (rangli karton qog‘ozlar... yog‘och... tashlandiq materiallar... tabiiy materiallar... maxsus qurish - yasash to‘plamlari va shu kabilar) xar xil o‘yinchoqlar yasash faoliyatlari tushuniladi.

BISTR –qalamtasvir turi.

BISKVIT – sirlanmagan chinni, sirlanmagan chinnidan ishlangan buyum, xaykalchalar va x.k.

BENALE – ikki yilda bir marta bo‘ladigan ko‘rgazma.

BOSH BEZAK – kitoblarning ichki bezagi.

BOG‘DOD MINIATYURASI - arab-mesopotamiya minia-tyurasi – X-XIII asrlarda arab qo‘lyozmalariga ishlangan rasm va bezaklar, o‘sha zamondagi arab tasviriy san‘atining rivojlangan turi. o‘rta asrlarga tegishli qo‘lyozma kitoblarga ishlangan miniatyuralar bizgacha kam yetib kelgan. Ular orasida Dioskoridning «Farmakologiya»si diqqatga sazovor. Bu kitobdagi miniatyuralarni musavvir Ayudullox ibn Fazl yaratgan. Rasmlar qizil va to‘q ko‘k ranglarda ishlangan. Suratlarida shartli va ramziy belgilar mavjud. o‘rta asrlar arab yozuvchilari «Maqomat»lariga ko‘p miniatyuralar ishlangan. Asarda bosh qaxramon-shoir Abu Zayd sarguzashtlari, xalifaning tantanali qabuli, olimlar anjumani, karvonning yo‘lda dam olishi, bayram marosimi, dengizdagi kema tasvirlangan. «Makomat» qo‘lyozmasining bir necha nusxasi bizgacha yetib kelgan. Musavvir Yaxyo ibn Maxmud bezagan qo‘lyozmadagi rasmlar (Parijda saqlanadi). Asarda tasvirlanayotgan voqealar mazmunini ochib berish, odamlarning o‘zaro munosabatlarini ko‘rsatishga xizmat qilgan. Bog‘dod miniatyurasining badiiy uslubi sodda, rasmlarda mayda va ikkinchi darajali bo‘laklar yo‘q.

BAGET - portret, rasm va shu kabilar solinadigan to‘rt burchakli moslama.

BARELEF - (frans. bas-relief) past relef– xaykaltaroshlikda relef turi – tekis yuzadan ko‘tarilib turadigan, tasvirlar qalinligining yarmidan kami bo‘rtib chiqqan bo‘ladi. Tanga, medal va znachoklar bunga misol bo‘la oladi.

BAROKKO - (ital. varocco – jimjimador, ajib, g‘alati ma‘nosida) XVII-XVIII asrlarda bir qator Yevropa mamlakatlarida paydo bo‘lgan me‘morchilik, xaykaltaroshlik va tasviriy san‘at uslubi.

BATALIYA JANRI – (frans. bataille – jang, urish) – tasviriy san‘atning jang, urush manzaralarini aks ettiruvchi turi. Asarlarda, asosan tarixiy axamiyatga ega bo‘lgan jang epizodlari tasvirlanadi. o‘rta asrlarda kitoblarga ishlangan anchagina miniatyuralar xam bataliya janriga mansub. (Muxammad Murod, Samarqandiy, Bexzod ijodida.) P.Bennkov, V.I.Ufimsev, S.F.Abdullaev, O.Tatevosyan va boshqa

rassomlar bataliya janrining taraqqiyotiga katta xissa qo'shdilar.

BEZAK – biror narsaga ishlangan naqsh, ziynat, pardoz.

BUKLET – taxlam nashr, rassom, xaykaltarosh ishlari, ko'rgazma yoki biror badiiy asarning g'isg'acha tafsiloti, bu yaxlit bir varag' qog'oz bo'lib, bir necha marta buklangan xolda bo'ladi.

BYUST – (lot. vustun - kuydirish joyi, frans - qabr ustiga qo'yiladigan xaykal) – odamning ko'krakdan yuqori qismini tasvirlaydigan xaykal. Portret xaykaltaroshligining qadimdan (Misr, Yunoniston, Rimda) ma'lum bir turi. Toshkentdagi «She'riyat bo'stoni»da Bobur va Nodira, Furqat va Xamza, A.Qodiriy va g.gulom, A.Pushkin, va boshqalarning byustlari o'rnatilgan. o'zbek xaykaltaroshlaridan A.Axmedov, Q.Saloxiddinov, X.Xusniddinxo'jaevlar xam ko'p byustlar yaratgan.

BADIYLIK – borliqni, inson va uning hayotidagi voqealarni, kechinmalarini o'zaro o'xshatish, shakllantirish va rango-rang tasvirlash.

BADIY USLUB – san'atda ko'llaniladigan usul. Bosqichma-bosqichlik – rasm chizishni nisbiy tarzda ketma ketlik asosida olib borish.

«D»

DIORAMA- /yunon.dia- orqali, orama-ko'rinish, manzara/. Rassomlikning bir turi. Bunda tasvir nur o'tkazadigan material /nafis mato, xira oyna va sh.k./ sirtiga chiziladi. Fonda asosiy tasvir chizilib, old tomonda butaforiya jixozlari /kishilarning figuralari, turli xil meva va x.k./ qo'yilgan katta rasmning bir turi. Diorama panoramadan ufqning bir qismi aks ettirilganligi bilan farqlanadi. Katta dioramalar maxsus ko'rilgan binolarda bo'ladi.

DIZAYN- kundalik xayot, turmushda ishlatiladigan buyumlar, kiyim-kechak, asbob-uskuna, idish-tovog', mebel va shunga o'xshash narsalarni g'ulay, chiroyli shakl va rangini, yangi shakl-shamoyil yaratish san'ati.

DIPTIX- /yunon. diptikos– ikki qavat, buklama/. Bir mavzuda bo'lib, bir- birining mazmunini to'ldiradigan ikki kartina.

DETTALLASHTIRISH – tasvirning har bir detalini maydalab ishlash. Detallashtirish rassom usuliga qarab har xil darajada bo'lishi mumkin.

DINAMIK – harakatdagi, tez o'zgaruvchan (holat).

DASTGOXLI SAN'AT– mustaqil axamiyatga ega bo'lgan tasviriy san'at asarlarining umumiy nomi. Uch xilga bo'linadi; dastgoxli rassomlik, dastgoxli xaykaltaroshlik, dastgoxli grafika. Tasviriy san'atning mozaika, freska, relief kabi asarlari arxitektura inshootlari bilan bog'liq bo'ladi, illustrasiya kitob bilan bog'liq, dastgox (molbert, xaykaltaroshlik dastgoxi)da yaratiladigan kartina, grafika asarlari, xaykallar esa mustaqil axamiyatga ega bo'ladi. Uyg'onish davridan, ayniqsa, XIX asrdan keng rivoj topa boshladi.

«E»

EGARCHILIK – egar – jabduq yasash kasbi. Xunarmandchilikning qadimiy turlaridan bo'lib, asosan yirik shaxarlarda rivojlangan. o'tmishda egar-jabduq oddiy kustar usulda maxsus do'konlarda tayyorlangan. Ustalar asosan tesha, bolta, randa, arra va boshqa asboblardan foydalanganlar. Tol, urik, bexi, olma, yong'oq, chinor, archa yog'ochlari asosiy material xisoblanib, mix o'rniga xom teridan qirqib tayyorlangan ip ishlatilgan.

EKSLIBRIS (lot. exlibris – kitoblardan) - kitob belgisi, kitobning egasi ko'rsatilgan bo'ladi. Muqovaning ichkari tomoniga yopishtiriladi. Gravyura, litografiya usullarida tayyorlanadigan ekslibrislar keng tarqalgan. Rassomlar maxorat bilan ishlab bergan ekslibrislar badiiy qimmatga ega bo'ladi. A.Dyurer, X.Xolbeyn, o'zbekistonlik rassomlardan V.Kaydalov, Q.Basharov va boshqa ekslibrislar yaratganlar.

EKSPUZITSIYA (lot. Expositio - bayon etish, ko'rsatish) - muzey va ko'rgazmalarda namoyish etiladigan narsalar, materiallarning ma'lum bir tizimda joylashtirilishi va shu materiallarning o'zi.

EKSPONAT (lot. Expono – ko'rgazmaga qo'yilgan) – muzey va ko'rgazmalarda namoyish qilinadigan narsa.

EKSTERER (lot. Exterior - sirtqi, tashqari), xayvonlar ekstereri-xayvon tanasining tashqi ko'rinishi va tana qismlarining joylashuvi.

EMBLEMA (yunon. emblema) – biror tushuncha, g'oyani ifodalovchi shartli yoki simvolik tasvir /masalan,og' kaptar tasviri – tinchlik emblemasi/.

ENKAUSTIKA (yunon. enkaio-kuydiraman) - keng ma'noda rassomlik san'atining mum bo'yog'lar bilan ishlanadigan soxasi: tor ma'noda bo'yog'ning bog'lovchi moddasi mum bo'lgan rassom-

lik texnikasi (bunda issig' mum bilan ishlanadi, bu asarning namga chidamli bo'lishini va uzog' sag'lanishini ta'minlaydi). Milloddan avvalgi XIV asrdan Qadimgi Misrda ibodatxonalarining fasadlarini bo'yashda g'o'llanilgan. Milloddan avval 5 asrda Yunonistonda takomillashgan, mum bo'yog'larni g'aynog' usulda tayyorlash texnikasi rivoj topgan. Fayyum portretlari, Vizantiya ikonolari shu usulda ishlangan. Keyinchalik mum bo'yog'larni sovug' usulda (skipidar-da) tayyorlash usuli targ'algan, bu usul oson, lekin ancha chidamsiz bo'ladi. Mum rassomligi ko'prog' restavratsiyalarda qo'llaniladi.

ESKIZ (frans. esquisse) - xomaki tasvir. Badiiy asar, bino, yaratish jarayonida muallif ko'zda tutgan mag'sadini, uning shakli, xolati, ko'rinishini gavdalanitiradigan tasvir. Ko'pincha rasm bilan ifodalanadi. Moybo'yog' bilan ishlangan, xaykaltaroshlik eskizlari xam bo'ladi.

ESTAMP (frans. estampe) - badiiy matbaa grafikasiga mansub dastgoxli asar: rassom tomonidan tayyorlangan matbaa formasi (gravvura, litografiya, monotipiya)dan olingan nusxa, formadan qog'ozga bosma yo'li bilan tushirilgan tasvir.

ETYUD (frans. etude - mashg') - rassom naturani o'rganish jarayonida unga g'arab, kuzatib chizgan tasvir. Moybo'yog' bilan ishlangan, grafik, xaykaltaroshlik etyudlari odatda kartina, xaykal, grafika asarlari yaratishda tayyorgarlik materiali bo'lib xizmat g'iladi.

ETYUDNIK - rasm chizish uchun, mo'yg'alam va bo'yog'larni, etyud-rasmlarni joylab g'o'yishga va etyud ishlashga moslashgan maxsus ko'chma yassi quti.

EKSPERSSIYA -shijoat, shiddat, tezkorlik, ifodalilik, fikr, kayfiyat va his - tuygularning yorqin namoyon bo'lishi.

ESTETIKA (grekcha aisthetike) - hayotda va tasviriy san'atda go'zallik haqidagi fan. Estetika borliqqa san'atning munosabati, badiiy ijod qonunlari asosini, ijtimoiy hayotda san'atning rolini o'rganadi. Go'zallik - estetika keng ahamiyatini o'rganadi.

«F»

FAKTURA (lot. Factura - ishlov, tuzilish) - badiiy asar sirtining ishlanish yoki tuzilishi xususiyati. Badiiy moxirlikning o'ziga xosligi xam, foydalanilgan material sirtining tabiiy xususiyatlari xam faktura deb yuritiladi.

FAS - old ko'rinish, yuz, chexra. Xar bir narsaning to'rt tomondan ko'rinishi bor. Old, ikki yoni, tepa va tagi.

FAYANS - yarim chinni, yasama, sun'iy, yolg'on chinni nomini xam olgan.

FLEYS- katta mo'yg'alam, cho'tka.

FON (lot. Fundus - tub, asos), zamin - kartina va grafika asari, relef va naqshda asosiy shaklning orqa ko'rinishi, qo'shimcha tasvir. Buyuk rassomlar portret fonida manzara aks ettirganlar, bu bilan shaxs yashagan muxitni ko'rsatganlar. Relif va naqshda shaklning jozibador chiqishiga yordamchi vosita bo'ladi.

FORZAS (nem. Vorsatz) - kitob bloki bilan muqovasi orasidagi qo'shaloq qalin qog'oz varog'i. Blokni muqova bilan birlashtiradi. Kitobni bezatish elementi.

FRESKA (ital. Fresko - yangi, qurimagan) - bo'yoqni suvga yoki oxak qo'shilgan suvga qorib yangi, qurimagan suvoq ustiga ishlanadigan rassomlik san'ati asari. Qadimdan devoriy rasmlarning asosiy texnikasi bo'lib kelmoqda. Suvoq, odatda, o'chgan oxakka ikki xissa kum qo'shib tayyorlanadi, suvoq qurigandan keyin uning yorilib ketmasligi ta'minlanadi. Oxak bilan qo'shilganda aynimaydigan, shuningdek vaqt o'tishi bilan nur ta'sirida buzilmaydigan bo'yoqlardan foydalaniladi. Freska uchun suvoq va bo'yoq tayyorlashning turli usullari mavjud. Freska rassomdan katta maxorat, tezkorlik talab qiladi, tasvir qisqa vaqt ichida suvoq qurimay turib tayyorlanishi kerak.

FRONTISPIS (lot. Frons - old, old tomoni va spicio - qarayman) - kitob titul saxifasi chap tomonida berilgan ilustrasiya. Unda asarning asosiy g'oyasi ifodalanadi yoki muxim epizodi tasvirlanadi. Ayrim xollarda muallif portreti beriladi.

FORMA (lotincha - forma - tashqi ko'rinish) - 1) tashqi ko'rinish, qiyofa; 2) tasviriy san'atda forma deganda shaklning tashqi xususiyatiga aytiladi. Tasviriy san'atda badiiy forma - bu kompozitsiya tuzilishi, vositalar birligi, hamjihatligi, usuli, badiiy ashyoda amalga oshirilganligi va badiiy goya mujassamligidir.

FORMAT (fransuzcha) - tasvir bajarilayotgan tekislik shakli (to'g'ri to'rtburchak, oval, doyra va boshqalar). Format balandligining eniga nisbati va umumiy doira chegarasiga bogliq. Format tanlash san'at asarining mazmuniga va ruhiyatiga bogliq. Kartina formata tasvir kompozitsiyasiga to'g'ri kelishi lozim.

FRAGMENT (lotincha – fragmentum – bo‘lakcha) – asarning bir qismi, bo‘lakchasi.

«G»

GALEREYA - (frans. galeril) – turar joy, jamoat, ma‘muriy va ma‘shiy binolar ichidagi uzun, tor yo‘lak joy. Binoning bir tomoniga taqab solingani uchun oynavand yoki peshayvon qilib quriladi. o‘rta asrlarda saroy va uylarning rasm va xaykallar bilan bezatilgan yo‘laklari.

GAMMA – rang gammasi ma‘nosida, rangning turli turlari, masalan, iliq va sovuq rang turlari.

GANCHKORLIK – amaliy bezak san‘atining keng tarqalgan turi, o‘ymakorlik tarmog‘i. Ganchkorlik qadimgi sanatlardan biri. o‘yma ganchlar, asosan binolarning ichki qismidagi devorlar, namoyon, taxmon, tokcha, jonivonlarning yuqorisi sharofalar va boshqa joylarni bezashda ishlatiladi. Ganchkorlikda o‘yma naqsh metall kesiklar vositasida ishlanadi. o‘yilgan naqshning yuzi gul ganch bilan pardozlanadi. Pardozning turlari chok pardoz, pax pardoz, lo‘la pardoz va tabaqa pardozlardir. Ganchkorlik san‘atida xam tarixan bir necha mustaqil maktab - Samarqand, Buxoro, Xorazm, Farg‘ona, Toshkent, Xiva maktablari tashkil topgan. Taniqli xalq ustalari - Usta Shirin Murod, Toshpo‘lat Arslonqulov, Quli Jalilov, Rashid Jalilov, Shamsiddin Fofurov, Usmon Ikromov, Maxmud Usmonov, kabi yetuk ganchkor ustalar samarali ijod qilganlar.

GEMMA– (lotn. gemma-marvarid)-o‘yma tasvirli tosh. Ikki xil bo‘ladi: tasviri o‘yib ishlangan - intamit (mil. av. 4 ming yillik) va bo‘rtma tasvirli-kameya (mil. av. 4-a). Gemma ayni vaqtda muxr, tumor, bezak buyumi sifatida xam qo‘llanilgan. Gemma yasash ishi tosh o‘ymakorligi san‘atiga kiradi.

GLAZUR – sir, sirbo‘yog‘.

GLIPTIKA (yunon. gliptike, glifo – kesaman)- asl toshlar o‘ymakorligi san‘ati. Yaqin Sharqda mil.av. IV asrdan tosh sirtiga bo‘rtma naqshlar tushirish keng tarqalgan. Uyg‘onish davrida, ayniqsa XVIII-XIX asr klassitsizm davrida Ovro‘pa, jumladan Rossiya taraqqiy etgan. XIX-asr oxirlaridan Gliptika o‘zining amaliy ahamiyatini yo‘qotib, san‘atning mustaqil turi sifatida rivojlanishdan to‘xtadi. Ayrim sangtarosh ustalari gliptikani zargarlik san‘atining bir ko‘rinishi si‘ta-

tida qayta tiklash uchun tajriba ishlarini olib borishmoqda.

GOBELEN - bezak gazlama. Gobelenlar turli rangdagi jun, ipak, paxta, ba‘zan zar iplardan maxsus to‘quv dastgoxlarida to‘qiladi. Xar xil yo‘g‘onlikdagi iplardan to‘qilgani sababli, gobelenning sirti g‘adir-budur bo‘ladi. Gobelen sirtiga bezaklar tushiriladi. Gobelen ilgari qo‘lda to‘qilardi. XIX asrdan boshlab mexanik usulda to‘qila boshladi.

GORELEF/frans. xout-relef/ - bo‘rtma xaykal yoki naqsh. Xaykal yoki naqsh-gulning yarmidan ko‘pi bo‘rtib chiqqan bo‘ladi.

GORIZONT (ufq tekisligi), (yunon.gorisont-cheiklayman)- perspektiva nazariyasida shartli ravishda qabul qilingan tekislik, ochiq va tekis yerda ko‘rinadigan qismi. Dala manzarasida yer bilan osmonning «tutashish» joyidan o‘tadigan chiziq gorizont chizig‘i deyiladi. Gorizont doira shaklida bo‘lib, kuzatuvchi o‘zini shu doiraning markazida turgandek xis qiladi, balandga ko‘tarilgan sari gorizont kengaya boradi. Kartinada gorizont chizig‘ining pastroq yoki yuqoriroqdan olinishi tasvirlanayotgan narsalarning turish xolatiga bog‘liq. Gorizont chizig‘i kartina o‘rtasining pastrog‘idan o‘tsa, narsalar ta‘sirli, xashamatli, baxaybat bo‘lib ko‘rinadi. Shaxar manzarasida esa bu chiziq tramvay izlarining, ko‘cha chetlarining va yo‘lkalarning, bir xil balandlikdagi uylar yoki simyog‘ochlarning qisqarib-torayib, bit-ta nuqtada «uchrashish» joyidan o‘tadi.

GOTIKA- gotika uslubi-asosan garbiy Ovro‘pa mamlakatlari san‘atida XII-asrdan vujudga kelgan, badiiy uslubning shartli nomi / Germaniyadagi gotlar qabilasi nomidan olingan/. o‘ziga xos jixatlari binolarning sinchlari ustunlardan va ular ustiga yo‘nib o‘rnatilgan ariqlardan iborat ekani, binolarning baland va keng bo‘lishi, devor o‘rnida ustunlardan foydalanilgani, bu ustunlar orasiga ulkan derazalar o‘rnatilgani bino ichining yorug‘ bo‘lishini ta‘minlaydi.

GRAVYURA /frans.graver- o‘yish/-grafika turi. Gravyura metall, yog‘och, linoleum, tosh va boshqalarga maxsus asboblardan yoki kimyoviy vositalar orqali bo‘rtma yoki o‘yma qilib tayyorlanadi. Gravyuraning ajoyib namunalarini o‘zbekistonda V.Ye.Kaydalov, K.Basharov, N.Xolikov, V.Parshin, G.I.Chiganov, A.N.Siglinsev va boshk. Gravyura usulida bir qancha asarlar yaratganlar.

GRAFIKA /yunon. grafikus-tasvirlangan, aks ettirilgan/-tasviriy san‘at turi. Unga oddiy qora qalamda chizilgan surat, mazmunli rasm-

lar, plakatlar, markalar va shu kabilar kiradi. Grafika sanati asarlari xajm jixatdan uncha bo'lmaydi va ko'pincha qog'ozda bajariladi. Grafika to'rt turga bo'linadi: dastgoxli grafika, gazeta-jurnal grafikasi, plakat va amaliy (sanoat) grafikasi.

GRIZAYL /frans. grisale, gris- kul rang so'zidan/ - bir rang bilan turli /och, to'q, nim rang qilib/, ko'pincha kul rang bo'yoqda yaratilgan rasm. Asosan devoriy rasmlar reliefl bo'lib ko'rinishi uchun shu tarzda ishlanadi.

GROTESK /ital. grotta- g'or/ - kishilar va narsalarning fantaslik tarzda qing'ir-qiyshiq qilib kulgili tarzda yaratilgan tasvir.

GUASH - /frans. guische, ital. guacco- suv bo'yog'i/ - yelim va belila aralastirilib, suvga qorilgan bo'yoq va shu bo'yoq bilan ishlangan rassomlik asarlari. Ishlatish yo'llari jixatidan guash akvar-el bo'yoqlarning yumshoq xillariga o'xshasada, belila qo'shilganligi, bo'yoq qatlamining qalinligi va xiraligi bilan akvareldan farq qiladi.

GARMONIYA (grekcha so'z bo'lib, harmonia - xushbichim, umumiylik, qismlari (bo'laklari) kelishgan) - Tasviriy san'atda tasvirlanayotgan buyum shakli yoki rangning o'zaro umumiyliги, xushbichimligi.

GIPERRIALIZM - tasviriy san'atda: fotorealizm, minimum muallifga tegishli yozuvga keltiruvchi rasm. Rasmni tayyorlash - rasm yoki kompyuter proektsiyasi.

GRAFIT - (grek.grapho - yozaman). 1. To'q kulrang yoki qora rangdagi mineral, uglerodning tabiiy turi. Qalam o'zagini tayyorlashda qo'llaniladi. Grafit matodan yoki boshqa materialdan qilingan qog'ozga tushganda kumush iz qoldiradi. Grafit qalam XVIII asr oxirlaridan qo'llanila boshladi, ilk marotaba u qattiq bo'lishi uchun grafit va loyni kuydirish yo'li bilan tayyorlandi. 2. Toshqalam, o'zak qalamning ichida joylashgan.

GRUNT - (nem. Grund yer, o'zak). O'zakni (mato, daraxt, karton yoki metal) fizik, ximik, mexanik va estetik to'ldirish. O'zak yuzasiga, bo'yoq qatlamini ushlab qolish, bo'yoq moddalari bog'lashini cheklash, istalgan rang va jilo berish uchun maxsus tayyorlangan qatlam surtiladi.

«D»

IKONA /yunon. Ikon - tasvir/ - diniy rangtasvirning dastgoxli asari. Xristiyan dinida xudo /payg'ambar/ va avliyolarning sajda qilish uchun ishlangan rasmlari reliefl tasvirlari.

ILLUSTRASIYA lotn. illuustratsion -yoritish, ko'rgazmali tasvirlash- kitob, jurnal, gazeta matniga qo'shimcha tarzda beriladigan, uni to'ldirishga, matn malumotlarini ko'z o'ngida gavdalanitirishga xizmat qiladigan surat, rasm, reproduksiya, shuningdek, kartina, sxema va turli tasvirlar. o'zbekistonda V.Kaydalov, Ch.Axmarov, K.Basharov, L.Abdullaev va boshqa rassomlar bu soxada samarali ijod qilmoqda.

IMPRESSIONIZM /frans. Imprezion - taassurot/ - XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida tasviriy san'atda paydo bo'lgan oqim. K.Monening 1872 yilda yaratilgan «Taassurot. Chiqayotgan quyosh» kartinasi yangi oqimning paydo bo'lishiga asos bo'ldi. Impressionist kartinasi yangi oqimning paydo bo'lishiga asos bo'ldi. Impressionist rassomlar/ K.Mone, O.Renuar, E.Dega, K.Pissaro, B.Morizo va b./ Bevosita ochiq xavoda kartina ustida ishlab, tabiat va u bilan organik bog'liq bo'lgan inson qiyofasidagi o'zgarishlarni jonli bo'yoqlar vositasida tasvirlash imkoniga ega bo'lgan.

INKRUSTATSIYA /lot. Inkrustazio - qadash / - buyum, binolarni badiiy bezash usullaridan biri. Yog'och, tosh, sadaf, suyak va boshqalarni qadab, yopishtirib naqsh, yozuv, tasvir xosil qilinadi. Bezatlayotgan material yuzasiga boshqa material yuzasiga boshqa material yoki shu materialning boshqa ranglisi o'yib qadaladi.

IKONOGRAFIYA - tasvir, rasm xag'ida izox yoki ma'lum shaxs, xodisa vog'ea, mavzu tasvirlarini ko'rsatuvchi izox va ularni muntazam ravishda o'rganish.

INTERER frans. interior- ichki - badiiy bezalgan va jixozlangan xonaning ichki ko'rinishi. Intererning xarakteri bino ichining ko'rinishi, xajmi, shakli, bezak xili, rangi, ma'nosi g'oyasi va boshqa bilan aniqlanadi. Toshkentdagi ko'p binolar intereri diqqatga sazovor: Navoiy nomidagi, Davlat akademik Katta teatr binosining vestibulida Navoiy «Xamsa»si asosida ishlangan panno.

« J »

JANR - /frans.- tur, ko'rinish/. Tasviriy san'atda janr deyilganda, chegaralangan mavzuni o'zida aks ettiradigan san'at asarlari tush-

uni-ladi. Bular manzara - tabiat ko'rinishlari, portret - odam qiyofasi tasviri, natyurmort - meva, gul va buyumlar tasviri va x.k. Mazmunli suratlar xam o'z navbatida tasniflanadi: tarixiy, maishiy, xarbiy, animalistik, interer.

JIVOPIS – rangtasvir.

«K»

KALLIGRAF – Xattot. Xusnixat qoidalariga rioya qilib chiroyli yozadigan kishi.

KALLIGRAFIYA /yunon. kallos – chiroyli va ... grafiya/ - xarflarni chiroyli va aniq qilib yozish san'ati. Kalligrafiya, ayniqsa, Sharq xalqlarida rivoj topgan. Arab yozuvida kufiy, sulo, tavqe', riko', rayxoniy, nasx, ta'liq, nasta'liq kabi uslublar vujudga kelganki, bu uslublar yozuvni geometrik, o'simliksimon naqshlar darajasiga ko'targan, nafislashtirgan. Kalligrafiya san'ati kitob bezaklarida, plakatlardagina ko'zga tashlanadigan bo'lib qoldi. Chiroyli yozish san'ati xozir boshlang'ich sinflarda o'qituvchi raxbarligida o'rganiladi.

KALKA /frans. kalgu/ - chizmachilikda qo'llaniladigan shaffof qog'oz. Chizmadan tush va yorug'lik vositasida ko'plab nusxa ko'chirish uchun maxsus modda shimdirilgan, xamda kalandrlangan kalka, qalamda nusxa ko'chirish uchun esa kalandrlanmagan kalka /shaffof qog'oz/ ishlatiladi.

KANDAKORLIK qadimiy amaliy san'at turi, metall o'ymakorligi. XIX asrda Buxoro, Qo'qon, Marg'ilon, Samarqand, Toshkent, Shaxrisabz, Xorazm kandakorlik maktablari mavjud.

KANON – qonun.

KAOLIN – chinni loy.

KAPITEL - Lonj-kala, - bosh/ - ustunning yuqori qismidagi bezagi.

KARANDASH - qalam – yog'och yoki plastmassa qobiq ichiga joylashtirilgan grafitning ingichka tayoqchasi. Karandash yordamida yozuv yoziladi, rasm chiziladi, chizmalar chizishadi. Karandash iborasining kelib chiqishi aslo ruscha so'zidan emas. «Kara» so'z qismi «qora», «dash»- «tosh» ma'noni anglatadi.

KARIKATURA (ital. karikare– bo'rttirish) – ijtimoiy siyosiy va maishiy mavzuda xajv yoki kulgili qilib ishlangan rasm. Biror voqea yoki shaxsni tanqid qilish, achchiq kulgi tug'diradigan qilib bo'rttirib

tasvirlanadi. Rasmga qisqa mazmundor matn ilova qilinadi.

KARTINA - mustaqil badiiy qiymatga ega bo'lgan tasviriy san'at asari. Romga tortilgan mato, metall yoki yog'och taxta, karton, qog'ozga moyli bo'yoq, akvarel, pastel, guash, tush, mum kabilar bilan dastgox (molbert)ga o'rnatib ishlanadi. Bu italyanacha «karta» so'zidan bo'lib, «qog'oz» degan ma'noni anglatadi. Kartina so'zining dastlabki ma'nosi – «nozik, chiroyli, bezatilgan qog'oz».

KASHTA (fors-toj.- tortilgan, chizilgan) - amaliy bezak sanatining eng qadimiy va keng tarqalgan turi. Kashta guli (naqshi) qo'lda (igna, ilmoqli igna, ilmoqli bigiz bilan) yoki popop mashinasida, asosan, mato (bo'z, chit, satin, shoyi, baxmal, movut va boshqa) va charmga (etik, maxsi, pichoq qini, kamar va boshqa) tikiladi. Matoga tikilgan kashta turlari: palak, so'zana, kirpech, zardevor, gulko'rpa, choyshab, parda, belbog' va boshqa badiiy buyumlar, shuningdek, do'ppi, ko'ylakka kashta tikiladi.

KERAMIKA (yunon. keramos - loy) - maxsus tuproq bilan turli minerallar aralashmasidagi loyni pishitib, undan tayyorlangan va keyin qattiq qizdirib xosil qilingan maxsulot. Ulardan ro'zg'orda (sopol va chinni idishlar, buyumlar) keng foydalaniladi. Tarixiy manbalar Markaziy Osiyoda turli tuman rangda sirlangan sopol idishlar XIII-XII asrlarda keng tarqalganini ko'rsatadi. o'zbekistonning turli tumanlarida Toshkent, Samarqand, Farg'ona viloyatining Rishton qishlog'larida chinni, keramika zavodlari ishlab turibdi.

KUKRINIKSLAR (uch rassom familiyasining dastlabki xarflaridan olingan taxallus) – Kupriyanov Mixail Vasilevich, Krylov Porfiriy Nikitovich, Sokolov Nikolay Aleksandrovich xalq rassomlari, satira ustalari, shu bilan bir qatorda plakat, illustrasiya, rassomlik san'ati soxasida xam mashxur.

KULOLCHILIK – xunarmandchilikning turli-tuman loydan idish, buyum, qurilish materiallari va boshqa ishlaydigan soxasi. Afrosiyobda va Markaziy Osiyoda VIII-XII asrda rivojlana boshlangan. Ayniqsa, o'zbeklar va tojiklar yashaydigan shaxar xamda qishloqlarda keng rivoj topgan. Koratog', Panjikent, Samarqand, Shaxrisabz, Fijduvon, Toshkent, Rishtonda sopol idishlarning sirlab bezatishning o'ziga xos uslublari vujudga kelgan. 1930 yildan Toshkent eksperimental keramika, Samarqandda keramika ustaxonalari, Shaxrisabzda ochildi. Turob Miraliev (Toshkent), Rustam Egam-

berdiev, Karim Xazratqulov (Shaxrisabz), Uzoq Shermatov, Xolmat Yunusov (Rishton), Muxammad Siddiq, Usmon Umarov (Fijduvon) singari o'nlab atoqli kullollar yoshlarga ta'lim berdilar. o'zbekistonda kulolchilik ishlarini rivojlantirish, yoshlardan kulollar tayorlash kulolchilikni tadqiq etishda o'zbekiston xalq rassomi, san'atshunoslik nomzodi Muxiddin Raximov samarali mexnat qildi.

KOLORIT - /lot. kolor - rang/- tasviriy san'atda real xayotni xaqqoniy aks ettirish uchun ishlatiladigan ranglarning o'zaro mutanosibligini, nisbati. Rassom asarida g'oyani, obrazni ifodalashda bo'yoqlarga aloxida ahamiyat bilan qaraydigan san'atkor kolorist rassom deb ataladi. o'zbekistonlik rassomlardan o'.Tansiqboev, N.G. Karaxan, Z.M.Kovalevskaya, Ch.Axmarov, M.Saidov va boshqalar o'zbekiston manzaralari, zamon kishilari qiyofasini ifodalashda rangga aloxida ahamiyat beradilar.

KONTRAST - /frans. kontraste – keskin ziddiyat/ Qora rang oq rang oldida yana xam qoraroq ko'rinadi; issiq narsani sezish ketidan sovuqqa sezgirlik kuchayadi va x.k.

KONTUR - /frans. kontoir/ predmetning umumiy shaklini tasvirlovchi ko'rinish, abris, chiziq.

KSILOGRAFIYA - /ksilo-yunon.hilon -yog'och va grafiya/- yog'och o'ymakorligining, gravyuraning eng ko'p tarqalgan, qadimiy turlaridan biri. Rasmning /tasvir/ bosish /nashr etish/ uchun tayyorlanadigan formasi /klishesi/ yog'ochni o'yib qo'lda tayyorlanadi. Rasm shakli /chiziqlari/ yog'och taxta yuzasida bo'rttirib, tasvirdan tashqari barcha qismi maxsus pichoq, iskana bilan o'yib olinadi. Matbaada bo'yoq taxtaning bo'rtib qolgan joylariga tegib, ulardan qog'ozda tasvir xosil bo'ladi.

KITOB BADIY BEZAGI – kitob san'ati. Qadimdan kitob tuzish ishi bilan turli xunar egalari mashxur bo'lganlar. Kitobni saxifalarini tayyorlovchi xunarmand saxxof yoki varroq deb atalgan. Jildsoz charimdan jild yasagan. Tayyor qog'oz saxifasiga xattot asar matnini ko'chirgan, lavvox esa uning saxifalarni rangli jadval bilan ziynatlagan. Kitobning birinchi ikki saxifasiga sarlavxa /unvon/ ishlangan. Unvon /titul/ naqshlar bilan bezalgan, undan keyin kitob tasvir tushirish kerak bo'lsa, musavvirga topshirilgan. Musavvir oldin nozik chiziq bilan suratni ustixonini /kompozitsiyasini/ chizgan, so'ngra rang bergan.

KLASSIK SAN'AT – ko'p yillar mobaynida xalq tomonidan obro' qozonib, namuna sifatida qo'llanilib kelinayotgan san'at.

KOMPOZITSIYA – lot. – tuzilish, qurilish. Badiiy asarning tuzilishi, asarda tasvirlanayotgan narsalarning obrazlari va badiiy vositalarning muayyan maqsadga xizmat qiladigan tartibiy joylashishi va ularning muvofiqligi.

KARTINA TEKISLIGI – tasvir chizilayotgan sath, mato, polотно, qog'oz yuzasi.

KOMPOZITSIYA QURILISHI – kartina yoki qog'oz tekisligida uning o'lchami, hajmi, formatiga muvofiq joylashtirish, kompozitsiya markaziy o'qini aniqlash va unga nisbatan tasvirning ikkinchi darajali bo'laklarini bo'ysundirish, guruhlash va tasvirning barcha qismlarini asosiyga nisbatan bo'yundirib yaxlit birlashtirish, asarning nafis yaxlitligi. Naturadan ishlaganda tasvir mavzusini izlash, tasvirlanayotgan narsalar ni saralash va qo'yib chiqish, qiyofachining harakat holatini maqsadga muvofiq tarzda to'g'ri tashkil etish. Tasvirning eng jozibali tus yechimini topish, masshtablarning va nisbatlarining o'zaro mosligi bilan bog'liq bo'lgan uzoq jarayon bo'lgan tasvirning perspektiv qurishning eng ma'qul holatini topish uchun izlanish.

KONTRASTLIK (fransuzcha – contraste – keskin farq, qarama – qarshilik) – tasviriy san'atda qarama-qarshi qo'yilgan tue, rang, shakl, qiyofa nazarda tutiladi. Masalan: oq – qora, yorug –soya, qizil – ko'k, to'g'ri – egri, issiq – sovuq va boshqa kontrastlar. Kontrast tue yoki rang kompozitsiyada badiiylik obrazini kuchaytiradi, asosiy qismining ta'sirchanligini yanada oshiradi.

KONSTRUKTIV SHAKL – tasvirning alohida va yaxlit ko'rinishlari nisbatlarining o'zaro mutanosibligida ko'rinadigan; narsa shakli qismlarining nisbatlari, ularning bir biriga mosligi, mohiyati, har qanday shakl tuzilishi ning o'ziga xos jihatlari.

KOORDINAT – ma'lum masofalarda belgilab olingan, o'lchami aniqlangan joylar, nuqtalar. (tasvirdagi)

«L»

LAVX /arab.- taxta/ - eski maktablarda talabalar savod chiqarish uchun ishlatgan yozuv taxtasi o'qish vaqtida ustiga kitob ochib quyiladigan maxsus kursicha/ taglik/, odatda lavx taxtadan ishlanadi. Sa-

markandda Bibixonim masjidining xovlisida marmardan ishlangan katta lavx bor. Lavx kitobning boshiga bob va fasllarning avvaliga saxifaning eni bo'ylab solingan naqsh.

LEVKAS – tasvir ishlash uchun tayyorlangan taglik.

LINOGRAYURA /linoleum va gravyura/-linoleum parchasiga ishlangan gravyura. Texnikasi ksilografiyaga yaqin. Ishlangan tasvirni ko'p nusxada nashr etish imkonini beradi. Ko'pincha rangli bosmada qo'llaniladi. Linoleum yog'ochdan yumshoq bo'lgani sababli chizig'lar g'uyug'rog' va jozibalirog' chig'adi, lekin chizig'larning to'g'riligi va tekisligi ksilografiyaga nisbatan zaifrog' bo'ladi.

LITOGRAFIYA /yunon. lito-tosh, grafiya/ - yassi bosmaning g'adingi va keng targ'algan usuli bosma g'olip /shakl/ maxsus litografiya toshida tayyorlanadi. Yozuv yoki tasvir tosh sirtiga relefsiz litografiya tushi yoki qalami bilan tushiriladi. Maxsus litografiya qog'ozga ishlangan tasvirni tosh sirtiga ko'chirish xam mumkun. Tasvirli yozuvli tosh sirti kimyoviy ishlovdan keyin bosiladi.

LESSIROVKA rangtasvir usularidan biri. Qurigan g'alini bo'yog'atлами yuzasiga yorqin yoki yarim yorqin ranglarning berilishi.

LOKAL RANG - bu rang buyumning asl rangi, masalan, gipsdan ishlangan oq vazaning oqligi vazaning lokal rangi.

LUBOK - yog'och bosma tasvir turi, odatda, tasviriy san'atda xalg' xayotidan olingan ertak va cho'pchaklar mavzusini ifodalaydigan sodda va xajviy rasmlar.

«M»

MAVZOLEY - lot. maqbara. Kabr ustiga ishlangan monumental yodgorlik.

MAYOLIKA /ital. mayolika, malorka orolining qadimgi nomidan/ - keramika turi, maxsus rangli tuproqdan sirlab tayyorlangan sopol. o'rta asrlarda Markaziy Osiyoda keng tarqalgan. Binolarni bezashda, devor va minoralarning sirtini xashamlashda, uy-ro'zg'or buyumlari tayyorlashda keng foydalaniladi.

MAKET /ital. makkietta – xomaki/ - biror joy, narsaning kichraytib tayyorlangan fazoviy shakli. Odatda, muzeylar uchun, o'quv va boshqa maqsadlarda yasaladi.

MANZARA peyzaj – ma'lum bir joyning ko'rinishi, tasviri; tasviriy san'at janri. Manzarada tabiat tasviri – dengiz ko'rinishlari /

marina/, daraxtzorlar, g'irlar, shaxar va qishloqlarning qiyofasi, umuman, turli joylarning tasviri orqali kishining xis-tuyg'ulari badiiy obrazlarda ifodalanadi. Manzara o'rta Asrlarda Xitoy, Yaponiya, Uyg'onish davrida esa Yevropada rivoj topdi. o'zbekistonda o'.Tan-siqboev manzara janridagi jozibador asarlari bilan mashxur.

MAZOK - bo'yoq surmasi.

MAISHIY JANR – kundalik turmushda uchraydigan xodisalarni o'zida aks ettirgan tasviriy san'atning bir ko'rinishi.

MARINA - dengiz rasmi.

MASTIXIN grekcha so'z. Egiluvchan po'latdan yasalgan maxsus asbob bo'lib, rangtasvir ishlash jarayonida palitrani ortiqcha bo'yoqlardan tozalash maqsadida va kurimasidan oldin noto'g'ri qo'yilgan bo'yoq qatlamini sidirib olib tashlash uchun foydalaniladi.

MO'YQALAM. Bo'yoq bilan ishlashga mo'ljallangan qurol, asbob. Ular dumaloq va yassi shakllarda bo'lib, olmaxon, suvsar, bo'rsuq kabi xayvonlarning mo'ynasidan tayyorlanadi. Mo'yqalamni katta-kichikligini ko'rsatuvchi raqam asosan 12-20 gacha bo'ladi.

MULYAJ frans. xaykaltaroshlikda naturadan olingan nusxa, tabiiy maxsulotlar, odam gavdasi qismlarining sun'iy shakli.

MU'JAZ - miniatyuraviy.

MEMORIAL /lot. memorialis-xotira/ - ayrim shaxs va muxim tarixiy voqealar sharafiga barpo etiladigan arxitektura inshootlari, tasviriy san'at asarlari/ odatda, xaykal, maqbara, qabr toshi, exrom va x.k./ Markaziy Osiyo, Qozog'istondagi memoriallar /Amir Temur maqbarasi, Paxlavon Maxmud maqbarasi, Axmad Yassaviy maqbarasi/ bu kabi qurilishning dunyodagi mukammal namunalaridan sanaladi. Toshkentda Mustaqillik maydonida «Motamsaro ona»/ va boshqa joylarda o'rnatilgan memoriallar monumental san'atning yuksak namunalari sanaladi.

MINIATYURA /lotin. Minium-kinovar qizil bo'yoq/ - nafis ishlangan kichik xajmli tasviriy san'at asarlari: qo'l yozma kitoblarga ishlangan surat, manzara, grafik tasvirlar; emal, guash, akvarel va boshqa. bilan ishlangan kichik portret, suratlar. Markaziy Osiyo, jumladan o'zbekiston xududida xam qo'lyozma kitoblarga ishlangan tasvirlar qadimdan bor. Miniatyura san'ati X-XI asrlarda rivoj topgan. Sharafiddin ali Yazdiyning «Zafarnoma»si xamda «Shayboniynoma», «Fatixnoma», «Tarixi Abulxayron» kabi tarixiy asarlar katta maxorat

bilan miniatyurada bezatilgan. Xirot miniatyura maktabi, Tabriz miniatyura maktabi, Isfaxon miniatyura maktabi, Buxoro miniatyura maktabi, miniatyura maktablari mavjud bo'lgan bo'lgan. Rossiyada Ms-tera, Palex, Fedoskino, Xoluy miniatyura maktablari vujudga kelgan.

MINORA /arab.- mayoq/- baland inshoot. Minoralar doira, ko'p qirrali, to'rtburchak shaklida bo'lib, yuqoriga tomon ingichkalashib boradi. Samarqand, Xiva, Buxoroda yuksak maxorat bilan ishlangan minoralar saqlangan.

MIRAKNAQQOSH /tug'. yil noma'lum – vafoti 1507/- naqqosh, musavvir. Kamollidin Bexzodning ustози /uni Sayyid Mirak, Xoja Mirak deb xam atashgan/. Usta xattot bo'lgan. Xirot jome masjidi kitoblarini, ko'pgina yirik binolarni bezagan.

MISGARLIK - xunarmandchilikni qadimgi turi, misdan qurol, uy-ro'zg'or ashyolari, turli buyumlar yasash kasbi. Mis idishlar yasashning qadimiy markazi Buxoro bo'lgan. Misgarlar mis idishlarni, asosan ikki xil yo'l bilan: eritib qo'yib yoki bolg'alab yasaganlar.

MODERN uslubi /frans. moderne – eng yangi, eng zamonaviy/ XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Ovro'pa va Amerika san'atida vujudga kelgan uslubiy yo'nalishlardan biri. Tasviriy san'at, xaykaltaroshlikda yangi izlanishlar bo'ldi, kartina va pannolar bino intererining elementi bo'lishiga axamiyat berildi, bu ularning dekorativ ruxda yaratilishiga olib keldi. An'anaviy uslub, badiiy shakllardan yuz o'girib, yangi, zamonaviy uslub, shakllar yaratishda izlandilar; amalda realizmgga qarshi qaratilgan, shaklbozlikdan iborat, tushunib bo'lmaydigan, shakli go'zallikka zid asarlar yaratdilar

MOZAIKA - rang-barang qoshin, shisha, marmar, tosh, yog'och, metall parchalari bir-biriga zich terib yopishtirib ishlangan naqsh, tasvir monumental-bezak san'ati turlaridan biri. Binolarni bezashda, dastgoxli asarlar yaratishda, amaliy san'at asarlarida foydalaniladi. Mozaika tayyorlashning ikki usuli ma'lum. 1-usulda tosh, shisha, sopol parchalari to'g'ridan-to'g'ri devorga, polga, shiftga sement yordamida yopishtirib suvab, tasvir xosil qilinadi /to'g'ridan-to'g'ri terish/. 2-usulda koshin, sopol parchalari, qog'oz, metall, yog'och taxtaga yopishtirib tasvir xosil qilinadi, keyin shu tasvir tegishli joyga ko'chiriladi /qayta terish/ usuli. Toshkentdagi «Bilimlar uyi», Respublika Amaliy san'at muzeyi mozaika bilan bezatilgan.

MOLBERT /nem. malbrett/- rassomlikda ishlatiladigan uch oyo-

qli dastgox. Ramkaga tortilgan polotnoni yoki taxtani unga o'rnatib rasm chiziladi. Uch oyoq deb xam yuritiladi.

MONIY IBN FATAK /216 - 276/ - moniylik ta'limoti asoschisi; naqqosh va rassom. Moniy «Shoburakon», «Kanz ul-axyo'», Jabborlar xaqida, Sirlar kitobi, «Kefalaya», «Bungoxang» nomli asarlar yozgan. Turli rivoyatlarda Moniyning o'z davrida iste'dodli naqqosh, rassom sifatida tanilgani xikoya qilinadi.

MONUMENT /lotin. monumentum - yodgorlik/ - biror muxim tarixiy voqea, ulug' shaxs sharafiga yaratilgan xashamatli yodgorlik, arxitektura yoki xaykaltaroshlik asari. Xar qanday ob-xavo sharoitiga chidamli materiallar / marmar, granit, bronza va bosh/ dan ishlanib, o'rnatilayotgan joyning muxiti bilan uyg'unlashtirib quriladi.

MUSAVVIR /arab – rassom/- turli tasvirlar ishlovchi, rasm chizuvchi ijodkor.

MANERA –uslub. Mastixin – (italyancha metsichino) po'latdan yasalgan kurakcha yoki pichoqcha shaklidagi ingichka plastina; rangtasvir ishlashda qo'llaniladi. Model (fransuzcha so'zdan modele – ob'ekt, tasvirlanayotgan shakl, naturachi odam) – ko'p holda tirik natura, umuman odam.

MONOXROM (grekcha so'zdan monos – bir, chronos – rang) – bir rangli demakdir. Motiv (fransuzcha so'zdan motif – sabab, syujet): 1) natura ob'ekta, rassom tomonidan tasvirlash uchun mo'ljallangan ob'ekt yoki ba'zi hollarda manzara bo'lishi mumkin; 75 2) Amaliy – bezak san'atda – asosiy element ornament kompozitsiyasi ko'p takrorli bo'lishi mumkin.

MOLBERT –rassom dastgohi, anjomi. Muvozanat – o'quv natyurmorti yoki kompozitsiya, tasvirining qismlari, ranglar, o'lcham, shaklning o'zaro mos kelishi, sath og'irligi mutanosibli.

MUALLIF – asar yaratgan shaxe. Munosabat, nisbat (otnosheniya) – asar yaratishda foydalanilgan natura elementlarining o'zaro bog'liqligi. Masalan: rangtasvirda tue va rang munosabati, xar xil yorokinlik nisbati. Chizmatasvirda o'lcham va shakl nisbatlari. San'atda taqqoslash usuli bilan aniklanadi. Tus va rang munosabatalari kontrast, o'tkir va yengil nyuansli bo'lishi mumkin.

MUTANOSIBLIK (garmoniya) – tasvir ob'ekti yoki tasvirning turli qismlarining (o'lcham, rang tuzilihatidan) o'zaro blg'lanib, go'zallik me'zoniga mos bo'lishi.

«N»

NATURA /lot. natura - tabiat/- rassom, shuningdek, fotograf, kinooperatorga tasvir ob'ekti bo'lib xizmat qiladigan real, borliq / inson, narsalar, manzara va x.k./ Naturlari tanlash va tasvirlashda rassomning dunyoqarashi, ishodiy maxorati ko'zga tashlanadi. Portret, manzara, natyurmort, etyud va boshq. naturaga asoslanib bajariladi.

NATURALIZM /lot. naturalis - tabiiy/. San'atda XIX asrning II-yarmida vujudga kelgan oqim va ijodiy metod. Tasviriy san'atda naturalizm aniq shakllangan oqim sifatida ko'zga tashlanmaydi, lekin naturalistik tendensiyalar ko'pgina rassomlarning ijodida xukmronlik qildi, ular fakt va voqealarni fotograflardek aks ettirib, ikkinchi darajali detallarga ko'p o'rin berdilar. Fransiyada E. Mane /ayniqsa E.Zolya portreti, «Nana» kartinasi/ E.Dega, T.Steynlin, Germaniyada M.Liberman, G.Bertels, Italiyada naturalizmga xamoxang bo'lgan oqim – verizm vakili V.Vela o'z ijodlarida bir qarashdayoq ko'z ilg'agan xayot lavxalarini aks ettirishga intildilar.

NATURMORT /frans. nature morte - jonsiz tabiat/- tasviriy san'at janri. Gul, meva, qushlar, ro'zg'or buyumlari, ayrim mexnat qurollari, to'kin dasturxon tasvirlanadi. Natyurmort asarlari qadimdan ma'lum. Uning paydo bo'lishi tasviriy san'atda realistik uslubning qaror topishi va taraqqiyoti bilan bog'liq. Birinchi namunalari qadimga Misrda devorga ishlangan freskalarda, ellinizm mozaikalarida uchraydi. Respublikamizda V.Ufimsev, M.Kurzin, Z.Kovalevskaya, Yu.Yelizarov, N.Kashina, R.Axmedov, Yu.Taldikin kabi o'nlab natyurmort ustalari yetishib chiqqan.

NAQSH /arab – tasvir, gul / - elementlari ma'lum tartibda takrorlanadigan geometrik shakllar, o'simlik, qush, xayvon, va boshqalarning sxematik tasviridan tashkil topadigan bezak. Ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, kandakorlik, toshlaroshlikda ganch, yog'och, mis, toshga o'yib, qirqib, qog'oz, mato, yog'ochga tush, turli bo'yoqlarda chizib, bo'yab, kashtado'zlik va zardo'zlikda chok yordamida, kulolikda chizma bosma, qalami singari usullarda bo'yab, sir-lab, shuningdek, koliplar yordamida xosil qilinadi. Gilamchilik va to'qimachilikda to'qib, inkrustatsiya va panjarada qadab xam naqsh ishlanadi.

NAQQOSH – naqsh chizuvchi san'atkor. Ganch, yog'och tosh, metallga o'yib, ganch va yog'ochga chizib va bo'yab naqsh ishlovchi

xunarmandlarga, shuningdek, kashtado'z, zardo'z, gilamchi, zargarlarga naqsh nusxalarini ishlab, chitga gul bosuvchi kosiblar uchun g'olib tayyorlaydigan ustalariga xam naqsh chizib beradi.

NAQQOSHIK – naqsh chizish, naqsh yaratish kasbi, badiiy ijodkorlik, xalq amaliy san'atining qadimiy turlaridan biri. Me'morlik, kulollik, misgarlik, zargarlik, gilamchilik, kashtado'zlik kabi kasblarning taraqqiyoti naqqoshlikning xam rivojini taqozo etgan. Quykirilgankal'a, Tuproqqal'a, Ko'xna Urganch, Qadimgi Termiz, Ayritom, Varaxsha, Afrosiyob va boshqa joylardan topilgan naqsh namunalarning jozibadorligi ajdodlarimizning yuksak madaniyatidan darak beradi. Naqqoshlik avloddan-avlodga o'tgan, shogirdlar otalari, ustozlaridan o'rgangan naqsh namunalari rivojlantirib bor-ganlar.

NUSXA /arab. - rasm/ xalq amaliy san'ati - kashtachilik, zar-do'zlik, gilamchilik, to'qimachilik va boshq'a tarmoqlarida qo'llaniladigan va ma'lum kompozitsiyaga asoslangan naqsh namunasi. Nusxa xalq ustalari va ularning ijodiy fantaziyasi asosida vujudga kelib, davr taqozasi bilan o'zgarib, yangilanib boradi.

NYUANS /frans. nyuanse – nozik farq.

«O»

OLEOGRAFIYA /lot. Oleum– moy va ...grafiya/ - moybo'yoq bilan ishlangan kartinalardan bosmaxonada ko'plab nusxa ko'chirish usuli.

ORNAMENT /lat. Ornamentum- bezak/ - naqsh, bezak. Geometrik shakllar bilan o'simlik yoki xayvonlar olamidani olingan tasvirlarni qo'shib, uyg'unlashtirib ishlangan bo'yoqli, o'yma yoki chizma naqsh, bezak.

OTTISK /ruscha/ - bosish uchun tayyorlangan matn yoki jadval tasvir /bosma shakl/ning poligrafiya usuli, ya'ni bosim orqali bo'yoq bilan qog'oz yoki boshqa materialga o'tkazish jarayoni va shu jarayon natijasida olingan nusxasi.

OFORT /frans. laau-forte – kislota/- gravyura/metall o'ymakorligi/ning keng tarqalgan turlaridan biri. Bunda tasvir metall taxtaga kislota ta'sir ettirib xosil qilinadi. Tekis va silliq mis yoki qo'rg'oshin taxta sirti kislotaga chidamli lak bilan bo'yaladi. Keyin gravyura ignasi yordami bilan o'yib tasvir chiziladi. o'yilgan joylar kislota ta'sirida

yana chuqurlashadi va u yerga bo'yoq tushib, uning ottiskasida tasvir xosil bo'ladi. Bu usul rangli bosmada xam qo'llaniladi.

OLTIN KESIM – biror bir shaklning mutanosib tenglikda bo'linishi, bunda kichik qism katta qismga, huddi katta qism eng katta qismga bog'liq bo'lgani kabi bo'ladi. Rasm qismlari va bir butunning mutanosiblik nazariyasi ilk marotaba Uyg'onish davrida shakllangan. Son ekvivalentida oltin kesim cheksiz kasrdan iborat: $\frac{1}{1,618033988}$

OBRAZ (badiiy) – san'atda hodisalarning aks ettirilish shakli (formasi). Original (lotincha so'zdan originalis – birinchi bor, asli, asl nusxasi).

«P»

PALITRA /frans. palette– plastinka, planka/- rassom bo'yoq qoradigan taxtacha. Metall, chinni, ba'zan yog'ochdan tayyorlanadi. Ma'lum bir rassom, rasm uchun xarakterli bo'lgan rang, bo'yoqlar xam palitra deb yuritiladi.

PANNO /lat. pannus – mato parchasi/ - bino devori yoki shifiting ramkaga olinib, rasm, naqsh, barelef ishlangan qismi. Rasm moyli bo'yoq bilan tempera, freska, mozaika usullarida ishlanadi. A. Navoiy nomidagi Toshkent opera va balet teatri bezashdagi U. Tanziqboev, M. A. Arinin, K.P. Cheprakov, usta Shirin Murodov, Tashpu-lat Arslonqulovlarning ishlari buning yorqin misoli bo'la oladi.

PANORAMA /pan... va yunon. orama– ko'rinish/ - tevarak – atrofni qamrab olib aks ettiradigan kartina. Panoramada atrofda manzara, ro'y berayotgan voqea to'la aks ettiriladi. Illyuziya yordamida voqea jonli gavdalanmog'i uchun kartinaning oldiga binolar, turli joylarning maketi, narsalar, kishi, xayvonlarning shakllari ishlab joylashtiriladi. Panorama aylana bino ichidagi devorda bo'lib, tomoshabinlar shu binoning o'rtasida maxsus qurilgan maydonchadan panoramani ko'radilar. Birinchi panoramani 1787-88 yillarda irlandiyalik rassom R. Barker Edinburgda yaratgan.

PAPE-MASHE /frans. papier mashe– ezilgan qog'oz/- to'yib ezilgan qog'oz, karton va boshqa narsalarga yopishqoq moddalar, kraxmal, gips qorishtirib xosil qilinadigan material. Badiiy maxsulotlar, o'yinchoqlar, ayrim ro'zg'or buyumlari, o'quv qo'llanmalarni tayyorlashda foydalaniladi. Xitoy, Koreya, Yaponiyada miniatyuralar

tayyorlashda qadimdan foydalanilgan. Pape-mashenni bo'yash, laklash, qabartirib turli tasvirlar ishlash, rasmlar chizish mumkin. Quti-cha, niqoblar tayyorlashda ko'p foydalaniladi.

PASTEL /ital.pasta– xamir/- rasm chiziladigan maxsus rangli qalam, shu qalam bilan chizilgan rasm. Grafikada ko'p foydalaniladi. Rassomlar yangi asarlari uchun etyudlar chizishda xam pastelni ishlatadilar.

PEYZAJ /frans. peuz– joy, makon/ - tasviriy san'at turlaridan biri. Manzara.

PEREDVIJNIKLAR /sayyor ko'rgazmachilar/ - Rossiyada yirik progressiv demokratik badiiy uyushma /1870-1923/. Realistik yo'nalishdagi iste'dodli rassom va xaykaltarosh-lardan tashkil topgan bu uyushmaning tashabbuskorlari G.G.Myasoedov, I.N.Kramskoy, N.N.Ge, V.G.Perov va boshqalar bo'lib, g'oyaviy yetakchisi I.N.Kramskoy edi. Peredvijniklar asarlarida mexnatkashlar xayotini ko'proq aks ettirdilar, vatanparvarlik tuyg'ularni tug'diruvchi manzaralarni ko'rsat-dilar. Eng yaxshi peredvijniklardan I.Ye. Repin, V.I.Surikov, V.M.Vasnesov, V.G.Perov, I.I.Shishkin, K.A.Saviskiy, I.I.Levitan, N.A.Yaroshchenko, V.D.Polenov, N.A.Kasatkin, V.A.Serov va boshqalar yaratgan asarlar rus tasviriy san'atining oltin fondiga kirdi. Peredvijniklar Moskva, va mamlakatning boshqa ko'pgina yirik shaxarlarida sayyor ko'rgazmalar tashkil qildilar/nomi xam shundan berilgan/.

PERSPEKTIVA /lot.perspitio – ravshan ko'raman/ - narsalarni tekislikda tasvirlash qonun-qoidalarini o'rganuvchi amaliy fandır. Rasm chizayotgan kishiga nisbatan narsalarning xolati, shakli, rangi ularning joylashishiga ko'ra o'zgaradi. Narsaning yaqindagi qismiga nisbatan uzoqdagi qismi qanday o'zgarishini chiziqli perspektiva o'rgatsa, narsalar uzoqlashgan sari rang jixatdan xam o'zgarib borishini xavo perspektivasi o'rgatadi. Perspektiva Qadimgi Yunonistonda qo'llana boshlagan. Uyg'onish davrida Leonardo da Vinchi, A.Dyurer, Perro della Francheska va boshqa rassomlar perspektivadan muntazam foydalangan.

PLAKAT/frans. plakard– e'lon/ - ko'rgazmali targ'ibot maqsadlariga xizmat qiladigan tasviriy san'at turi. Ko'pincha, qisqa matnli bo'ladi. Kundalik xayotning eng muxim mavzulari-da diqqatni tortadigan qilib chiziladi va bir yoki ko'p rangli bo'ladi. Plakat tas-

vi-riy san'atning eng ommabop turlaridan biri bo'lib, maqsad-vazifasiga ko'ra cha-qiriq, xajviy, rek-lama, tashviqot, ta'lim-tarbiya plakat-lariga bo'linadi.

PLASTIKA (yunon. Plastike – muloyim, go'zal) -xaykaltaroshlik, bo'rttirib xajmli turli shakllar yaratishda uyg'unlik, ifodalilik tasvirlar yaratish san'ati.

PLASTIK ANATOMIYA - odam tanasining tuzilishi, shakl shamoyili, mushaklar ko'rinishi va ularning o'zaro bog'lanishi, uyg'unligi munosabatini o'rganadigan ta'limot. Plastik anatomiya rassomlarga o'rgatiladigan fanlardan biri.

PLASTILIN – loy, mum va boshqa moddalar aralashmasidan xosil bo'ladigan xamirsimon modda. Rassomlar o'z xaykal asarlarining dastlabki eskizlarini ishlashda ko'pincha plastilin ishlatishadi.

PLENER – frans. (ochiq kenglik).

PORTRET - (frans.portreit - tasvir)- real borlikda mavjud bo'lgan yolg'iz, ikki yoki bir gurux kishilarning tasviri. Kishilarning boshi, beligacha yoki butun gavdasi to'la aks ettirilishi mumkin. **PODRAMNIK** – chorcho'p, rasm ishlanadigan matoni tortib turadigan g'urilma.

POSTAMENT – (nemes. postament) – muzey, badiiy ko'rgazmalarda haykallarning tagiga qo'yiladigan marmar, yog'och taglik.

PROPORTSIYA - (lot.proportio – munosabat)- badiiy asarning aloxida elementlari va butun asar kattaliklari munosabati.

PROFIL – (ital. Provilò – ko'rinish) – yuz yoki biror narsaning yon tomonidan ko'rinishi.

PEDESTAL – (ital. Puede – oyoq, stalle - joy) ko'pincha ustiga xaykal qo'yiladigan ustunsimon supa. Unga dekorativ vazalar,ustun,obelisk xam o'rnatishi mumkin. Xar xil shakllarda (doira, to'rt, besh, olti qirrali va boshq.) bo'lib, g'isht, xarsang, yaxlit toshdan ishlanadi, ko'pincha naqsh, bo'rtma tasvir (relief)lar bilan bezatiladi.

PERPENDIKULYAR – gorizantal tekislikka nisbatan tik chiziq.

PLASTIK YECHIM – qalamtasvir, rangtasvir, xaykaltaroshlik asarlarida shakl jozibadorligi.

PLAN – tasviriy san'atda: tasvirlash masshtabi, tasvirdagi buyumlarning joylashish o'rni.

«Q»

QALAM (yunon. kalamos-g'amish so'zidan – ko'mir, g'o'rg'os-hin, grafit, g'urug' bo'yog'dan g'ilingan sterjen). Sharg' xalg'lari, jumladan, Markaziy Osiyoda xattotlar siyox bilan yoziladigan g'amish g'alamlardan foydalanganlar. 1790 yili fransuz olimi N.Konte yog'och g'alam ixtiro g'ildi. Ayni vag'tda chex olimi Y.Gartmut maydalangan grafit va gil aralashmasidan yozuv sterjenlari tayyorlashni taklif etdi. Bu metod xozirgi g'alam ishlab chig'arish texnologiyasining asosini tashkil etadi. Qalamning maxsus turlari – sangina va pastel. Qattiqlik darajasi bir necha xil bo'lgan grafitli g'alamlar chig'ariladi: g'attiqlik darajasi M/yumshog', T /g'attig' va MT /g'attig'ligi o'rtacha/ xarflari xamda xarflar oldidagi rag'amlar bilan belgilanadi.

QOG'OZ - o'simlik tolalaridan yupqa varag' tarzida tayyorlanadigan material. Qog'oz dastlab (II asrda) Xitoyda olingan. say Dun o'simlik tolalarining suvli suspenziyasini sim turdan o'tkazib, qog'oz olishga muyassar bo'lgan. Qog'oz olishning bu usuli ko'p vag'tlargacha sir sag'lab kelindi. VI asr boshlarida bu usul Yaponiyada joriy g'ilindi. VI-VIII asrlarda qog'oz ishlab chig'arish Osiyodagi boshg'a mamlakatlarga targ'aldi. Keyinchalik qog'oz tayyorlash arablar org'ali Eron va Shimoliy Afrika, Kiprga, keyinrog' esa Ispaniya, Marokko va boshg'a mamlakatlarga yoyildi. Qog'oz bungacha yozuvda ishlatib kelinayotgan PAPIRUS va boshg'a materiallarni sig'ib chig'ardi. Qog'ozning 600 dan ortig' turi bor. Qog'oz g'anday mag'sadlarda ishlatilishiga ko'ra: g'alinligi, kulliligi, namliligi, rangi, og'ligi, sillig'ligi, singdirish g'obilyati, xavo, bug', yog' o'tkazmasligi, dielektrikligi va boshg'a xossalari bilan xarakterlanadi. Klassifikatsiyaga ko'ra qog'oz 11 sinfga bo'linadi: matbuot, yozuv, chizmachilik-rasmchilik, elektr izolyatsion, papiros, shimuvchi, apparat, yorug'lik sezgir, ko'chirish, o'rov, sanoat – texnika. Xozirgi davrda qog'ozlar matodan emas, yog'ochdan ishlab chiqariladi. Qog'ozni yupqa, qalin, tekis, g'adir-budir turlari mavjud. Kitob, ro'znoma bosiladigan, jurnal, daftarga mo'ljallangan qog'ozlarning turlari boshqa-boshqa bo'ladi. Qalam va akvarel buyoqlari bilan chizishda vatman, yarim vatman deyiladigan g'attig', tig'iz qog'ozlar ishlatiladi.

QOMAT – kishilarning umumiy ko'rinishi.

QO'SHIMCHA RANGLAR – ranglarni aralashtirganda xosil

bo'ladigan omuxta rang yoki rangning tusi, oxangi, to'g'ligi, ochligi, g'izil, sarig' zangori ranglarni g'o'shish org'ali olingan ranglar.

«R»

RAKURS (Frans. Raccourci – qisqarish) – tasviriy san'atda: narsaning uzoqdagi qismlarini qisqartirib, kichraytirib tasvirlash. Tasvirlanayotgan shaklning perspektiv qisqarishi.

REFLEKS (lotincha so'zdan reflektus qaytish) – 1) rangtasvirida – kuchli yorug'lik bilan yoritilgan buyum sirtidagi soya qismida qo'shni turgan rang tusi, turi. Rangli reflekt buyumning tevarak atrofidagi narsalar ta'sirida hosil bo'ladi. Masalan: qizil mato qizg'ish reflekt hosil qilishi mumkin.

RITM (vazn)(fekcha so'zdan rhythmicos – bir me'yordagi, tekis) – asar kompozitsiya qurilmasining muhim tomonlaridan biri. Buyum, shakl, rang yoki naqsh elementlarining bir me'yorda takrorlanishi, ayniqsa monumental san'atda. Amaliy – bezak san'atida va arxitekturalarda ko'p uchraydi. 76 Tasviriy san'atda ritm murakkabroq bo'lib kartinada alohida ruh beradi. Ritm kompozitsiyada qomatlar guruhi harakatlarida, qo'l joylashuvi variantlarida, tus va rang takrorlanishida, shakllar joylashuvida bo'lishi mumkin.

REALIZM – tasviriy san'atda narsalar hayotda qanday ko'rinsa, shundayligicha tasvirlanishiga asoslangan oqim.

RENESSANS – uygonish. Reproduksiya – tasviriy san'at asaridan olingan nusxa.

RESTAVRATSIYA – ta'mirlash.

RETUSH – maxsus kalam.

RANGLI KERAMIKA – bo'yalgan sopol idish. Bronza davridan boshlab kishilar sopol idishlarni turli ranglar bilan naqshlaganlar. Markaziy Osiyoda rangli keramika VIII- asrda paydo bo'lgan. Idishlar qadimgi davrda qizil va qora, antik davrda ko'proq qizil, V-VII asrlarda kul rang, IX-XIII asrlarda oq, qizil, qora, oltin rang, XIV-XVI asrlarda och yashil rangga bo'yalgan.

RASSOM – tasviriy san'at soxasidagi ijodkor. Qog'oz, karton, mato va boshq. Materiallar, shuningdek devor va shiftlarga tasviriy san'atning turli texnikalarida chizib, bo'yab rasm chizuvchi kishi. Rassom inson faoliyati, xayoti uchun zarur bo'lgan xar xil narsalarning shaklini, xajmini yaratishga, ularni did bilan bezatishga xam xissa

qo'shadi.

REALIZM – voqelikni badiiy ijodning turlariga xos maxsus vositalar bilan xaqqoniy, ob'ektiv tarzda aks ettirish. o'zbekiston xududida yuksak darajaga ko'tarilgan miniatyura san'atida realizm elementlari ko'zga tashlanadi.

REKVIZIT – (lot. pegistum- zarur)– natyurmortni tasvirlashda foydalaniladigan buyumlar majmui.

REKLAMA – (lotin. reklamo - qichqiraman)- san'at asarlari va boshqalarni ommalashtirish maqsadida ma'lumot tarqatish. Uning matbuotda paydo bo'lishi U.Kekston (Angliya) va T.Renodo (Fransiya) nomi bilan bog'liq. Gazeta, jurnal, e'lonlar, shuningdek, vitrina, yorug'lik reklamalari, tovarlarni o'rab joylash, tovar va firmalar belgisi va boshqa hozirgi zamon reklama vositalaridir.

RELEF - (lotn. relefo- ko'taraman) - xaykaltaroshlikning bir turi. Shakl, tasvir fon (zamin)dan bo'rttirib yoki, aksincha, o'yib xosil qilinadi. Relefning asosiy turlari: barelef va gorelef. Tasviriy san'atda qadimdan mavjud bo'lib, binolarni bezashda, medal ishlash san'atida, metallga zarb berib bezak buyumlari ishlash va xokazolarda keng qo'llaniladi.

REPRODUKSIYA (re... va lotn. produkto - xosil qilaman) – turli tasvirlar (rasm, chizma, kartina, fotosurat, xujjat va boshqalar)ning nusxasini ko'chirish va ko'paytirish.

RETUSH (frans. retusher – tasvirni tuzatmoq) – tasvir (rasm, fotosurat, naqsh va shu kabilar)ni qalam, bo'yoq bilan tuzatish, yaxshilash. Retusher rasm, fotosurat, negativning ayrim joylarini ravshan ko'rinadigan qiladi, tuzatadi, dog'larni yo'qotadi. Shu maqsadda qayta chizadi, bo'yaydi, qirib tashlaydi.

REFLEKS (lotn. reflehus - qaytgan, aks etgan). Narsalarda shaxsiy soyaning eng chekkasiga uning yonidagi narsadan yoki tekislikdan aks etgan nurlar bilan yoritilgan joy.

ROKOKO – (frans. rokoko), rokayl – XVIII asr Yevropa plastik san'atida uslubiy yo'nalish. Chiziqlari chig'anoqqa o'xshatib, gajaksimon ishlangan naqsh motivi. Dastlab Fransiyada absolyutizm inqirozi munosabati bilan vujudga kelgan, keyinchalik Germaniya, Avstriya va boshqa mamlakatlarga tarqalgan. Rokoko arxitekturalarda bino intererlarini bezashda keng qo'llaniladi. Rokoko Ovro'pada o'z o'rmini klassitsizmga bo'shatib berdi.

SAMARQAND MINIATYURA MAKTABI – Samarqandda shakllangan miniatyura uslubi. Asosan, temuriylar davrida vujudga kelgan. Rassomlar asosan, manzarani Markaziy Osiyo tabiatiga xos o‘simlik, xayvonlarni va qushlarni chizganlar. Miniaturalarida ko‘p figurali voqealar – jang va ov lavxalari, suxbat va shu kabilar ko‘rsatilgan. Samarqandda tasviriy san‘at qadimdan mavjud bo‘lgani Afra-siyob devoriy rasmlaridan ma‘lum. Turfon shaxri (Sinszyan-Uyg‘ur avtonom rayonida) arxeologlar topgan Moniy rasmlari bu yerda qadimdan tayyorlangan latif qog‘ozga chizilgan. Temuriylar davrida devoriy rasmlar ishlash yanada avj olgan. Samarqand miniatyura maktabining eng yirik vakillaridan biri Ustod Gung bo‘lgan. Amir Temur saroyida yashab ijod etgan Xoja Abdulxay, Ustod Shamsiddin, Pir Axmad Bog‘ishamoliy, Junayd naqqosh va boshqa rassomlarning ayrim asarlarigina saqlanib qolgan. Xoja Abdulqodir Go‘yanda musavvir, xattot, musiqa nazariyotchisi sifatida mashxur bo‘lgan. Miniaturalar va devoriy rasmlarda Amir Temur yurishlari, uning elchilar, olimlar bilan suxbatlari, jang va ov lavxalari ifodalangan.

SANGINA – (lot. Sangumens - kondek) - qizil va qizg‘ish-jigar-rang qalam. Yog‘och ishlatmay, temir oksidli tuproqsimon jinslardan tayyorlanadi. Tabiiy va sun‘iy xillari bo‘ladi. Rassomlar etyud, grafik asarlari ishlashda foydalanadilar.

SANOAT GRAFIKASI – amaliy badiiy grafika turi. Sanoat korxonalarini, uskuna va mollari uchun zarur bo‘lgan emblema, yorlik, qadaq, reklama (katalog, buklet, prospekt va boshqalar), sanoatni boshqarishda ishlatiladigan turli tuman xujjatlar (blanka, konvert va shu kabilar)ni badiiy ishlashga xizmat qiladi. Ularni badiiy bezatish uchun shrift tanlash, naqsh va tasvirlar ishlash, xar xil fotosuratlardan foydalanish grafik rassomning ijodiy mexnatini taqozo etadi. Sanoat grafikasi XIX asr oxirlarida grafikaning muxim soxalaridan biri sifatida shakllandi, badiiy oqimlar ta‘sirida rivoj topdi, takomillashdi.

SAN‘AT – arabcha atama bo‘lib, xayotdagi narsa va xodisalarni badiiy obrazli tarzda aks ettiruvchi ma‘naviy madaniyatning tarkibiy g‘ismi. U tasviriy va amaliy san‘at, musig‘a, me‘morchilik, teatr, kino, badiiy adabiyotni o‘z ichiga oladi.

SILUET - (frans. Silhouette – XVIII asr fransuz davlat arbobi nomidan) – kishi, xayvon, qush, narsa va boshqalarning soyaga o‘xshat-

ib bir rangda ishlangan tasviri. Tasvir sidirga rangdagi qog‘ozni kesib ishlab boshqa rangdagi qog‘oz yoki materialga yopishtirilishi xam mumkin. Grafika texnikasining bu turi qadimdan Xitoyda, Yaponiyada va boshqa Sharq mamlakatlarida, XVIII asrdan Ovro‘pada rivojlangan. Keng ma‘noda – narsa, bino, turli shakllarning xarakterli ko‘rinishi.

– san‘atda XIX asr oxirida XX asr boshlarida mavjud bo‘lgan oqim. Simvolistlar simvolni – biror tushunchani, xodisani ifodalovchi yoki eslatuvchi shartli belgini badiiy ijod asosi xisoblab, mavjud olamni bilish, tushunishda u vosita bo‘lib xizmat qiladi, deb qaraganlar. Simvolizm oqimi ob‘ektiv xaqiqatni bilish mumkinmas deyishdi. Simvolizm tasviriy san‘atda «modern» uslubi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, simvolist rassom, xaykaltaroshlar, ularning o‘zlari aytganlaridek, o‘z asarlarida «bilib bo‘lmaydigan, aql bovar qilmaydigan dunyoning illyuziyalarini ifodalaydilar», asda esa tushunib, faxmlab bo‘lmaydigan beo‘xshov asarlar yaratdilar. XX asrda turli-tuman badiiy oqimlar (ekspressionizm, syurrealizm, futurizm va boshqalar)da simvolizmning ta‘siri bo‘ldi. Umuman, simvolistlar san‘atni xayotdan uzoklashtirishga, xayot xaqiqatidan ko‘z yumishga intildilar, badiiy asarni real borliqqa, asar tilini umumxalq tiliga qarama-qarshi qo‘ydilar.

SOUS – yumshog‘ g‘alam. Shu g‘alam yordamida ishlangan asar xam «sous» deyiladi.

STEK – yog‘ochdan ishlangan xaykaltaroshlik g‘uroli.

SUYAK O‘YMAKORLIGI - amaliy bezak san‘atining qadimiy turi. Mamont, morj, fil va boshqa xayvonlar suyaklari ko‘p uchraydigan joylar (masalan, Yoqutiston, Xindiston, Okeaniya, Afrika)da suyakni o‘yib naqsh, tasvir ishlash, kesib va yo‘nib turli xaykalchalar, buyumlar tayyorlash qadimdan rivoj topgan. Geografik sharoit tufayli suyak o‘ymakorligi Markaziy Osiyoda rivojlanmagan.

SUPERMUQOVA – ustnug‘ova, sarmug‘ova. Kitob mug‘ovasi ustidagi yupqa bezakli qog‘oz.

SYUJET (frans. Sujet - predmet) - tasviriy san‘at asarida aks ettirilgan ma‘lum voqea, vaziyat. Voqea mazmuni o‘z aniq ifodasini topgani bilan (ayniqsa maishiy, tarixiy janrga mansub tasviriy san‘at asarlarida) ko‘zga tashlanib turadi.

SYURREALIZM (frans. Surrealisme - o‘ta realizm) - XX asr

san'atidagi formalistik oqim. Dastlab Fransiyada vujudga kelgan, keyin Ovro'paning boshqa mamlakatlariga tarqalgan. o'z asarlarida «o'ta predmetli olam»ni, ya'ni instinktlarni, gallyusinatsiya, tushlarni aks ettirishga intiladilar, narsa va xodisalarning noreal bog'lanishini ifodalaydilar, dunyo insonga yot bo'lgan ma'nosiz, tartibsiz olamdir, degan g'oyani olga suradilar. 30-yillardan syurrealizm markazi AQShga ko'chdi, ayniqsa tasviriy san'atda o'ta reaksiya kuchga aylandi. Syurrealist rassom va xaykaltaroshlar imperializmga, atom urushiga maddoxlik qila boshladilar (masalan, S.Dali), kishilarda daxshat, vaxima tug'diruvchi mantiqsiz lavxalar yaratdilar.

SO'ZANA, so'zani (fors - toj. - igna bilan tikilgan) - matoga kashta tikib tayyorlanadigan badiiy buyum. Odatda xonani bezatish uchun devorga tutiladi. Satin, shoyi, baxmal singari matolarga turli choklarda kashta tikib tayyorlanadi. Matoning rangidan kashta foni sifatida foydalanilishi bilan palakdan farq qiladi. So'zaning kashta gullari, asosan, o'simliksimon, islimiy naqshlardan iborat bo'lib, ko'pincha o'rtasiga doirasimon gul tikiladi, atrofi xoshiyalanadi. So'zana tikish o'zbekiston va Tojikiston xududlarida qadimdan rivoj topgan. Buxoro, Samarqand, Shaxrisabz, Toshkent, Fargona, o'ratepa va boshqa joylarda tayyorlangan so'zanalar, kashtasining o'ziga xos tikilish uslublari bilan san'atshunoslar diqqatini tortib kelmoqda. XX asrda, ayniqsa, 40-yillardan keyin so'zanalarning kashtasi mashinada tikila boshlandi.

SAFIT – naturani yoritish uchun maxsus chiroq.

SILUET (fransuzcha so'zdan silhouette – shakl ko'rinishi) – XVII asr fransuz arbobi nomidan kelib chiqqan. Kishi, hayvon, qush, narsalarning soyaga o'xshatib bir rangda ishlangan tasviri. Tasvir sidirg'a rangdagi qog'ozni kesib ishlab, boshqa rangdagi qog'oz yoki materialga yopishtirilishi ham mumkin. Grafika texnikasining bu turi qadimdan Xitoyda, Yaponiya va boshqa sharq mamlakatlarida, asrdan boshlab esa Yevropada rivojlangan. Keng ma'noda narsa, bino turi shakllarining xarakterli ko'rinishidir.

SIMMETRIK – narsa yoki tasvir ikki qismining bir biriga aynan o'xshashligi, mutanosibligi (muvozanatda ekanligi).

SKALPEL – qalam tarashlash uchun tig'larini almashtirib turish mumkin bo'lgan maxsus pichoqcha.

SOYA – naturaning yorug'lik tushmagan qismi.

STATIK (grekcha so'zdan statos – harakatsizturgan) – dinamika-ga qarama – qarshi aksincha, harakatsiz turg'un holat.

STIL (fransuzcha so'zdan style – manera dasthat) Stil (dasthat) bir guruh rassomlarga yoki bitga rassomga xos bo'lishi mumkin. Agar uning ijodi keskin farq qilsa, faqat unga xos tomonlari mavjud bo'lsa, bunday rassomlar ham alohida dasthat (stil)ga ega bo'ladilar.

STILIZATSIYA – tabiatdan olingan murakkab shaklni, soddilashtirib ifoda etish (bezak ko'rinishiga) yo'li.

SYUJET – (fransuzcha – buyum, narsa, harakat), tasviriy san'atda tasvirlangan buyum yoki voqea tushuniladi, Hayotiy voqea, lavha, harakat.

«T»

TABRIZ MINIATYURA MAKTABI – XVI asr boshlarida Tabrizda vujudga kelgan miniatyura uslubi. Bu yerda XIII asr oxirlaridan, ya'ni mug'ul bosqinchilari xukmronligi yillarida xitoy miniatyurasining ta'siri kuchli bo'lib, miniatyura rassomligi rivojlana boshlagan. 1420 yilda tabrizlik musavvirlar Xirotda ko'chirildi. XV asr oxirida Tabriz yana miniatyura rassomligining markazlaridan biriga aylandi. Tabrizning Safaviylarga poytaxt bo'lishi, shox Ismoilning 1522 yilda Kamoliddin Bexzodni saroy ustaxonasiga boshliq qilib tayinlashi Tabriz miniatyura maktabining vujudga kelishida muxim voqea bo'ldi. Maxalliy an'analarning Xirotda miniatyura maktabi an'analari bilan uyg'unlashuvi, davr talablari odatdagi kanonik tasvirlardan uzoqlashishini, manzaraga, oddiy kishilarga e'tiborni kuchaytirishni taqozo etdi. Miniatyuralarda ko'p figurali kompozitsiyalar, tabiat tasvirlari xaqqoniy ifoda etila boshladi. Borliqni, kishilar kayfiyatini tiniqroq aks ettirish, tabiat vaishilarni xarakterda, detallashtirib, aniq ko'rsatish (masalan, arxitektura inshootlaridagi naqsh-largacha) Tabriz miniatyura maktabining asosiy yo'nalishidir. Og'a Mirak, Sul-ton Muxammad, Qosim Ali, Mir Sayid Ali, Muzaffar Ali, Mirzo Ali va boshqalar Nizomiy, Jomiy, Navoyi kabi buyuk shoirlarning asarlarini shu uslubda bezadilar. XVI asr oxirida Tabriz miniatyura maktabi o'rmini Isfaxon miniatyura maktabi egalladi.

TARIXIY JANR – badiiy san'atning asosiy janrlaridan biri: san'atkor yashagan zamonga nisbatan yaqin va uzoq o'tmish materialli asosida yaratilgan asarlar turkumi. San'atda tarixiy janr portret (tar-

ixiy shaxslarning tasvirlari, gurux portret, tarixiy kompozitsiyalar), manzara (tarixiy voqealar aks ettirilgan, umuman, tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan manzaralar), ayniqsa bataliya janri bilan chatishib ketadi. o'zbek tasviriy san'atida Ch.Axmarov, R.Axmedov, M.Saidov, M.Nabiev, R.Choriev va boshqa o'zbek rassomlari tarixiy janrda diqqatga sazovor kartinalar yaratdilar.

TASVIRIY SAN'AT - san'at turi. Rassomlik san'ati, grafika, xaykaltaroshlik va foto san'ati soxalarini o'z ichiga oladi. Tasviriy san'at real borliqni ko'rgazmali obrazlarda, mavjud narsalarni ularning tabiiy shakli, o'rni va boshqalarni o'ziga o'xshatib, umumlashtirib va tipiklashtirib ifodalaydi, predmetlarning xajmi, o'zaro qanday masofada joylashgani va boshqalar to'g'risida tomoshabinda tasavvur xosil qiladi.

TEMPERA (ital. temperare - bo'yoq qorish) - rassomlikda keng tarqalgan usullardan biri. Binolarni bezashda, dastgoxli san'at asarlarida keng qo'llaniladi. Tempera bilan ishlangan kartinalar, bezaklar quyosh nuri va changdan yaxshi asralsa, o'z rangini, tusini yaxshi saqlab qoladi.

TERRAKOTA (lot. Terra - yer va cotta - qizdirilgan) - kulollikda ishlatiladigan loy va shunday loydan tayyorlab olovda qizdirilgan maxsulot, sopol. Ro'zg'orda (idish va buyumlar), xaykaltaroshlik va qurilishda (sopolak, parchin, arxitektura detallari) ishlatiladi. Terrakota tayyorlash uchun, odatda, tarkibi va rangi bir xil tuproq tanlanadi. Shakl berishda yog'och va gips qoliplar ishlatiladi. Koshinning ayrim xillari xam terrakotadan tayyorlanadi.

TITUL (lot. titulus - yozuv, izox) - kitob, jurnal va boshqalarning birinchi saxifasi. Unda muallif ismi va familiyasi, kitob nomi, nashriyot nomi, nashr joyi, yili ko'rsatiladi.

TOREVTIKA (lot. Toreno - qirqaman, zarb qilaman) - metallardan tayyorlangan turli badiiy buyumlar relefini ishlash san'ati. Zarb qilish, bosib naqsh va tasvir ishlash (bunda bir tomoni bo'rtadi, orqa tomoni chuqurlashadi). Quyib tayyorlanadigan metall maxsulotlarni badiiy ishlash xam torevtika deb ataladi.

TORS (ital. Torso - inson tanasi boshsiz, qo'l-oyoqsiz) - tasviriy san'atda tananing xaykal tarzida ishlangan yoki chizilgan ko'rinishi.

TOSH O'YMAKORLIGI - amaliy bezak san'atining keng tarqalgan turlaridan biri. Toshni o'yib yozuv, naqsh, tasvir relief xosil qilib o'yib qirib ishlanadi. Ishlatish vazifasiga qarab, yumshoq (gips-

tosh, talkoxlorit, oxaktosh va boshq.), o'rtacha (malaxit, marmar va boshq.), qattiq (nefrit, lazurit, yashma va boshq.) toshdan foydalaniladi. Markaziy Osiyoda yassi relefli tosh o'ymakorligi rivoj topgan. Toshtaroshlik bilan shug'ullanuvchi ustalar XX asr boshlarigacha toshni kesish, yo'nish va bezash ishlarini ibtidoiy usullarda bajarganlar, ularning ish qurollari xam yog'ochsozlar, yog'och o'ymakorligi qurollariga juda o'xshash bo'lgan.

TRANSPARANT (frans. Transparent - shaffof, tiniq) - shior, surat yoki biror shakl tushirib ramkaga tortilgan gazlama. Odatda, namoyish yoki tantanalarda ko'chalarga osiladi, yoki ko'tarib yuriladi.

TRAFARET (ital. Trafaro - teshish) - belgi, naqsh yoki tasvirlarning elementlariga mos keluvchi o'yiqlar o'yilgan metall, yog'och, karton, plastmassa va boshqalardan yasalgan plastina: bu o'yiqlardan bo'yoq o'tadi. Trafaret matn yoki reklama plakatlari rasmlarini va boshqalarni ko'plab ishlab chiqarishda ishlatiladi.

TRIPTIX (yunon. Triptychos - uch buklangan) - yaxlit umumiy syujet, mazmun va g'oyani ifodalaydigan uch kartina, grafika asari yoki rasmdan iborat san'at asari.

TUS - oxang, ranglarga nisbatan ishlatiladi.

TUSH (frans. touche) - vaqt o'tishi bilan rangini o'zgartirmaydigan qora bo'yoq. Suv qo'shib suyultirilsa, kul rang tus oladi. Bo'yoq xosil qiluvchi toshko'mir moddalaridan tayyorlanadigan qizil, yashil, ko'k va boshqalar. Rangli tush xam bo'ladi. Sharq mamlakatlari, ayniqsa, Xitoy, Koreya, Yaponiyada qadimdan foydalanilgan. XV - XVII asrlarda Ovro'paga tarqalgan. Tush chizmachilikda, grafika asarlari yaratishda, xat yozishda ishlatiladi.

TASVIR YAXLITLIGI - alohida qismlarning umumiyga, ikkinchi darajadagi narsalarning asosiya bo'ysunishi, barcha qismlarning o'zaro mutanosibliigi, bajarish usullarining bir xilligi.

TAQQOSLASH - suratdagi o'zaro yorug' soya, tus, shakl va hajm nisbatlarni aniqlash usuli.

TUGALLANGANLIK - rassom tomonidan uzoq vaqt ishlangan qalamtasvirni har bir bo'laklarining yaxlitligiga erishish, umumlashtirish qisqa qilib aytganda maqsad qilib qo'yilgan vazifani uzil-kesil tugallash.

TUS - narsaning rang hamda tusining och-to'qlik darajasini bildiruvchi tushuncha.

«U»

UFQ, gorizont (yunon. Horizo - chegaralayman) – ochiq joyda yer yuzasining ko‘rinadigan chegara qismi yoki yer yuzasining osmon sferasi bilan kesishgan qismi. Tasviriy san’atda ufq chizigi ko‘z balandligida joylashgan faraziy tekislik.

«V»

VATMAN - vatman qog‘oz, chizma va rasm chizish uchun ishlatiladigan yuqori navli qalin oq qog‘oz.

VARAXSHA - Buxoro yaqinidagi joy. Bu yerda III-IV asrlarda saroy qurilgan, uning devoriga bo‘rtma ganch naqshlar ishlangan. Naqshlar odamlar boshini, xayvonlar, qushlar, baliqlar va xar xil o‘simliklar shaklini ifodalagan bo‘lib, ular juda jonli va ta’sirli chiqqan. Varaxsha saroyining devorlarida bo‘yoq rasmlar bo‘lib, ular birinchi asrlardagi xind-eron uslubida talqin qilingan mifologik voqealarni aks ettirgan.

VERNISAJ – ko‘rgazmaning ochilishi. Dastlab ko‘rgazmadan oldin rangtasvir asarlari satxiga lok berish degan ma’noni bildirgan. Bunday odatni fransuz rassomlari boshlab berishgan edi.

VITRAJ - (fransuzcha vitva – deraza oynasi) oynadan yoki yorug‘lik o‘tkazuvchi boshqa materiallardan qilingan rangli rasm yoki naqshli kompozitsiya. Deraza, ba’zan eshik oynasi o‘rnida foydalaniladi. Vitraj naqshli yoki rasmlari unga yorug‘lik tushganda ko‘rinadi. Vitraj X asrda paydo bo‘lgan. Avvallari vitraj turli shakllardagi-rangli oyna parchalarini bir-biriga qo‘rg‘oshin xoshiya yordamida ulash yo‘li bilan ishlangan. Vitrajlar arxitekturada dekorativ element sifatida xam foydalaniladi. Toshkentda vitraj namunalarini «Guliston» restorani zalida ko‘rish mumkin.

VITRINA – kitoblar, eksponatlar, turli buyumlarning namunalari qo‘yilgan oynavand javon, deraza va xar xil oynavand qutilar.

VOQEABAND KOMPOZITSIYA – mavzuga asoslangan voqealikni aks ettiruvchi tasvir, kompozitsiya, asar.

«X»

XAYKAL – tasviriy san’at asari. Tosh, yog‘och, suyakni, yo‘nib, metall, beton, gipsni g‘olipga g‘uyib, g‘otirib, loyni shaklga solib, keyin g‘izdirib (sopol, chinni xaykalchalar tayyorlashda) ishlanadi.

Monumental (ochig‘ xavoda, ko‘pchilik e’tiboriga xavola g‘ilinadigan), dastgoxli (binolar ichida o‘rnatiladigan), bezak (arxitekturada bog‘-parklarda)- juda kichik xajmda ishlanadigan uy ichida bezak vazifasini o‘taydigan xillari bor).

XAYKALTAROSHLIK - tasviriy san’at soxasi. Tasvirlanadigan narsani xajmli, uch o‘lchovli (uzunlik, kenglik va balandlikka ega) qilib aks ettirish prinsipiga asoslangan san’at turi.

XATTOT – chiroyli yozadigan va nag‘sh ishlaydigan shaxs.

XOLST – kanopdan to‘kilgan mato.

«Y»

YODGORLIK - qal’a, devor, mozor, bino, ibtidoiy odamlar yashab o‘tgan makonlardir. San’atda tarixiy shaxslarga atab qo‘yilgan xaykal tarixiy voqealarni eslatib turuvchi monumental xaykaltaroshlik asari.

YORUFLIK VA SOYA – narsalarning shaklini va xajmini tug‘ri bajarishda yorug‘ va soya qonun-lari muxim axa-miyatga ega. Yorug‘lik va soya majmuasi quyidagi: yorug‘lik, yarim soya, soya, ref-leks, shu’la.

YORUG‘LIK - buyum yuzasidagi tik tushuvchi quyosh yoki sun’iy yoritgichlar nurlari.

YARIM SOYA - narsa yuziga qiyaroq ravishda tushuvchi yorug‘liq.

YOG‘OCH O‘YMAKORLIGI - amaliy bezak san’atining qadimiy va keng tarqalgan turi, o‘ymakorlikning bir soxasi. Yog‘ochni o‘yib, kesib, chizib, bo‘rttirib, teshib, taxtacha yoki yog‘och bo‘laklarini bir-biriga ulab ishlanadi. Asrlar mobaynida o‘zbekiston xududidagi shaxarlarda o‘zbek ustalari turli-tuman uslub va usullar yaratganlar.

« Z »

ZARGARLIK - amaliy sanatning o‘zbekistonda keng tarqalgan turi. Qimmatbaxo tosh va metallardan ziynatlanib ishlangan buyumlar; yarim oy shaklidagi ziraklar, nozik o‘yma gulli zirak va bilaguzuklar shular jumlasidagilar-sanat namunasidir.

ZARDO‘ZLIK - amaliy sanatning bir turi bo‘lib, Markaziy Osiyoda keng tarqalgan. Kashtachilik sanatining bir ko‘rinishi. o‘tmishda

zardo'zlik bilan erkaklar shug'ullanganlar, zar va kumush iplar bilan erkaklar to'ni, sallasi, do'ppilari, poyafzallari va ayollarni ko'ylak, kamzul, etikcha va xaltachalariga bezak tikilgan.

ZASTAVKA - peshlavxa. Kitob matning boshlanishi yoki xar bo'limning oldidan qo'yiladigan naqshli yoki syujetli rasm.

«O'»

O'YMAKORLIK – amaliy bezak san'atining eng g'adimiy va keng targ'algan turlaridan. Yog'och, ganch, metall, tosh, suyak, lak, terrakota va boshg'alar o'yib, yo'nib, badiiy shakl beriladi, ulardan bino g'ismlarini bezashda, uy-ruzg'or buyumlari, turli asbob, g'ur-ollarni nafislashtirishda, kichik xaykaltaroshlik asarlari yaratishda qo'llaniladi. Mustag'il soxasi gliptika va o'ymakorlikda foydalanilgan materialga ko'ra yog'och o'ymakorligi, ganch o'ymakorligi, tosh o'ymakorligi, metall o'ymakorligi, suyak o'ymakorligi kabi xillari mavjud.

Markaziy Osiyoda, jumladan, o'zbekiston xududida juda g'adimdan rivoj topgan. Buxoro, Samarg'and, Xiva obidalari, shuningdek, Termiz, Shaxrisabz, Qo'g'on shaxar va g'ishlog'larida sag'langan arxitektura yodgorliklari ganch, yog'och, tosh o'ymakorligi bilan jozibador bezatilganki, bezashning turli usul va uslublari o'ymakorlik san'atining yuksak darajaga ko'tarilganini namoyish etadi. Bu soxada aynig'sa, Usta Shirin, Murodov Shamsiddin gafurov, Quli Jalilov, Toshpulat Arslonkulov, Maxmud Usmonov kabi ganch o'ymakorlari, Ota Polvonov, Sulaymon Xo'jaev, Usmon Zufarov, Maqsud Qosimov, Ne'mat Ibroximov, Qodirjon Xaydarov, Nurullo Nazrullaev kabi yog'och o'ymakorlari g'adimiy an'analarni yangi davr ruxi bilan boyitib, o'ymakorlik san'atini rivojlantirdilar.

«SH»

SHAXSIY SOYA - narsaning yoritilgan qismining orqa tomoniga yorug'lik nurlari tushmagan yeri.

SHTRIX (nemischa – strich – chiziq) – chizmatasvirda tasvirlash vositalardan biri.

SHU'LA – narsalarning yorug' qismi o'rtasidagi tiniq oq dog' yal-tirashi. Bu xolat shisha, chinni, nikel-metall buyumlarda kuzatiladi.

SHABLON (nem. Schablone - namuna) – bir shakldagi narsal-

ar tayyorlash uchun yasalgan namuna: ayrim tayyor buyumlarning shaklini tekshiradigan moslama, asbob.

SHARJ (frans. Charge – bo'rttirish) – biror xodisa, narsa, ayniqsa kishini xajv yoki xazil qilib karikatura shaklida tasvirlash. Kishilar, odatda portretiga o'xshatib, bir jixati bo'rttirib fosh etiladi, xazil qilinadi, ba'zan narsalarga, xayvon, qushlarga o'xshatiladi va x.k. Moybo'yoq, grafika, xaykaltaroshlikda sharj qilinadi, ayniqsa grafik sharj keng tarqalgan. o'rtoqlik sharjlari samimiy, yaxshi niyat bilan do'stona xazil mazmunida bo'ladi.

SHMUSTITUL (nem. Schmuts – iflos va titel – sarlavxa, titul) – kitobning titul varog'idan yoki xar bir bob xamda qismidan oldin qo'yiladigan ikki saxifali qog'oz varaq. Shmustitulda kitobning qisqa nomi, ayrim xollarda faqat kitob va nashriyot nomi beriladi. Shmustitulda kitobning aloxida qism va boblari oldidan shu qism yoki bobning nomi, rasm xamda bezaklar joylashtiriladi. Eski kitoblarda shmustitul asosiy, badiiy titulni ifloslanishdan saqlash uchun xizmat qilgan (nomi shundan kelib chiqqan).

SHRIFT (nem. Schreiben – yozmoq) - yozuvning alfavit tizimida barcha xarf, raqam va belgilarning grafik shakli. Shrift chiziqlarining yaqqolliigi (xarflar asosiy chiziqlari bilan tutashtirish shtrixlari yo'g'onligining nisbati)ga, chiziqcha (zasechka)larning borligi va ularning shakliga qarab bosmaxona shriftlari asosan guruxlarga bo'linadi. Bosmaxona shriftlari yozilish shakliga, ya'ni qiyaligiga qarab to'g'ri, kursiv, qiya, normal, ensiz, enli: oddiy, yarim qora, qora shriftlarga bo'linadi. Yozilish shakli bir xil bo'lgan shriftlar turli keglidagi shriftlarga bo'linadi: kegli va yozilish shakli turlicha, lekin yozilish xarakteri bir xil bo'lgan shriftlar shrift garniturasida deb ataluvchi bitta guruxga birlashadi. Xar bir garnitura o'z nomiga ega, masalan, jurnalnaya, shkohnaya va x.k..

SHTRIX (nem. Strich – chiziq)

«YA»

YAZD MINIATYURA MAKTABI – XV asrda Yazd shaxrida shakllangan miniatyura uslubi. Sheroz miniatyura maktabiga yag'in. 1409 yilda yaratilgan «She'riyat antologiyasi» va Nizomiy «Xamsa»sining 1446 - 1447 yillarda ko'chirilgan g'o'lyozmasiga ishlangan minia-tyuralar 1445 yilda ko'chirilgan «Shoxnoma» g'o'lyozma-

si minia-tyuralari shu maktabga mansub. Amir Xisrov Dexlaviyning Bokuda sag'lanayotgan «Xamsa»si miniatyuralari xam shu maktab maxsuli sifatida dig'g'atga sazovor. Uni 1445-96 yillarda yazdlik xattot Xasan ibn Kamoliddin al-Yazdiy ko'chirgan /unga 26 miniatyura ishlangan/. Tasvirlar ko'pincha issig' koloritda aks ettirilgani, kishilarning kiyimlarida kontrastlikka axamiyat berilgani, tasvirning sodda, lekin nafis va tinig' ifodalangani bilan ShEROZ miniatyuralaridan farg' g'iladi.

YARIMSOYA – nim soya, narsalarda va tasvirda yorug' bilan soya o'rtasidagi g'ism.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Asosiy adabiyotlar:

1. R. Xasanov. "TASVIRIY SAN'AT" 1-sinf uchun darslik. G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent-2019.
 2. R. Xasanov. "TASVIRIY SAN'AT" 1-sinf uchun darslik. G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent-2018.
 3. Rajabov R. K, Sultanov X. E. "Tasviriy sanat o'qitish metodikasi". O'quv qo'llanma. Toshkent 2008.
 4. P. Хасанов. "БОШЛАҒИЧ СИНФЛАРДА ТАСВИРИЙ САҲЪАТ ДАРСЛАРИ" ТОШКЕНТ "ЎҚИТУВЧИ" 1983
- ### Qo'shimcha adabiyotlar:
1. Sultanov X. Э. "Rangtasvir" (Akvarelda naturmort ishlash, o'quv qo'llanma T.: "VNESHINVESTROM" MChJ, 2019.
 2. Sultanov X. E. "RANGTASVIR" (grizaylda rangtasvir ishlash, meodik qo'llanma) Toshkent – 2014.
 3. Tojiev B. T, Sultanov X. E. QALAMTASVIR (manzara ishlash, qo'llanma) Toshkent – 2013.
 4. B.N. Oripov. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi.(o'quv]-metodik qo'llanma) Toshkent - «ILM ZIYO» – 2013.
 5. Sultanov X.E. "Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish" o'quv qo'llanma. – Toshkent: 2016
 6. S. ABDIRASILOV, N. TOLIPOV. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi (O'quv qo'llanma) Toshkent – 2007.
 7. B. Boymetov "Qalamtasvir" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, "Iqtisod-Moliya"-2010.
 8. S. ABDIRASILOV, B. BOYMETOV, N. TOLIPOV. TASVIRIY SAN'AT. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2006
 9. Sultanov X.E, Sobirov S.T, O' Xudaynazarova, R.Anqaboyev. "Yosh musavvir to'garagi" Uslubiy qo'llanma, Nizomiy nomidagi TDPU, Toshkent-2016
 10. Xasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. T.: Fan, 2004.
 11. Oydinov N. Rassom – o'qituvchilarni tayyorlash muammolari. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
 12. X.X.Muratov. "Qalamtasvir". – Toshkent: Ijod-print, 2020.

13. N.X.Tolipov, R.R.Jabborov, N.N. Tolipov, D.SH. Rasulova, D.X. Irgasheva Sh. Dilshodbekova. "Tasviriy san'atdan atamalarning izohli lug'ati" 2016.

14. P.Ш.Халилов. Живопись акварель. Ташкент. «Навруз». 2013.

15. Sobirov S.T. O'quvchilar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda illyustratorlar hayoti va ijodiy faoliyatini o'rganishning ahamiyati. Academic Research in Educational Sciences. Vol. 1 No. 2, 2020 ISSN 2181-1385. 2020 yil noyabr.

16. Султанов Х. Э, Худайбердиев П.У, Собиров С. Т. Непрерывное образование в Узбекистане как требование времени. МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ или мий журналининг 2017 йил № 4 сони.

17. Байметов Б.Б., Собиров С.Т., Исмаилов У.Ш. Проблемы профессионально - педагогической подготовки учителей изобразительного искусства. Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 7 (16) Том 1. Iyul 2019.

18. Sobirov S.T, Sultanov X. E, Ismatov U. Sh. Illustration and the Influence of Illustrator on Children's Understanding of Fairy Tales and Works of Art in Books. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192. 02 Apr 2020.

19. Ismatov U. Sh, Sobirov S.T. Development of Creative Competence in Teaching Future Teachers of Fine Arts to Work in Graphic Materials. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192. 04 Apr 2020.

20. Sultanov X. E, Marasulova I. M, Sobirov S. T. THEORETICAL BASIS OF CLUSTER APPROACH IN FINE ARTS EDUCATION. Journal of Critical Reviews . ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 9, 2020. 15.05.2020.

21. Sobirov S.T. SOME FACTORS THAT IMPEDE THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES IN FINE ART CLASSES. Asian Journal of Research № 1-3, 2020, ISSN 2433-202x. 2020 yil.

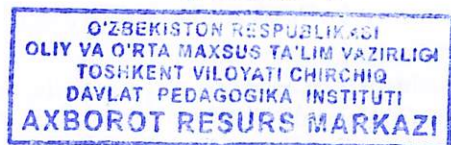
Elektron resurslar

www.cspi.uz

www.ziyonet.uz

www.uzedu.uz

www.painterest.com

MUNDARIJA

KIRISH	3
Tasviriy san'at o'qitish metodikasi fanining nazariy asoslari	5
Birinchi sinf uchun dars ishlanmalari	28
1-Dars	28
2-Dars	35
3-Dars	39
4-Dars	43
5-Dars	48
6-Dars	52
7-8-Darslar	57
9-Dars	62
10-Dars	66
11-Dars	68
12-Dars	71
13-14-Dars	74
15-Dars	76
16-Dars	80
17-Dars	82
18-Dars	85
19-Dars	87
20-Dars	90
21-Dars	93
22-23-Dars	95
24-Dars	99
25-Dars	101
26-Dars	104
27-Dars	107
28-Dars	110
29-Dars	113
30-Dars	115
Tasviriy san'atda pedagogik texnologiyalardan foydalanish	118
Atamalarning izoxli lug'ati	125
Foydalanilgan adabiyotlar:	165

**SULTANOV XAYTBOY ERALIYEVICH,
SOBIROV SARVAR TURSUNMUROTOVICH**

**TASVIRIY SAN'AT O'QITISH
METODIKASI
1-SINF UCHUN**

O'quv qo'llanma

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: T. Raxmatullayev
Musahhih: N. Ismatova
Sahifalovchi: A. Muhammad

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 30.07.2021 y.
Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Ofset qog'ozi. "Times New Roman"
garniturasida. Hisob-nashr tabog'i. 10,5.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 41.

«ZEBO PRINTS» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.

**ISHONCHLI
HAMKOR
KASBIYOTI**

ISBN 978-9943-7092-9-4

9 789943 709294